

Δεγισάκτιο, νόμιμος ἀγωγή.

Πλέβις, ὁ χυδαῖος.

Κοιτιτούται, αἱ διατάξεις τῶν βασιλέων, διαιρού-
μεναι εἰς δέκρετον, εἰς ἔδικτον, εἰς ἐπιστολήν.

Ῥεσπόνσον, ἡ τῶν σοφῶν ἀπόκρισις.

Καὶ ταῦτα μὲν σοι τῶν ἐπὶ μνήμης κειμένων
ἡμῖν. Οἶσθα γὰρ ὡς οὐδὲν ἔστι τῶν γεγραμμένων
ἡμῖν ἢ συγγεγραμμένων ὃ μὴ ἐσχεδιάσται· ὅθεν οἱ
πλείους τῶν ἐκλαμθάνοντων τὰ ἡμέτερα σχέδια δελ-
τάρια, τὰς διφθέραις ποιῶντες, εὐθὺς ἔχουσι βιβλία
τὰ γεγραμμένα. Καὶ πλείστοις μὲν ἐντύχοις ἡμετέ-
ροις βιβλίοις ὧν ὀγδοηκοστὸν οἶμαι τοῦτο εἶναι. Τὰ
δὲ πλείστα ὧν ἠρμηνεύκαμεν ἢ συνεγράψαμεν ἐν
εἰληταρίοις ἔτι κεῖται τοῖς πλείοσι· τὰ δὲ πλείστα καὶ
διέφθαρται, ὡς περὶ τῆς συμπάσης φιλοσοφίας ἐπὶ τὸ
σαφὲς μεταποίησις, καὶ ὅσα περὶ τοὺς καθ' ἡμᾶς ἐπραγ-
ματευσόμεθα βασιλεῖς· τὰ δ' ἄλλα ἀπὸ τῶν βιβλίων **B**
αὐτὸς ἀναλέγοιο.

A Legis actio, legalis abductio.

Plebes, vulgaris.

Constitutæ, constitutiones imperatorum in de-
cretum, edictum, epistolam distributæ.

Responsum, sapientum apocrisis.

Est hæc quidem quæ in memoriam reducimus.
Scis enim nihil esse in nostris scriptis vel historiis
quod non eo tempore scriptum sit. Unde qui nostra
sic ex tempore scripta opera susceperunt, membra-
nas facientes statim habent ex nostris scriptis libros.
Et multa nostra scripta tibi possunt occurrere quo-
rum hoc quasi octogesimum esse puto. Plurima
autem eorum quæ interpretati sumus vel historice
narravimus in voluminibus adhuc multi in mani-
bus habent; multa autem corrupta sunt, ut totius
philosophiæ ad evidentiam translatio, et quæ de
nostris temporis rectoribus tractavimus. Cætera in
libris ipse legas.

MICHAELIS PSELLI

OPERUM PARS TERTIA

COMPLECTENS

PHILOSOPHICA

ΔΟΞΑΙ ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ.

DE ANIMA

CELEBRES OPINIONES (*).

Ὅτι τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, αἱ μὲν εἰσιν ἄλογοι, **C**
αἱ δὲ λογικαί· τῶν δὲ λογικῶν, αἱ μὲν ζωτικαὶ καὶ
ὄρεκτικαί, αἱ δὲ γνωστικαί. Ὁμοίως δὲ διαιροῦνται
καὶ αἱ ἄλογοι· πάλιν δὲ αἱ λογικαὶ καὶ γνωστικαὶ
διαιροῦνται τριχῆ, εἰς δόξαν, καὶ διάνοιαν, καὶ
νοῦν. Ἡ μὲν οὖν δόξα καταγίνεται περὶ τὸ καθόλου
τὸ ἐντοῖς αἰσθητοῖς. Οἶδε γὰρ ὅτι πᾶν λευκὸν καὶ
κριτικὸν ὄψεως, καὶ ὅτι πᾶς ἄνθρωπος δίπους. Ἐπι-
γε μὴν, καὶ τῶν διανοητῶν οἶδεν ἄνευ λόγου τὰ συμ-
περάσματα, οἷος ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, οἶδε· διὰ τί
δὲ ἀθάνατος, οὐκέτι ὥστε δοξαστά ἐστι, τὰ τε ἐν

Facultatum animæ aliæ sine ratione, aliæ cum
ratione sunt. Harum aliæ vitales et appetentes, aliæ
cognoscentes sunt. Similiter quoque dividuntur,
quæ sine ratione sunt. Rursus trifariam dispartiu-
ntur quæ cum ratione sunt et cognoscentes, in opi-
nionem, intellectum, et mentem. Opinio igitur
universæ in iis versatur quæ sensu percipiuntur :
novit enim omne album, visum discernere, et om-
nem hominem bipedem esse; eorum præterea, quæ
sub intellectionem cadunt, conclusiones, sed sine
ratione novit; puta animam immortalem esse scil,

(* De hoc libro, quem mss. Psello vindicant, vide Leonem Allatum supra col. 504, num. XLII.

sed cur sit immortalis, nescit, adeo ut sub opinio-
nem veniant omnia quæ sensu percipiuntur, et
conclusiones eorum quæ intellectu capiuntur,
horumque cognitio opinio est: cur enim sit anima
immortalis, ignorat opinio; hoc enim intellectus
est opus. Quare opinionem præclare in Sophista
Plato definit, cum intellectus terminum appellat.
Intellectu enim concludente immortalem esse ani-
mam, solam conclusionem facultas novit. Intelle-
ctus autem est, viam veluti quamdam conficere, a
propositionibus ad conclusionem transgrediendo,
unde et nomen traxit: atque hoc est intellectus
opus; mentis vero, simplici aggressionem et impres-
sione, melius quam per demonstrationem, ad rem
accedere: quomodo et sensus, qui si in album
forte, vel in hanc figuram inciderit, melius enim
quam demonstratione percipit: non enim ad hanc
cognitionem ratiocinatione habet opus; mentis vero
actio in illis est, quibus ad summam puritatem et
scientiam pervenire datum est, qui per expurgantes
virtutes, sine specie objecta, et sine sensu agere
consueverunt. Est enim mens veluti habitus animi
perfectissimus. In rebus igitur quæ mente perspi-
ciuntur, mens occupatur: intellectus in iis, quæ
cogitando assequimur: opinio demum in iis quæ
sub opinionem cadunt. Harum autem potestatum
principem locum mens obtinet, postremum opinio,
medium intellectus, menti nostræ intime familiaris,
quippe qui medium ubique locum tenet: et per
hunc, intellectum dico, ad eorum contemplationem,
quæ mente percipiuntur, animus noster evehitur,
quæ ejus absolutio et perfectio est. Cum enim hic,
rebus iis quæ sensui subjiciuntur, socius et quasi
gentilis sit; propter sensuum consuetudinem, ad
speculationem eorum, quæ mente intelliguntur, et
materia carent, attollere seipsum non potest. Sed
et illa, corpora putat, et molem habere, et quæcun-
que sensibus se offerunt, in illis esse sibi fingit:
quemadmodum et Plato in *Phædone*, hanc unam
esse rem in nobis difficillimam affirmat, quod cum
a corporis avocamentis paulum conquieverimus, et
rerum divinarum meditationi nos adjungere volue-
rimus, a sensibus profecta impulsio interpellat ac
perturbat, et cogitationi nostræ objicit, Deum esse
corpus, magnitudine et figura præditum, neque
nos a corpore et figura Deum penitus discernere
cogitando permittit. Eam ob rem opus est, animum
ad suam ipsius perfectionem tendentem, primum
agere intellectu, qui in rebus quodammodo inter-
mediis versatur. Talia vero sunt, quæ intellectu
complectimur, qualis est animus noster ejusque
contemplatio; tum et res mathematicæ, quæ sine
materia quidem sunt, sed non existunt, ut illis
consuefactus circa materiam agat ad ea quæ a ma-
teria penitus segregari possunt, via sensumque pro-
gressus, ad Deum dico, se recipiat. Unde et Ploti-
nus, *Per res*, inquit, *mathematicas, ad consuetudinem
ejus, quæ sine corpore est, naturæ, juvenes deducan-
tur.* At si quando intellectus ratiocinatur, de iis

ταῖς αἰσθητοῖς καθόλου, καὶ τῶν διανοητῶν τὰ συμ-
περάσματα, καὶ τούτων ἐστὶν ἡ δόξα γνώσις. Διὰ τί
δὲ ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, οὐκέτι οἶδεν ἡ δόξα· διανοίας
γὰρ ἔργον ἐστὶ τοῦτο. Ὅθεν καὶ καλῶς ὀρίζεται τὴν
δόξαν Πλάτων ἐν τῷ Σοφιστῇ, διανοίας λέγων ἀπο-
τελεύτησιν. Τῆς γὰρ διανοίας συλλογισμένης ὅτι
ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, τὸ συμπέρασμα μόνον οἶδεν ἡ
δύναμις. Διανοίας δὲ ἐστὶ τὸ οἶον ὁδὸν τινα διανύειν,
μεταβαίνουσαν ἀπὸ προτάσεων εἰς συμπέρασμα, ἐξ
οὗ καὶ τὴν κλήσιν εἴλκυσε. Καὶ τῆς μὲν διανοίας ἔρ-
γον τοῦτο. Τοῦ δὲ νοῦ ἔργον ἀπλαῖς πρυσθολαίς,
καὶ κρεῖττον ἢ κατὰ ἀπόδειξιν, ἐπιβάλλειν τοῖς
πράγμασιν, ὡσπερ ἡ αἴσθησις. Προσλαβοῦσα τυχὸν
τὸ λευκὸν ἢ τὸδε τὸ σχῆμά τι κρεῖττον, ἢ κατὰ ἀπό-
δειξιν, αὐτοῦ τὴν γνῶσιν ἔρχεν. Οὐ γὰρ δεῖται πρὸς
ταύτην συλλογισμοῦ· ἡ δὲ γε τοῦ νοῦ ἐνέργεια, ἐκεί-
νοισ παραγίνεται, οἷς εἰς ἄκρον καθάρσεως καὶ ἐπι-
στήμης γέγονεν ἀρξικέσθαι· καὶ διὰ τῶν καθαρτι-
κῶν ἀρετῶν ἀφαντάτως, καὶ δίχα αἰσθήσεως ἐνερ-
γεῖν συνειθισμένοις. Ἔστι γὰρ ὁ νοῦς, οἶον ἕξις τῆς
ψυχῆς τελειοτάτη. Καταγίνεται τοίνυν ὁ μὲν νοῦς
περὶ τὰ νοητά· ἡ δὲ διάνοια περὶ τὰ διανοητά· ἡ
δὲ δόξα περὶ τὰ δοξαστά. Τούτων δὲ τῶν δυνάμεων
πρώτην μὲν ἐπέχει τάξιν ὁ νοῦς· ἐσχάτην δὲ ἡ δόξα·
μέσθην δὲ τῆς διάνοιας, ἢ τις καὶ προσηκείωται τῇ ἡμε-
τέρῃ ψυχῇ, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ τὴν μέσθην τὴν ἐν τῷ
παντὶ τάξιν ἔχει. Καὶ διὰ ταύτης λέγω τῆς διανοίας
ἀνάγεται ἡ ἡμετέρα ψυχὴ ἐπὶ τὴν τῶν νοητῶν θεω-
ρίαν, ἢ τις ἐπὶ τελειότητι τῆς ψυχῆς. Ἐπειδὴ γὰρ
σύντροφός τε καὶ σύμφυλος τοῖς αἰσθητοῖς ἡ ψυχὴ ἢ
ἡμετέρα, ἀδυνατεῖ διὰ τὸν συνειθισμὸν τῶν αἰσθή-
σεων, ἐπὶ τὴν θεωρίαν τῶν νοητῶν καὶ ἀόλων ἀνά-
γειν αὐτήν. Ἀλλὰ νομίζεις κάκεινα σώματα καὶ με-
γέθη ἔχειν, καὶ ὅσα ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν, κακεῖ φαν-
τάζεται· ὡς καὶ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι λέγει, ὅτι
τοῦτ' ἐστὶ τὸ χαλεπώτατον τῶν ἐν ἡμῖν, ὅτι ὅταν καὶ
σχολῆν ἀπὸ τῶν περιολκῶν τοῦ σώματος μικρὸν ἀγά-
γιομεν, καὶ θελήσωμεν τῇ θεωρίᾳ τῶν θείων σχολά-
σαι, καὶ παρεμπίπτουσα ἢ φαντασία, θόρυβον ἡμῖν
κινεῖ, ὑπνοῦσθαι διδοῦσα, ὅτι σῶμά ἐστι τὸ θεῖον, καὶ
μέγεθος ἔχει καὶ σχῆμα, καὶ οὐκ ἐξ ἡμᾶς ἀσωμά-
τως καὶ ἀσχηματίστως περὶ τοῦ Θεοῦ ἐννοεῖν. Διὰ
τοῦτο δεῖ τὴν ψυχὴν ὁδεύουσαν ἐπὶ τὴν ἐαυτῆς τε-
λειότητα, πρῶτον ἐνεργῆσαι κατὰ διάνοιαν, ἥτις ἔχει
πρὸς τὰ μέσα τῶν πραγμάτων. Τοιαῦτα δὲ ἐστὶ τὰ
νοητά, οἶον ἐστὶν ἢ τε ψυχὴ ἢ ἡμετέρα, καὶ ἡ περὶ
αὐτῆς θεωρία· ἐπὶ δὲ καὶ τὰ μαθηματικά, ἃ τινὰ
τὴν οὐσίαν ἀύλων ἔχει, εἰ καὶ μὴ τὴν ὑπαρξίν· ἵνα
συνασθεῖται ἐν τούτοις, ἐνεργῆ ἀύλως ὁδῶν προσελ-
θοῦσα καὶ ἐπὶ τὰ παντελῶς χωριστὰ τῆς ὕλης, λέγω
δὲ τὰ θεῖα χωρίση. Ὅθεν καὶ ὁ Πλωτῖνος, Ἄγέσθω-
σαν οἱ νέοι, φησὶ, διὰ τῶν μαθημάτων πρὸς συν-
ειθισμὸν τῆς ἀσωμάτου φύσεως. Εἰ δὲ ποτε ἢ διάνοια
συλλογίζεται καὶ περὶ τῶν νοητῶν, ἀλλ' οὐ καθ' αὐ-
τήν, ἀλλὰ τῷ νῷ συμπλακείσα, ὡσπερ καὶ περὶ τῶν
αἰσθητῶν συλλογίζεται, συμπλακείσα τῇ φαντασίᾳ.
Τούτου τοίνυν τοῦ νοῦ, εἰ καὶ μὴ μετέχομεν οἱ πολ-
λοί· ἀλλ' ἔχνη τινὰ καὶ ἰνδάλματα διαβέβηκεν εἰς
ἡμᾶς. Ταῦτα δὲ ἐστὶν οἱ κοιναὶ ἐννοιαί, ἃς ἀναπο-

δείκτως, μᾶλλον δὲ κρείττον ἢ κατ' ἀπόδειξιν παν-
τες γινώσκωμεν. Αὐταὶ οὖν αἱ κοιναὶ ἔννοιαι, διὰ
πάντων χωροῦσαι, ἐνδάλματα τοῦ νοῦ εἰσιν ἐναργῶς.
Διὸ καὶ ἀρχὴν ἐπιστήμης τὸν νοῦν καλοῦσιν, ᾧ τινι
τὰ νοητὰ γινώσκωμεν. Ζητήσεται δ' ἂν τις εἰ μὴ δυ-
νατὸν ἐκμερικῶν τὸ καθόλου πιστώσασθαι· οὐδὲ γὰρ
ἐπειδὴ ξυρθὸς ἢ λευκὸς ὁ ἵππος ἐστὶ, διὰ τοῦτο καὶ
πάντες ξυρθοὶ οἱ ἵπποι ἢ λευκοί.

melius tamen quam via demonstrationis perspectas
omnia pervadunt, manifesta sunt mentis simulacra et species : quare et scientiæ principium mentem
vocant, qua, ea quæ intelliguntur, cognoscimus. Quæsierit porro aliquis, an non possit ex particula-
ribus universe concludi : non enim quia spadix est vel albus equus, omnes ideo spadices aut alibi
sunt equi.

Εἰ οὖν μὴ δυνατὸν, δῆλον ὅτι οὐδὲ ἡ διάνοια τὸ αἰ-
σθητὸν ἀποδείκνυσιν, ἀλλ' οὐδ' ἡ φαντασία, οὐδ' ἡ
αἰσθησις πολλὰ μᾶλλον· ἐκάστη γὰρ τούτων, με-
ρικῶν τι γινώσκει. Ὅθεν οὖν ἡ δόξα τὸ καθόλου τῶν
αἰσθητῶν ἐπιγινώσκει; καὶ λέγομεν ὅτι μάλιστα
μὲν δυνατὸν τὴν διάνοιαν, καὶ τὸ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς
καθόλου συλλογισασθαι, ὡσπερ ἐποίησεν Ἀριστοτέ-
λης ἐπὶ τῶν ἀστρων. Βουλόμενος γὰρ ὅτι σφαιρικὰ
δεῖξαι, καὶ πιστωσάμενος τοῦτο δι' ἐνός, τῆς σελή-
νης, φησὶν· Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν ὁμοουσίων ἐφ' ἐνός,
ἀνάγκη καὶ ἐπὶ πάντων εἶναι, ὁμοουσία δὲ καὶ
πάντα τὰ ἀστρα, δῆλον ὅτι τῆς σελήνης, σφαι-
ρικῆς δειχθείσης, καὶ τὰ ἄλλα συναποδέδεικται
σφαιρικὰ. Ἀλλὰ καὶ καπνὸν τις ἰδὼν, συλλογι-
ζεται ὅτι καὶ πῦρ ἐν τῷ τόπῳ ὑπάρχει· Ἐπειδὴ
γὰρ, φησὶ, καπνὸς ἐστὶ, πᾶς δὲ καπνὸς ἐκ πυ-
ρός· ἐν τῷ καπνιζομένῳ ἄρα τόπῳ ἐστὶ καὶ πῦρ.
ἴσως μὲν οὖν, ὅπερ ἔφημεν, τὴν διάνοιαν δυνατὴν
περὶ τινῶν αἰσθητῶν, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ πάντων, συλ-
λογίσεσθαι τὸ καθόλου. Πλὴν καὶ ἡ λογικὴ ψυχὴ
συνουσιωμένους ἔχει τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων ἐν
ἑαυτῇ. Διὰ δὲ τὸ καταδεδομέναι ἐν τῇ ὕλῃ, οἷον ἐγκα-
τεχώσθη, ὡσπερ οἱ ἐν τῇ τέφρᾳ κρυπτόμενοι σπιν-
θήρες. Ὡσπερ οὖν ὅταν τις μικρὸν τὴν τέφραν δι-
ορύξῃ ὁ σπινθὴρ εὐθὺς ἀναλάμπει, καὶ οὐχ ὁ διορύ-
ξας τὸν σπινθῆρα ἐποίησεν, ἀλλὰ μόνον τὰ ἐμποδί-
ζοντα ἔκαυσε. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ δόξα,
ἐρεθιζομένη ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως, προβάλλει τοὺς
λόγους τῶν ὄντων. Οὕτω καὶ τοὺς διδασκάλους φασὶ
μὴ τὴν γινώσκειν ἡμῶν ἐντιθέσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐνοῦσαν
ἡμῶν καὶ οἷον κρυπτομένην, ἐκφαίνειν· ἐπεὶ εἰ μὴ
ἦσαν ἐν ἡμῶν οἱ τῶν ὄντων λόγοι, διατί συναισθανό-
μεθα, ὅταν τις παρὰ τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν
διαλέγεται; καὶ πάλιν πόθεν προκρίνομεν δύο δια-
λεγόμενων, τὸν τὰ ἀμείνω λέγοντα; Εἰ γὰρ μηδεὶς
ἦν παρ' ἡμῶν τῶν πραγμάτων λόγος, ὅς ἐρεθιζό-
μενος ὑπὸ τῶν προσδιαλεγόμενων ἀνέλαμπεν, οὐκ
ἂν ἀληθεύειν τόνδε τοῦδε μᾶλλον ἢ ψεύδεσθαι
κατανόειν ἠδυνάμεθα. Οὕτως οὖν καὶ ἡ δόξα τῆς
αἰσθήσεως μαθούσης, ὅτι ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα δί-
που, ἐρεθισθεῖσα ὑπ' αὐτῆς ἀνεμνήσθη, ὅτι καὶ
πάν τὸ ὁμοφυῆς δίπου, μᾶλλον δὲ προσφυσίστερον
εἰπεῖν, ταῦτα κοινὰ εἰσιν ἔννοιαι καὶ τοῦ νοῦ ἀπο-
σκιάζματα. Πάν γὰρ ὅπερ ἴσμεν κρείττον ἢ κατὰ
ἀπόδειξιν, τοῦτο κατὰ κοινήν ἔννοιαν ἴσμεν· ἃ δὲ
δείξεως δεῖται εἰς τὸ γνωσθῆναι, ὅτι τούτων τὰ

A etiam quæ mente perspicuntur ; non id per se ipse,
sed menti adhærescens et cum ea conjunctus, quem-
admodum et de rebus sensui propositis, illi extrin-
secus oblatae impulsioni consertus et contextus col-
ligit ac concludit. Hujus itaque mentis etsi omnes
non sumus compotes, sed ejus vestigia tantum et
simulacra quædam ad nos pervenere, hæ autem sunt
communes notiones, quas citra demonstrationem,
habemus. Communes igitur hæ notiones, ut quæ
omnia pervadunt, manifesta sunt mentis simulacra et species : quare et scientiæ principium mentem
vocant, qua, ea quæ intelliguntur, cognoscimus. Quæsierit porro aliquis, an non possit ex particula-
ribus universe concludi : non enim quia spadix est vel albus equus, omnes ideo spadices aut alibi
sunt equi.

Quod, si concludi non potest, certum est neque
intellectum rem sensui objectam demonstrare, sed
neque phantasiam, sensum vero multo minus. Sin-
guli enim hi particulare aliquid cognoscunt. Unde
igitur opinio res sensuum universe cognoscit? cur
diximus maxime posse intellectum res sensuum
universe concludere, ut in astris Aristoteles fecit.
Cum enim orbiculata ea esse demonstrare vellet, id-
que per unum ex his, lunam, confirmaret, ait, *Re-
rum ejusdem substantiæ quod est in aliqua, id in
omnibus esse necesse est : at ejusdem esse substantiæ
astra omnia demonstratum est. Cum igitur orbicula-
rem esse lunam demonstratum sit, de aliis itidem
astris confecta res est, ea esse orbiculata. Sed et qui
fumum videt, ibi etiam loci, ignem esse colligit.*
*(Quando, inquit, fumus est, omnis autem fumus ex
igni est. In fumante igitur loco, ignis est. Forsan
igitur, quod intellectum diximus posse de quibus-
dam sensui objectis, etsi non de omnibus, universe
concludere, prætereaque anima rationis particeps
rerum in se rationes habet insitas : quod vero ma-
teriæ immersa sit, veluti sub terram defossa est, ut
cinere sepultus ignis. Quemadmodum igitur, si quis
cinerem paulum dimoverit, scintilla illico elucet :
scintillam tamen non fecit, qui cinerem dimovit,
sed tantum impedimenta removit : ad eum modum
et opinio a sensu excitata, rerum rationes profert.*
Ita et magistros dicunt cognitionem nobis non in-
dere, sed quæ nobis inest, et veluti obruta est,
eam proferre ac ostendere : quia nisi nobis rerum
rationes inessent, unde, cum aliquis perperam ac
præter rerum naturam disserit, sentimus omnes?
rursus, cur de duobus, qui disserunt, qui potiora
dicit, eum alteri anteponimus? Si enim nulla in
nobis rerum ratio fuisset, quæ a disserentibus ex-
citata refulsisset, nunquam veriora illo hunc dicere,
vel mentiri, animadvertere potuissemus. Sic igitur
opinio, uli sensus percepit hunc et illum bipedem
esse, ab eo excitata, reminiscitur omnes ejusdem
generis bipedes esse. At accomodatius ad naturam
dicatur, has esse communes notiones, et mentis
adumbrationes atque simulacra. Quidquid enim
melius quam per demonstrationem scimus, id secun-
dum communem notionem scimus. Quæ autem de-
monstratione indigent ut cognoscantur, quoniam
horum conclusiones citra demonstrationem, ea scire

opinionis est. Potestates igitur ratione præditæ, quæ ad cognitionem tendunt, hæ sunt. Effectivæ autem sunt, voluntas et electio. Et voluntas quidem solius est boni; electio in utrumque propendit. Ac voluntas profecto ipsa per se, est animæ ratione præditæ; electio vero ejus quæ rationis defectum connexionem habet. Cum primum enim extra generationem est anima, sola voluntate agit, in solo enim bono occupatur. At ubi in generatione fuerit, quia illi connectuntur potestates rationis expertes, ob eas quas afferemus causas, tunc ejus partis, quæ rationis est expertis, connexionem, tantum valet quantum electio; quare interdum ante rationis defectum, interdum ante rationem accidit: atque hoc illi præoptatur. Hæ itaque sunt rationales animæ facultates.

Irrationabiles vero, hæ sunt cognoscentes quidem, phantasia et sensus, quæ inter se differunt: sensus enim ad res externas pertinet; phantasia vero intrinsecus habet cognitionem. Et sensus quidem rem tantum præsentem, et quam extrinsecus accipit, novit: phantasia vero, quæ rerum sensui subjectarum formas a sensu accepit, eas in se relinquit: unde et ipsam patibilem mentem Aristoteles appellavit, mentem quidem, ut quæ intus habeat, quod cognoscit, et simpliciter aggressionem, ut mens, rem adoriatur. Patibilem vero, quia post acceptam formam, neque sine specie. Phantasia porro vocata est, quasi phantastasia quedam. Ea enim est in qua stant species, sive quæ apparuerunt; sistit enim in se ipsa, quæ extrinsecus visa sunt. Utraque autem ipsarum ad res particulares extenditur. Hoc enim album est, at non omne album. Differunt autem, quia una quod extrinsecus est, alia quod intus, novit: et phantasia quidem quinque sensuum species recipit: at singuli sensus proprium solum subjectum norunt. Appetentium vero et vitalium facultatum, alia est irascens, alia concupiscens. Hic vero quæsierit aliquis cur diversas faciamus concupiscentem et irascentem: numquid enim irascens eum ulcisci cupit qui prior læserit? nonne et ratio, disciplinas et rerum contemplationem expetit? sed respondeo esse concupiscentiam latiori quodam modo acceptam, aliam strictiori et magis proprio. Quemadmodum igitur dispositio communiter etiam de habitu dicitur, proprie vero quæ ab habitu contra distinguitur: similiter concupiscentia communiter dicitur de omnibus animæ potestatibus, strictius vero et pressius, ea, quæ irascenti opponitur. Hæ itaque sunt animæ potestates tum ratione præditæ, tum irrationabiles. Præter has autem aliæ sunt, quæ vegetantes dicuntur, tres; allrix, inquam, auctrix et genitrix. Vegetantes vocantur, quia hæ solæ in plantis conspiciuntur. Homines igitur sumus, et animalia, et plantæ. Qua homines, rationis, quas vocant, potestatibus præditi sumus; iis vero quæ ratione carent, qua animalia sumus. Qua vero anima præditi, vegetantibus: anima enim vel vita prædita etiam plantas dicimus. Nam anima seu vita

συνπερασματὰ χωρὶς ἀποδείξεως, ἔργον ἐστὶ τῆς δόξης εἰδέναι. Αἱ μὲν οὖν τῶν λογικῶν γνωστικαὶ δυνάμεις, αὗται. Πρακτικαὶ δὲ εἰσὶν βούλησις καὶ προαίρεσις. Καὶ ἡ μὲν βούλησις μόνον ἐστὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ δὲ προαίρεσις ἐπαμφοτερίζει· καὶ ἡ μὲν βούλησις αὐτῆς καθ' ἑαυτῆς ἐστὶ τῆς λογικῆς ψυχῆς, ἡ δὲ προαίρεσις τῆς συμπλεγμένης τὴν ἀλογίαν. Ὅτε μὲν γὰρ ἔσται ἔξω τῆς γενέσεως ἡ ψυχὴ, κατὰ βούλησιν μόνον ἐνεργεῖ· ἐν μόνῳ γὰρ ἐστὶ τῷ ἀγαθῷ. Ὅταν δὲ γένηται ἐν τῇ γενέσει, ἐπειδὴ συμπλέκονται αὐτῇ αἱ ἀλογοὶ δυνάμεις, δι' αὐτὰς ἐροῦμεν αἰεὶς τότε τῇ ἐπιπολοκῇ τῆς ἀλόγου ἰσχύος τὴν προαίρεσιν. οἶσται ποτὲ μὲν πρὸ τῆς ἀλογίας, ποτὲ δὲ πρὸ τοῦ λόγου γίνεσθαι, καὶ αἰρεῖσθαι δὲ τόδε πρὸ τοῦδε. Αὗται μὲν οὖν αἱ λογικαὶ τῆς ψυχῆς δυνάμεις.

B

Τῶν δὲ ἀλόγων, αἱ μὲν εἰσι γνωστικαὶ μὲν, φαντασία καὶ αἴσθησις διαφέρουσιν ἀλλήλων, ὅτι ἡ μὲν αἴσθησις πρὸς τὸ ἐκτὸς ἀποτείνεται· ἡ δὲ φαντασία ἐνδον ἔχει τὴν γνώσιν. Καὶ ἡ μὲν αἴσθησις τὸ παρὸν μόνον, καὶ οὐ ἀντιλαμβάνεται ἔξωθεν, τοῦτο οἶδεν· ἡ δὲ φαντασία παρὰ τῆς αἰσθήσεως λαβοῦσα τῶν αἰσθητῶν τοὺς τύπους, ἐν ἑαυτῇ τοῦτους ἀναπλάττει. Ὅθεν καὶ παθητικὸν αὐτὴν νοῦν καλεῖ Ἀριστοτέλης· νοῦν μὲν, ὡς ἐνδον ἔχουσαν τὸ γνωστὸν, καὶ ἀπλῆ προσβολῇ ὡσπερ ἐκεῖνος, ἐπιβάλλουσιν. Παθητικὸν δὲ διότι μετὰ τύπον, καὶ οὐκ ἀσχηματίστως. Ἐκλήθη δὲ φαντασία, οἷον αἱ φαντασία τις οὐσα· φαντασία γὰρ ἐστὶν ἡ τῶν φανθέντων σιάσις, Ἰσθησι γὰρ ἐν αὐτῇ τὰ ἔξω φανέντα· ἑκατέρω δὲ αὐτῶν, περὶ μερικῶν ἀποτείνεται. Τόδε γὰρ τὸ λευκὸν οὐ μὴν πᾶν λευκόν. Διαφέρουσιν δὲ, ὅτι ἡ μὲν τὸ ἔξω, ἡ δὲ τὸ ἐντὸς οἶδε. Καὶ ἡ μὲν φαντασία, τῶν πέντε αἰσθήσεων δέχεται τοὺς τύπους· ἑκάστη δὲ τῶν αἰσθήσεων, μόνον τὸ ἴδιον αἰσθητὸν γινώσκει. Τῶν δὲ ὁρεκτικῶν καὶ ζωτικῶν, ἡ μὲν ἐστὶ θυμὸς, ἡ δὲ ἐπιθυμία. Ζητήσεις δ' ἂν τις, πῶς λέγομεν ἀντιδιαστελλεσθαι τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν θυμόν· τί γὰρ οὐχὶ καὶ ὁ θυμὸς ἐπιθυμεῖ τοῦ ἀντιληπτῆσαι τὸν προληψήσαντα; οὐχὶ καὶ ὁ λόγος ἐπιθυμεῖ τῶν μαθημάτων καὶ τῶν θεωρημάτων; λέγω γοῦν ὡς τοῦτο λῦσαι, ὅτι ἐστὶν ἡ ἐπιθυμία καὶ κοινώτερον λεγομένη, καὶ εἰδικώτερον. Ὡσπερ οὖν ἡ διάθεσις λέγεται καὶ κοινῶς καὶ ἐπὶ τῆς ἕξως, λέγεται καὶ ἰδικῶς, ἡ ἀντιδιαστελλομένη πρὸς τὴν ἕξιν. Οὕτω καὶ ἡ ἐπιθυμία λέγεται μὲν καὶ κοινῶς ἐπὶ πασῶν τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς· λέγεται δὲ καὶ ἰδικώτερον, ἡ ἀντιδιαστελλομένη πρὸς τὸν θυμόν. Αὗται μὲν οὖν αἱ τῆς ψυχῆς, λογικαὶ τε καὶ ἀλογοὶ δυνάμεις. Παρὰ δὲ ταύτας εἰσὶν αἱ φυτικά καλούμεναι τρεῖς, θρεπτικὴ φημί, καὶ αὐξητικὴ, καὶ γεννητικὴ. Φυτικά καλοῦνται διότι αὗται μόναι ἐν τοῖς φυτοῖς ὄρωνται. Ἐσμὲν οὖν καὶ ἄνθρωποι καὶ ζῶα, καὶ ἔμφυχα. Καὶ ὡς μὲν ἄνθρωποι τὰς εἰρημένας λογικὰς ἔχομεν δυνάμεις· ὡς δὲ ζῶα, τὰς ἀλόγους. Ὡς δὲ ἔμφυχα, τὰς φυτικάς· ἔμφυχα γὰρ λέγομεν καὶ τὰ φυτικά. Ἐμφύχων γὰρ τὸ τρέφεσθαι, καὶ αὐξεσθαι καὶ γεννῆν ὁμοίᾳ ἑαυτοῖς. Δέχεται δὲ καὶ αὐτὰ ζῆν καὶ τεθνᾶναι. Ἡ δὲ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, παρούσα καὶ ἀπου-

D

σία γίνεται τῆς ψυχῆς. Ὅσα μὲν οὖν ἔχουσι τὰς κρείττους ζωὰς, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰς καταδεεστέρας ἔχουσιν· οὐκέτι δὲ καὶ ἀνάπαλιν· οὐ γὰρ δυνατόν τὰς λογικὰς, ἔχειν δυνάμεις, μὴ πρότερον ἐσχηκότας τὰς καταδεεστέρας· ἀμέλει καὶ τῶν αἰσθήσεων οὐκ ἔστι μετασχεῖν τῆς κρείττονος, τὸν μὴ μετέχοντα τῆς χειρόνος. Ὅσα γοῦν μετέχει ὄψεως, ταῦτα καὶ ἀκοῆς καὶ τῶν λοιπῶν· καὶ ὅσα ἀκοῆς, ταῦτα καὶ ἀσφρήσεως καὶ γεύσεως καὶ ἀφῆς, οὐχ ὅσα δὲ ἀσφρήσεως, καὶ γεύσεως, καὶ ἀφῆς, πάντως καὶ ὄψεως, ὡς περὶ ὁ ἀσπάλαξ· οὐδ' ὅσα ἀφῆς, ταῦτα καὶ τῶν ἄλλων, οἷον οἱ σπόγγοι, ἀφῆς μὲν μετέχουσιν, οὐδεμιᾶς δὲ τῶν αἰσθήσεων· ἄλλως τε οὐκ ἔστι μετασχεῖν τῆς κρείττονος, τὸν μὴ τῆς ἐλάττονος μετασχόντα. Τοῦτο δὲ, οὐχ ὅτι δέονται τῶν χειρόνων αἱ κρείττονας, ἵνα ὑποστῶσιν, ἀλλὰ τούναντίον, τὸ σῶμα οὐ δύναται μετασχεῖν τῶν κρείττονων, μὴ πρότερον καταλαβὼν τῶν μεταδεεστέρων. Ὅτι ἐπειδὴ μηδὲν τῶν εἰδῶν ἔδει φθίρεισθαι, ἵνα μὴ ἀτελὲς ᾖ τὸ πᾶν· πλήρωμα γὰρ ἔστι τῶν εἰδῶν ὁ κόσμος. Ἀδύνατον δὲ ἦν τὰ αὐτὰ μένειν τὸν ἀριθμὸν γενητὰ τε ὄντα καὶ φθαρτὰ, μετέχει καὶ ταῦτα τῆς αἰδιότητος, ὡς ἠδύνατο· διότι καὶ πάντα ἐφίεται τῆς τοῦ πρώτου αἰδιότητος, ὡς οἰκείας ἀρχῆς, καὶ μετέχει ταύτης ἕκαστον, κατὰ τὰ ἑκαστοῦ μέτρα. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ σκοπιμώτατον ἔργον τῆς φύσεως, τὸ τῶν φυτικῶν ἕκαστον, γεννησθαι ἄλλο, οἷον ἔστιν αὐτό. Καὶ ἐπειδὴ θεόμεθα γεννησθαι, ἢ δὲ γεννητικῇ δυνάμει ἐν ὀρισμένῳ γίνεται μεγέθει, διὰ τοῦτο θεόμεθα τῆς αὐξήσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ αὐξήσις διὰ τροφῆς παραγίνεται, τῆς θρεπτικῆς πάλιν θεόμεθα δυνάμει· διὰ τοῦτο τοῖνυν μετέχομεν τῶν φυτικῶν δυνάμεων καὶ ἡμεῖς καὶ τὰ ἄλογα ζῶα, ὡς τε, ὅτε μὲν ἐνεργοῦμεν κατὰ τὰύτας τὰς δυνάμεις, ὡς φυτὰ ἐνεργοῦμεν· ὅτε δὲ κατὰ θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα· ὡς ἄνθρωποι δὲ μόνον ἐνεργοῦμεν τότε, ὅτε τῆρ' λόγῳ κεχρήμεθα. Διὸ καὶ ἀστείως λίαν ὁ Πλωτῖνος εἶπεν, ὡς ὅσοι ἐμμανῶς κατὰ τὰς θρεπτικὰς δυνάμεις ἐνεργοῦσιν, οὗτοι κινδυνεύουσιν ἀποδενδρωθῆναι.

Ὅτι διαφέρει τῶν φυτικῶν δυνάμεων, τοῦτ' ἔστι τῆς γεννητικῆς τε καὶ θρεπτικῆς ἢ ἐπιθυμίας. Καὶ γὰρ ὁρῶμεν αὐτὴν, ταῖς δυοῖς ταύταις ἐπικοινωνουσαν· περὶ τε γὰρ τροφῆς ἐνεργεῖ, καὶ τὰς γεννητικὰς δυνάμεις· πλὴν διαφέρει, ὅτι ἡ μὲν ἐπιθυμία μετὰ αἰσθήσεως ἐνεργεῖ· αἱ δὲ φυτικαὶ δυνάμεις, ἀνευ αἰσθήσεως· διὸ καὶ τὰ ἄλογα, τὰ θήλεια ἐωρακότα κινεῖται πρὸς ὄρεξιν, ὡς τε μετὰ γνώσεώς τινος ἢ ἐπιθυμίας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ αἱ φυτικαὶ ἐνέργειαι. Οὕτως ἀμέλει καὶ καθεύδοντες πολλακίς ἐκκρίνομεν τὸ σπέρμα, μηδεμιᾶς αἰσθήσεως ἢ φαντασίας προηγησαμένης· ὁ δὲ ὅτι κατὰ τὰς φυτικὰς δυνάμεις ἐνεργήσαντες. Ὅσπερ οὖν ἔταν ὁ λόγος ἀνδραποδισθῆ ὑπὸ τῆς ἀλογίας, καὶ αὐτὸς πάσχει κινεῖ μηχανὴν εἰς ἐκπλήρωσιν τροφῆς καὶ ἀφροδισίων, καὶ οὐ παρὰ τοῦτό φαμεν ταυτὸν εἶναι τὸν λόγον ταῖς φυτικαῖς δυνάμεισιν. Οὕτω φαμεν καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιθυμίας. Ἀλλὰ τῶν μὲν φυτικῶν δυνάμεων ἴδιον τὸ ἀπλῶς ἐφίεσθαι,

A præditorum est ali, augeri, generare sui similia. Ipsæ quoque dicuntur vivere et mori. Vita vero et mors, animæ presentia et absentia est. Quæcunque igitur meliores vitas habent, deteriores quoque habere necesse est : at non contra ; fieri enim non potest, ut rationis potestates habeant, quæ prius deteriores non habuerunt : nimirum et in sensibus, nemo melioris est particeps, qui peioris non fuerit. Quæcunque igitur visum habent, hæc et auditum et reliquos sensus : quæcunque auditum, eadem odoratum, gustum, et tactum : quæ vero odoratum, gustum et tactum, non semper visum, quemadmodum talpa : nec quæcunque tactum, eadem alios sensus, ut spongiæ, quæ tactum quidem habent, reliquos sensus nullo modo. Neque vero melioris sensus particeps esse potest, qui deterioris non fuerit. Neque id, quod deterioribus meliores indigeant, ut subsistant, sed contra corpus non potest meliorum particeps esse, ni deteriora prius susceperit. Quippe quoniam nullam speciem corrumpi oportebat, ne imperfectum esset universum, specierum enim absolutio et complementum est mundus, cumque eadem numero manere species non possent, ut quæ generentur et corrumpantur, æternitatis, quoad possunt, participes sunt. Quare principis æternitatem, ut suum principium, omnes expetunt, et hujus, quælibet pro modo et captu suo, fit particeps. Estque id potissimum naturæ opus, ut unumquodque eorum quæ anima prædita sunt, aliud sibi simile gignat : et quoniam necessaria est generatio, hujus autem vis non nisi certo et definito ætatis spatio valet, justis ideo incrementis opus habemus. Quæ quoniam alimentis fiunt, altricio rursus egemus potestate ; vegetantis igitur animæ potestates nobis cum brutis communes sunt, secundum quas, dum agimus, ut plantæ agimus : ubi vero per iram, et concupiscentiam, ut bruta : demum ut homines, tantum agimus, cum ratione utimur. Quare scite admodum Plotinus, qui altricem virtutem præcipide ac furiose exercent, periculum esse ne in arbores tandem degenerent.

A vegetantis animæ facultatibus, generandi et alendi, diversa est concupiscentia : hanc enim videmus, cum duabus illis communicare. Agit enim in alimentis, et generandi virtute : differt autem quia concupiscentia cum sensu agit, vegetantes vero sine sensu : hinc bruta visa femina in venerem stimulantur ; adeo ut cum cognitione quadam sit concupiscentia, vegetantis actiones non item. Ita videlicet dormientibus nobis semen excernitur, cum nullus sensus, aut impulsio a specie præcesserit ; quod a vegetantis facultatibus fieri manifestum est. Quemadmodum igitur, cum a cupiditate victa ratio fuerit, et in servitutem redacta, tota illa impetu in voluptatem et res venereas fertur, neque tamen idcirco eandem inesse rationem vegetandi facultatibus dicimus : idem et de concupiscente dicimus. Vegetantium vero facultatum proprium est, simpliciter appetere, et sine sensu, semen emittere : at

concupiscentis hunc vel illum cibum, et concubitum, atque omnino voluptatem. An igitur unus est et idem, duarum facultatum effectus, concupiscentis et vegetantis; an plura sunt non esse unum? sed hujus tantum est, vel cibus, vel seminis fluxus; concupiscentis autem, voluptas: ut hac appetentia, conditionem nostram servemus et generis successionem. Cum vero ratio cupiditati servit, nullum esse hujus actionis proprium finem dico, quia præter naturam ipsorum ejusmodi actio est. Quæ autem præter naturam sunt, ad finem nihil conferunt: nam ut ancilla, non suum, sed cupiditatis finem spectat, voluptatem. Neque vero nos quisquam illa imperitorum hominum dubitatione interpellat: an igitur, tres animas habemus et a tribus regimur? Respondeo enim, quemadmodum huic conjuncta corpori anima, rem unam cum eo facere videtur; re autem ipsa, unum non est: ita cum rationis experte, et vegetante coherens, unam quandam continuitatem facit propter connexionem. Nam a rationabili, rationis experte assidue dependet, ab irrationabili vegetans: quæ quia propter illam coherentiam eadem una patiuntur, unam esse dicimus; quia cæteris potestatibus tanquam instrumentis utilis rationis compos anima.

Harum autem potestatum, earum dico quæ ratione carent, et vegetantium, aliæ ad rationabilem magis, aliæ minus accedunt: irrationabiles quidem magis, quia rationi auscultare solent. Quare, cum cupiditates increpamus, mansuetiores eas reddimus.

Pectore percusso, cordia increpavit Ulysses.

et,

Hæc anime, hæc etiam quondam graviora tulisti.

et complurima ejusmodi: sed quid dico in nobis? multæ ferarum humano sermone mansuetiores sunt. At vegetantes, ut quæ sermonem non audiunt, a rationis compote anima remotiores sunt: neque enim præscribi potest altrici potestati quoad aliat; neque auctrici, quantum auceat; neque generandi potestati: nimirum non ipsam potestatem, sed cupiditatem comprimimus: potestas enim nihilominus manet, etsi non agat. Hæc itaque sunt animæ potestates, rationabiles, irrationabiles, vegetantes. Animam quidam dicunt incorpoream, quidam corpus: eorum qui corpus, alii simplex, alii compositum: eorum vero, qui compositum, alii, ex connexis corporibus, alii ex non conjunctis. Eorum, qui simplex corpus animam esse dixerunt, alii æthereum, hoc est celeste intellexerunt, ut Heraclides Ponticus: ignem alii, ut Heraclitus, quia ignem ille rerum principium appellabat, et animam igneam propter agilitatem, alii ex aere, ut Anaximenes, et quidam e Stoicis: alii ex aqua, ut Thales Milesius et Hippo cognomento Atheus: quia enim semen videbant ex humida esse substantia, propterea et aquam rerum

καὶ γονὴν προῖσθαι ἀνεπαίσθητος· τῆς δὲ ἐπιθυμίας τὸ, τοιαῦτα τροφῆς, καὶ τοιαῦτα μίξεως, καὶ ἀπλῶς τοῦ ἡδέος. Τί οὖν ἄρα ἐν ἐστὶ καὶ ταυτὸν τῶν δύο δυνάμεων ἀποτελεσμα, τῆς τε ἐπιθυμίας καὶ τῆς φυτικῆς; ἢ ὅτι οὐκ ἐν; ἀλλὰ τῆς μὲν ἀπλῶς ἢ τροφῆς, ἢ γονῆς τῆς δὲ ἐπιθυμίας ἢ ἡδονῆς, ἵνα τῇ ἐφέσει ταύτη τὸν τε κληρὸν ἡμῶν φυλάττωμεν, καὶ τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν. Τοῦ δὲ λόγου ὅταν ἐξυπηρετῆται τὴν ἐπιθυμίαν, οὐ λέγω ἰδίον τι ταύτης τῆς ἐνεργείας τέλος εἶναι, ὅτι παρὰ φύσιν αὐτῶν ἢ τοιαύτη ἐνέργεια, τὰ δὲ παρὰ φύσιν οὐ σύμφωρα πρὸς τὸ τέλος. Ὡς γὰρ ὑπηρέτης, οὐ τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τῆς ἐπιθυμίας τὸ τέλος παρασκευάζει τὴν ἡδονήν. Μὴ ἀπορείτω δὲ τις τὴν ἰδιωτικὴν ἀπορίαν ἐκείνην. Τί οὖν τρεῖς ψυχὰς ἔχομεν, καὶ ὑπὸ τριῶν ψυχῶν διοικούμεθα; λέγω γὰρ ὅτι ὡς περ ἐνωθεῖσα ἢ ψυχὴ τῷ σώματι ταύτῃ, δοκεῖ μὲν ἐν τι πρᾶγμα ποιεῖ, κατὰ ἀλήθειαν δὲ οὐκ ἐν τί ἐστιν· οὕτω τῇ τε ἀλόγῳ καὶ τῇ φυτικῇ συνημμένῃ, μίαν μὲν τινα συνέχειαν ποιεῖ διὰ τὴν συναφείαν. ἐξήπται γὰρ προσεχῶς τῆς μὲν λογικῆς ἢ ἀλογος, τῆς δὲ ἀλόγου ἢ φυτικῆς. Διὰ δὲ τὴν γινωσκόμεν ἔκ τῆς συναφείας ταύτης συμπάθειαν, μίαν φασὲν, ὅτι, ὡς ὄργανοις κέχρηται ταῖς ἄλλαις δυνάμεσιν ἢ λογικῇ.

Τούτων δὲ τῶν δυνάμεων, λέγω δὴ τῶν τε ἀλόγων καὶ τῶν φυτικῶν, αἱ μὲν μᾶλλον ἐγγίζουσι τῇ λογικῇ ψυχῇ, αἱ δὲ ἤττον· αἱ μὲν ἀλογοὶ μᾶλλον ἐγγίζουσι, διότι πεφύκασι κατακοῦειν λόγου. Διὸ ἐπιπλήττοντες ταῖς ἐπιθυμίαις, προτιέρας αὐτὰς ποιοῦμεν.

Στήθος δὲ πλήξας κραδίην ἠνίπαπε μύθῳ· καὶ,

Τέτλαθι δὴ κραδίη, καὶ κόντερον ἄλλο ποτ' [ἔτλης (1),

καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Καὶ τί λέγω ἐν ἡμῖν; καὶ τῶν θηρίων πολλὰ ἡμερώτερα διὰ τῶν λόγων γίνεται· αἱ δὲ φυτικαὶ, ἅτε μὴ κατακοῦσαι λόγων, πόρρωτέρω εἰσὶ τῆς λογικῆς ψυχῆς. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐπιτάξαι, οὔτε τῇ θρεπτικῇ δυνάμει μέχρι πόσου θρέψαι, οὔτε τῇ ἀξητικῇ ἀξῆσαι, οὔτε τῇ γεννητικῇ· δηλονότι οὐκ ἀπλῶς αὐτὴν τὴν δύναμιν, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν καταστέλλομεν· ἢ γὰρ δύναμις οὐδὲν ἤττον μένει καὶ μὴ ἐνεργοῦσα. Αὗται μὲν οὖν αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, αἱ τε λογικαὶ, καὶ αἱ ἀλογοὶ, καὶ αἱ φυτικαὶ ὅτι τὴν ψυχὴν, αἱ μὲν φασὶν ἀσώματον, αἱ δὲ σῶμα. Καὶ τῶν σῶμα αἱ μὲν ἀπλοῦν, αἱ δὲ σύνθετον· καὶ τῶν σύνθετον, αἱ μὲν ἐκ συνημμένων σωματίων, αἱ δὲ ἀσυνάπτων. Τῶν δὲ ἀπλοῦν σῶμα εἰρηκότων, αἱ μὲν αἰθέριον εἶναι· ταυτὸν δὲ εἶπειν οὐράνιον ἀπεφήναντο, ὡς Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός. Οἱ δὲ πῦρ ὡς Ἡρακλείτης, ἐπειδὴ καὶ πῦρ ἔλεγον τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων, καὶ τὴν ψυχὴν δὲ πυρίαν διὰ τὸ εὐκίνητον· αἱ δὲ ἀερίαν ὡς Ἀναξιμένης, καὶ τινες τῶν Στωϊκῶν· αἱ δὲ ἐξ ὕδατος, ὡς Θαλῆς καὶ Ἴππων ὁ ἐπίκλητον ἄριστος. Ἡπειδὴ γὰρ τὴν γονὴν ἑώραν ἐξ ὑγρᾶς οὐσαν οὐσίας, διὰ τοῦτο καὶ ὕδωρ τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων

ἐνόμισαν. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ ἀπλοῦν εἰρηκότες σῶμα, τῶν δὲ σύνθετον σῶμα τὴν ψυχὴν ὑπειληφότων, οἱ μὲν ἐξ ἀσυνάπτων στοιχείων φασίν, ὡς Δημόκριτος καὶ Λεῦκιππος, καὶ ἀπλῶς οἱ τὰ τοιαῦτα εἰσάγοντες. Ἐλεγον γὰρ ἀρχὰς τῶν ὄντων τὰ άτομα καὶ τὸ κενόν. εἶναι οὖν καὶ τὴν ψυχὴν ἐκ σφαιρικῶν ἀτόμων συγκειμένην διὰ τὸ εὐκίνητον· οἱ δὲ ἐκ συντημένων, ὡς Κριτίας ὁ εἰς τῶν τριάκοντα· αἷμα γὰρ ἔλεγεν εἶναι τὴν ψυχὴν. Τῶν δὲ ἀσώματων δοξασάντων, οἱ μὲν χωριστὴν τῶν σωματίων, οἱ δὲ ἀχώριστον. Καὶ τῶν ἀχώριστον, οἱ μὲν τὸν λόγον εἶναι τῆς κρᾶσεως, οἷον ὅτι ἐν διπλάσιον πῦρ μιχθῆ τῷ ὕδατι, ἢ ἡμιόλιον, ἢ τι τοιοῦτον ποιεῖ τὴν ψυχὴν. Οὗ γὰρ διπλάσιος, φησίν, ἢ ἡμιόλιος λόγος, τοῦτό ἐστι ψυχὴ. Οἱ δὲ αὐτὴν τὴν κρᾶσιν· οἱ δὲ ἐντελέχεια. Ἐντελέχεια δὲ ἐστὶν ἡ τελειότης καὶ τὸ εἶδος τοῦ ὑποκειμένου. Διαφέρει δὲ ὁ λόγος τῆς κρᾶσεως· ὅτι ὁ μὲν λόγος ἐν αὐτῇ τῇ ποσότητι θεωρεῖται, ἐν τῷ ἡμιόλιῳ, ἢ διπλασίῳ, ἢ ἄλλῳ τινί. Ἡ δὲ κρᾶσις ποιότης ἐστὶν ἢ ἀποτελουμένη ἐκ τῆς μίξεως τῶν ποιοτήτων, οἷον ἐκ τοῦ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ γέγονέ τις κρᾶσις τὸ χλιαρόν· ἢ ἐκ τοῦ λευκοῦ καὶ μέλανος τὸ φαιόν. Ἐντελέχεια δὲ ἐστὶ τελειότης τοῦ ὑποκειμένου, τοῦτο ἐστὶ τὸ εἶδος τὸ ἐπιγινόμενον ἐκ τῆς τοιαύτης συνθέσεως τῶν στοιχείων, τῇ ὕλῃ. Τῶν δὲ χωριστὴν σώματος δοξασάντων, οἱ μὲν πᾶσαν ψυχὴν χωριστὴν ἔφασαν, καὶ τὴν λογικὴν, καὶ τὴν ἄλογον, καὶ τὴν φυτικὴν, οἷος ἦν Νουμήσιος, πλανηθεὶς ὑπὸ τινῶν ῥησιδίων Πλάτωνος εἰπόντος ἐν Φαίδρῳ, πᾶσα ψυχὴ ἀθάνατος, σαφῶς ἔκατ' ἐπεὶ τῆς ἀνθρωπίνης τὸν λόγον ποιούμενος. Ὅτι γὰρ θνητὴν οἶδε τὴν τῶν ἀλόγων, σαφῶς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ διαλόγοις ὡμολόγηται· οἱ δὲ, πᾶσαν ἀχώριστον ἀπεφάναντο, καὶ διὰ τοῦτο θνητὴν, ὧν ἐστὶ καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεύς, ὅς καὶ τὸν Ἀριστοτέλην πειρᾶται εἰς τὴν ἑαυτοῦ δόξαν κατασπᾶν. Οἱ δὲ τὴν μὲν λογικὴν, χωριστὴν εἶναι λέγουσι, τὴν δὲ ἄλογον καὶ τὴν φυτικὴν ἀχώριστον. Τούτων δὲ οἱ μὲν ἀμφοτέρους ἀχώριστους τοῦ παχέος τούτου σώματος. Οἱ δὲ τὴν μὲν φυτικὴν μόνην, τούτου ἀχώριστον· τὴν δὲ ἄλογον, τούτου μὲν χωριστὴν, ἀλλ' οὐ μόντοι τινός σώματος ἀχώριστον· λέγου δὲ τοῦ πνευματικοῦ, ἢ καὶ Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης ἐπέσειυσαν. Ὅτι δὲ καὶ Ἀριστοτέλης ταύτης ἐστὶ τῆς δόξης, καὶ οἶδε τὴν μὲν χωριστὴν ψυχὴν, τὴν δὲ ἀχώριστον, κἄν τῷ τέλει τῆς περὶ μορίων ζώων πραγματείας ἐδήλωσεν· ἔφη γὰρ ὅτι ἕκαστον τῶν μορίων τῶν ζώων κατὰ τινὰ ἐνέργειαν ζωτικὴν χαρακτηρίζεται, οἷον καρδίαν, καὶ ἥπαρ, καὶ ἐγκέφαλον, καὶ τὰ λοιπά. Εἶτα ταύτην, φησὶ, τὴν ἐνέργειαν πότερον ψυχὴν δεῖ καλεῖν, ἢ μόριον ψυχῆς, ἢ οὐκ ἄνευ ψυχῆς, ζητητέον· ὥστε οἶδε πολὺ πλάτος, μᾶλλον δὲ βῆθος ψυχῶν. Καὶ πότερον, φησὶ, περὶ πάσης ψυχῆς ἐστὶ τοῦ φυσικοῦ διαλεχθῆναι, ἢ οὐ περὶ πάσης ἀλλοσῆμου, ἄνευ τῆς ὕλης· ὥστε οἶδε ψυχὴν χωριστὴν τῆς ὕλης· καὶ πάλιν ἐν τῇ αὐτῇ περὶ μορίων ζώων πραγματεία φησὶν· ἔοικε δὲ ὁ νοῦς θύραθεν ἐπισιέναι, καὶ εἶναι θεῖος. Οὐδὲν γὰρ αὐτοῦ ἐπικοινωνεῖ ἢ ἐνέργεια, ταῖς τοῦ σώματος ἐνεργείαις· καὶ πάλιν ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ,

A principium esse arbitrati sunt. Isti sunt, qui animam simplex corpus esse dixerunt. Inter eos autem, qui compositum corpus esse animam existimant, alii ex elementis non conjunctis affirmant, ut Democritus et Leucippus, demumque cæteri, qui ista invexerunt. Rerum etiam principia esse atomos, et vacuum dicebant: esse itaque animam ex rotundis atomis conflata propter velocitatem: alii ex conjunctis, ut Critias unus ex triginta; quippe animam esse sanguinem dicebat. Eorum autem, qui incorpoream arbitrati sunt, alii separabilem a corporibus, inseparabilem alii statuerunt. Eorum qui inseparabilem; alii contemperatio- nis esse rationem, veluti si duplum ignis aquæ mistum fuerit, vel sesquiple- x, vel tale quid, facere animam. Cojus enim, inquit, dupla est vel sescupla ratio, illud est anima. Alii ipsam contemperatio- nem, alii perennem motionem entelechiam. Entelechi vero est perfectio et forma subjecti. Differt autem ratio a contemperatio- ne, quia ratio in ipsa quanti- tate attenditur, in sescuplo, vel duplo, vel alio quo- piam. At temperamentum qualitas est, quæ perficitur ex qualitatum mistione, velut ex calido et frigido factum est temperamentum quoddam, tepidum; et ex albo et nigro, fuscum. Entelechia vero subjecti perfectio est, hoc est forma, quæ ex tali elementorum conjunctione materiæ accessit. Eorum autem, qui a corpore separabilem esse putaverunt, alii omnem animam separabilem, rationabilem, irratio- nabilem et vegetantem, sicuti Numenius, quibus- dam Platonis verbis deceptus, qui sic in Phædro: *Omnia anima immortalis*, ubi aperte de humana anima verba facit. Mortalem enim brutorum animam agnovisse Platonem in ejus dialogis omni luce cla- rius est. Alii vero omnem animam inseparabilem di- xerunt, ob eamque rem immortalem, quos inter est etiam Alexander Aphrodisiensis, qui Aristotelem in suam pertrahere sententiam conatur. Alii ratio- nabilem animam, separabilem esse dicunt; non se- parabilem, irracionabilem, et vegetantem: horum autem alii utramque a crasso hoc corpore insepara- bilem; alii vegetantem solam ab hoc inseparabilem; brutorum autem animam, ab hoc separabilem qui- dem, sed tamen ab aliquo corpore inseparabilem: spiritali dico: quam sententiam Plato, et Aristo- teles constituerunt. Atque hanc esse Aristotelis mentem, sequæ aliam separabilem aliam insepa- rabilem animam agnoscere, vel in fine disputationis de partibus animalium satis ipse declarat, ubi quam- libet partem animalium secundum actionem aliquam vitalem conformari dicit, ut cor, hepar, cerebrum et alia. Deinde, *Hæc, inquit, actio, utrum anima, vel pars animæ, vel non sine anima vocanda sit, querendum*: adeo ut magnum ille ambitum, imo altitudinem animarum norit. Et, *utrum, inquit, physici est, de omni anima disserere; an non de omni alius generis, sine materia*. Itaque animam a ma- teria separabilem agnoscit. Et in eadem de par- tibus animalium commentatione: *Videtur autem*

mens extrinsecus advenire et divina esse : nihil enim ejus actio cum corporis actionibus habet commune. Et rursus in secundo libro, *De mente*, inquit, *et contemplandi facultate nondum constat : sed videtur anima aliud genus esse, et sola separari posse, velut æternum a corruptibili.* Et in tertio eadem ponit, mentem impatibilem, æternam et immortalem esse declarans, et multa ejusmodi in eodem libro scribit. Sed et ex aliis Aristotelis libris, facile intelligitur; Aristoteli rationabilem animam immortalem videri, et ab omni corpore separabilem.

Sed et Platonem, ratione præditam animam immortalem censuisse, non est cur probemus, imo rationis expertem, mortalem eum existimare, satis ejus *Timæus* ostendit: nam rationis impotem, rationabili connexam et contextam mortalem esse evidenter affirmat: at eam partem, quæ rationis est compos, ut in mortalibus, et animantibus, principem, divinam, et immortalem esse. Sed nullam anima corpus esse posse, neque simplex, neque compositum, hinc intelligi potest: omne enim corpus natura sua ad id natum est, ut dividi et infinitas in partes distrahi possit, quare indiget continente. Continens igitur, utrum corpus est, an incorporeum? si corpus, indigebit et illud continente, idque in infinitum. Necesse igitur est, virtutem eam et potestatem, quæ corpora continet, incorpoream esse: at in viventibus, corpora continet anima: igitur incorporea est. Præterea extrema cognoscentium animæ facultatum, sensus, inquam, incorporeus est; ergo multo magis nobiliores facultates. Sensum vero sine corpore esse sic ostendit Aristoteles. Nullum, inquit, corpus secundum eandem partem contraria suscipere potest. Digitus enim eodem tempore plane albus, et plane niger esse non potest; neque item simul in eadem parte calefieri et frigescere. At sensus simul eodem tempore contraria recipit, et novit hoc esse primum, et illud secundum, dijudicare ab albo nigrum, tum et a nigro album [secernere. Si ergo secundum idem ea indivise recipit, et est incorporeus: si vero secundum aliam partem [dicis] recipere, ut semper aliud ego, aliud tu, consequens est: quod enim judicat, unum et idem semper esse [oportet, et secundum idem accipi quod judicatur. Corpus [autem in [eodem tempore et secundum eandem partem agere in contraria, vel in alia simpliciter, non potest; sensus autem eodem tempore in album et nigrum agit; indivise igitur, atque adeo sine corpore est. Si enim secundum aliam et aliam sui partem nigrum et album suscepisset, nunquam a nigro album secernere potuisset: neque enim secernit, quod a se visum est, ab eo, quod ab alio.

Enimvero et phantasiam sine corpore et indivisum esse ex eo clarum est, quod posteriores species, superiores non delent, quod,

περὶ δὲ τοῦ νοῦ, φησὶ, καὶ τῆς θεωρητικῆς δυνάμεως, οὐδέπω φανερόν, ἀλλ' ἔοικεν ἡ ψυχὴ γένος ἕτερον εἶναι, καὶ τοῦτο μόνον ἐνδέχασθαι χωρίζεσθαι, καθάπερ τὸ αἶδιον τοῦ φθαροῦ. Καὶ ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τὰ αὐτὰ φιλοσοφεῖ, ἀπαθὲς καὶ αἶδιον καὶ ἀθάνατον ἀποφαινόμενος τὸν νοῦν· καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐν τῷ αὐτῷ ἀναγράφει λόγῳ· ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑτέρων αὐτοῦ συγγραμμάτων ὁμοίως συμβαλέτω ἔστιν· ὅτι καὶ ἀθάνατον οἶδεν ὁ Ἀριστοτέλης τὴν λογικὴν ψυχὴν, καὶ χωριστὴν παντὸς σώματος.

Ἀλλὰ μὴν ὅτι καὶ ὁ Πλάτων τὴν λογικὴν ψυχὴν ἀθάνατον οἶδεν, περιττὸν κατασκευάζειν· ὅτι δὲ καὶ τὴν ἄλογον θνητὴν οἶδεν, ἰκανῶς ὁ Τίμαιος ἐκδιδάσκει. Τὴν γὰρ ἄλογον ψυχὴν προσυφαινομένην τῷ λογικῷ, θνητὴν ἐναργῶς εἶναί φησιν· ἡγεμονῶν δὲ καὶ θεῶν καὶ ἀθάνατον ὄσον ἐν τοῖς θνητοῖς καὶ ζώοις, τὸ λογικόν. Ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν οὐδεμίαν ψυχὴν δυνατόν σώμα εἶναι, οὔτε ἀπλοῦν, οὔτε σύνθετον, δῆλον ἐντεῦθεν· πᾶν γὰρ σῶμα κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, σκεδαστόν ἐστι καὶ εἰς ἄπειρα διαιρετόν· διὸ δεῖται τοῦ συνέχοντος. Τὸ τοίνυν συνέχον, πότερον σῶμά ἐστιν ἢ ἀσώματος; εἰ δὲ οὖν σῶμα, δεήσειται πάλιν κάκεινο τοῦ συνέχοντος, καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον. Ἀνάγκη ἄρα τὴν συνεκτικὴν τῶν σωμάτων δύναμιν, ἀσώματος εἶναι. Ἔστι δὲ ἐπὶ τῶν ἐμφύχων συνεκτικῆ τῶν σωμάτων ἡ ψυχὴ· ἡ ψυχὴ ἄρα ἀσώματος ἐστίν. Ἔτι δὲ καὶ ἡ ἐσχάτη τῶν γνωστικῶν τῆς ψυχῆς δυνάμειν, ἡ αἴσθησις λέγω, ἀσώματος ἐστίν, πολλῷ μᾶλλον αἰ κρείττους. Ὅτι δὲ ἡ αἴσθησις ἀσώματος, οὕτω δείκνυσιν ὁ Ἀριστοτέλης· οὐδὲν σῶμα, λέγων, ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ κατὰ τὸ αὐτὸ μέρος, τῶν ἐναντίων ἐστὶν ἀντιληπτικόν. Ὁ γὰρ δάκτυλος οὐ δύναται κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ἔλαιον καὶ λευκοῦ καὶ μέλανος μεταλαβεῖν· οὐδὲ θερμαίνεται ἅμα κατὰ ταῦτόν καὶ ψύχεται. Ἡ δὲ αἴσθησις ἅμα ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, τῶν ἐναντίων ἀντιλαμβάνεται, καὶ οἶδεν ὅτι τότε ἐστὶ τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον, τὸ διακρίνειν ἐκ τοῦ λευκοῦ τὸ μέλαν, καθ' ἕτερον δὲ ἐκ τοῦ μέλανος τὸ λευκόν. Εἰ μὲν οὖν κατὰ τὸ αὐτὸ, δῆλον ὅτι ἀμερῶς αὐτῶν ἀντιλαμβάνεται, καὶ ἐστὶν ἀσώματος· εἰ δὲ καθ' ἕτερον μέρος φησὶ· ὡς αἰ τοῦ μὲν ἐγώ, τοῦ δὲ σὺ, ἐστὶν ἀκόλουθον. Δεῖ γὰρ τὸ κρίνον, ἐν καὶ τὸ αὐτὸ εἶναι, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τὸ κρινόμενον προλαμβάνεσθαι. Σῶμα δὲ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ μέρος, προσβάλλει τοῖς ἐναντίοις ἢ ἀπλῶς τοῖς ἐτέροις, οὐ δύναται. Ἡ δὲ αἴσθησις κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον προσβάλλει τῷ λευκῷ καὶ τῷ μέλανι. Ἀμερῶς ἄρα προσβάλλει, καὶ διὰ τοῦτο ἀσώματος. Εἰ γὰρ καθ' ἕτερον καὶ ἕτερον μέρος, τοῦ μέλανος καὶ τοῦ λευκοῦ ἀντελάμβανε, οὐκ ἂν ἐδεήθη διακρίνειν τὸ λευκὸν ἀπὸ τοῦ μέλανος· οὔτε γὰρ διακρίνει τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὄραθῆν, τοῦ ὄραθέντος ὑπ' ἄλλου.

Ὅτι δὲ καὶ ἡ φαντασία ἀσώματος καὶ ἀμερῆς, δῆλον ἐξ ὧν αἱ ἐπιγιγνώμεσοι τύποι οὐκ ἀφανίζουσι τοὺς προὑπάρχοντας· ὅπερ εἶγε ἦν σῶμα, συνέβαι-

ναν ἄν, ὡσπερ ἐπὶ τοῦ κηροῦ. Ἀφανίζουσι γὰρ οἱ ἐπιγιγνώμενοι τύποι τοὺς προϋπάρχοντας. Ἀλλὰ καὶ ἡ φωτικὴ ψυχὴ, ἥτις αἰσθητικῶς ἐστὶ καταδεεσττέρα, καὶ αὐτὴ καὶ οἱ φωτικοὶ λόγοι δείκνυνται ἐναργῶς ἀμερεῖς ὄντες, καὶ διὰ τοῦτο ἀσώματα. Ἐν γὰρ ἐκάστῳ μορίῳ τοῦ σπέρματος οἱ αὐτοὶ φυσικοὶ λόγοι ἀμερίστως εἰσὶν, ὡσπερ καὶ ἐν τῷ παντὶ σπέρματι οἱ ὁρεπτικοὶ καὶ αὐξητικοὶ καὶ οἱ διαπλαστικοί. Ὡσπερ γὰρ πᾶν τὸ καταβληθὲν σπέρμα, εἰ κατασχεθεῖται ὑπὸ τῆς μήτρας, τέλειον τὸ ζῶον ἀποτελεῖ· οὕτω καὶ μὴ τὸ πᾶν, ἀλλὰ μέρος, οὐδὲν ἥττον ποιήσει. Εἰ τάλιν οἱ φυσικοὶ τοῦ ζώου λόγοι σῶμα ἦσαν, οὐκ ἠρόναιτο ἐν τῷ αὐτῷ μορίῳ, ἀμα καὶ οἱ τῆς κεφαλῆς, καὶ οἱ τῶν ποδῶν καὶ πάντων τῶν μορίων, εἶναι. Νῦν δὲ εἰσὶν, ὡς ἐν τῷδε τῷ μορίῳ πάντες, οὕτω καὶ ἐν ἄλλῳ πάντες· ἀμερίστως ἄρα ἐνυπάρχουσι πάντες ἐν ἐκάστῳ μορίῳ· ἀσώματα ἄρα εἰσὶ τὸ γὰρ ἀμερῆς, καὶ ἀσώματον. Ὡσπερ γοῦν ἐν τῷ ὅλῳ δένδρῳ ἐστὶν ἡ τε ὁρεπτικὴ καὶ αὐξητικὴ καὶ γενητικὴ δύναμις, οὕτω καὶ ἐν τῷ κλάδῳ, ἢ ἐν τῷ κλήματι, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κεγχραμίδι.

Ἄλλ' ἴσως ἀπορήσειέ τις, πόθεν οὖν τέρατα; οὐ παρά τὰ ἐν δεῖνι πλεονάζειν τὸ σπέρμα. Διὰ τί δὲ πάλιν, εἰ ἀποτμηθεῖται τοῦ αἵτου μέρος, οὐκέτι βλαστάνει τὸ λοιπόν; διὰ τί δὲ ὁ φλοιὸς, οὐ βλαστάνει, ἢ φύλλον. ἢ τι τοιοῦτο; καίτοι καὶ ταῦτα μέρη εἰσὶ τοῦ δένδρου. Λέγω οὖν περὶ μὲν τῶν τεράτων, ὅτι ὕλη ἐστὶν ἡ αἰτία· ἐπειδὴ δεῖ καὶ ἐπιτηδειότητος τῆς ὕλης κατὰ τε τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιόν. Ὑλὴ δὲ τῶν ζώων τὸ κταμήνιον. Αὕτη οὖν ἢ πλεονάζουσα, ἢ ἐνδέουσα, ἢ παρὰ φύσιν πεποιημένη, τῶν τεράτων ἐστὶν ἡ αἰτία. Καὶ καθόλου δὲ φημι, ὅτι αἱ δυτάμεις αὗται, εἰ καὶ ἀσώματοι εἰσὶν· ἀλλ' ἐν ὑποκειμένῳ τῷ σώματι τὸ εἶναι ἔχουσι, καὶ ἵνα ὡς δέονται σύμμετρον ἔχουν τὸ ὑποκείμενον, καὶ ποιότητι καὶ ποσότητι, οἷον ὁ κύκλος καὶ ἀπλοῦς, τὸ σῶμα δείκνυται· αὐτὸ μὲν καθ' αὐτὸ ἀπρόσον ὄν καὶ ἀμέγεθες, καὶ ἀπλῶς ἀσώματον. Οὐκ ἂν δὲ συσταίη, εἰ μὴ ὑπολάβοιτο ὑποκειμένου, καὶ μεγέθει συμμέτρου καὶ ποιότητι, οἷον οὐκ ἂν ἐν μικρῷ καὶ ἀκαριαίῳ σώματι συσταίη ἂν κύκλος, οὐδὲ ἐν ὑγρῷ διαφύροντι. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος λέγω ὅτι, εἰ καὶ ἀμερεῖς οἱ λόγοι καθ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν ὑποκειμένῳ σώματι τὸ εἶναι ἔχουσιν, οὐκ ἀπλῶς δὲ πᾶν σῶμα, ἢ ὡς ἐτυχεν ἔχον, οἷον τέ ἐστι καταδέξασθαι τοὺς λόγους, διὰ τοῦτο δεῖ καὶ ἐπιτηδειότητος τοῦ ὑποκειμένου. Εἰ δὲ ὅλως εὐρίσκονται αἱ ἐν τῷ ὅλῳ δένδρῳ δυνάμεις, πᾶσαι ἀνελλιπῶς καὶ ἐν τισι μέρεσι· δῆλον ὅτι δι' οὐδεμίαν ἄλλαν αἰτίαν, ἢ διὰ τὸ ἀμερεῖς εἶναι αὐτάς καθ' αὐτάς. Εἰ γὰρ ἦσαν σώματα, οὔτε δὲ ἐν τῷ ἀποτμηθέντι κλάδῳ ὕλη ἂν ἦσαν, καὶ τὸ δένδρον κολοβὸν ἂν ἦν. Εἰ δὲ τις εἴποι, ἀλλὰ δύνανται λέγειν, ὅτι σώματά εἰσὶν ὁμοιομερῆ, δι' ὅλου ἔχοντα. Τῶν δὲ ὁμοιομερῶν τὸ αὐτὸ ἐστὶν εἶδος ἐν τῷ μέρει, ὅπερ καὶ ἐν τῷ ὅλῳ· ὡς ἐπὶ τῆς σαρκὸς ἔχει τὸ ὁμοιομερές. Λέγομεν πρὸς τοῦτο, εἰ ἦσαν ὁμοιομερῆ σώματα, οὐκ ἂν ἐχώρησαν ὅλα δι' ὅλης τῆς ὑποκειμένης· σῶμα γὰρ διὰ σώματος χωρῆσαι ἀδύνατον. Εἰ τάλιν αἱ καταδεέστεραι τῶν ψυ-

A si ea corpus fuisset, sane contigisset, ut in cera usuvenit. Posteriores enim figuræ superiores tollunt. Sed et vegetans anima, etsi sensu deterior sit, igitur, inquam, et vegetandi rationes sine partibus esse, atque ob eam rem incorporea satis aperte demonstrantur: in qualibet enim parte seminis, eadem sunt indivise naturales rationes, quemadmodum in toto semine, alendi, augendi et conformandi rationes. Ut enim omne immissum semen, si ultero comprehensum fuerit, perfectum animal efficit; ita etsi non totum, sed pars, nihilominus efficit: at si naturales animantis rationes corpus essent, non possent in eadem parte simul, capitis, pedum, et reliquarum partium rationes inesse. Jam vero sunt velut in hac parte omnes, itidemque in alia omnes; indivise igitur in qualibet parte insunt omnes: ergo incorporea sunt: quod enim partibus, id et corpore caret. Quemadmodum igitur et in tota arbore, alitrix, auctrix et gignendi facultas est: sic etiam in ramo, et in palmite, et in ipsifici grano.

Et quæsierit fortasse quispiam, unde igitur monstra? non enim quod in aliquo abundet semen. Sed rursus, cur elisa grani particula reliquum deinde non germinat? cur autem cortex, vel folium vel quidpiam ejusmodi non germinat? [etsi hæc quoque partes sint arboris. De monstris itaque dico, horum causam esse materiam: hujus enim accommodatione, tum quantitatis, tum qualitatis opus est. Materia autem, menstruum est animalium: hæc igitur si abundet, vel deficiat, vel præter naturam fuerit, monstrorum causa est. Atque universe dico, hæc postestates, etsi incorporea sunt, esse tamen in subjecto corpore, atque ut sint, accommodato sibi, et quantitate et qualitate, subjecto indigere. Quemadmodum circulus etiam simplex, corpus ostendit, qui per se ipse quidem quantitate ac magnitudine caret, et plane incorporeus est: at constare non potest, nisi subjectum et magnitudinem, et qualitate sibi accommodum nactus fuerit: nam in parvo et exili corpore constare circulus nequit, neque in humido aliquid fluens. Sic igitur et in re præsentis dico: etsi per se indivisæ sint rationes, postquam tamen in subjecto corpore sunt, neque simpliciter, omne corpus nisi ut comparatum est, rationes suscipere potest: propterea subjecti accommodatione opus est. Sin autem quæ in tota sunt arbore postestates, omnes plenæ atque integræ etiam in quibusdam partibus inveniuntur, nullam id aliam ob causam fieri, quam quod per se indivisæ sunt: si enim corpora essent, non omnes in abscisso ramo essent, ipsaque arbor manca et mutila foret. Si quis autem retorqueat: sed proclive dictu est, eas esse corpora similium partium, quæ totum pervadant: eorum vero quæ similibus constant partibus eandem esse formam in parte, quæ in toto, ut in carne se habet illa partium similitudo. Sed respondemus: si postestates illæ similium partium corpora essent, nunquam tota per totam rem

subjectam pertransissent. Corpus enim, corpus penetrare non potest. Si ergo ignobiliores illæ animæ potestates, sine corpore sunt, nullo magis rationis compos, longe istis præstantior. Ac sine corpore esse, communibus illis argumentis demonstratum est: sed hoc insuper de ipsa peculiare dicimus. Nullum corpus seipsum cognoscit, neque ipsum ad se convertitur: non enim manus aut aliud corpus se novit; sed neque ratione cassæ potestates, etsi incorporæ sint, seipsas norunt; non visus, vel auditus, non omnes deique sensus: neque item inquirunt cujus sint naturæ; sed ratio est, quæ de ipsis inquirat. At se ipsa novit rationis compos anima; ipsa igitur est, quæ inquirat, et de qua inquiratur; ipsa est, quæ reperit, et quæ reperitur; quæ cognoscit, et quæ cognoscitur. Hanc igitur sine corpore esse perspicue ostendimus. Præterea, quæ in subjecto corpore sunt, potestates, una cum corpore invalescunt et obsolescunt. Tales igitur sunt sensus; tum et irascens, et concupiscens: contra vero rationabilis anima, marcescente corpore viget ipsa, et floret. Non est igitur in corpore tanquam in subjecto.

Deinde nihil id molitur, ut subjectum sibi corumpat: omnia enim esse expelunt. Atque rationabilis anima corpus contemnit, et virtutis exercitamentis ipsum edomans, id penitus sæpenumero abjicit. Non igitur in subjecto corpore habet ut sit. Præterea demonstrandum est rationis compotem animam, substantiam habere ab omni corpore segregatam: reliquas autem in corpore esse: et in spiritali quidem, ratione præditam, in hoc vero vegetatricem. Normam et regulam tradit Aristoteles de anima, et cæteris omnibus, et iis, qui eam mortalem putant, consentientem: hæc porro est. Ab actionibus, inquit, de substantiis ferendum est iudicium, [quando substantia quælibet actionem habet affinem sibi, et generis ejusdem. Quomodo ergo, inquit, substantia, quæ nullam habet actionem a corpore separabilem, necessario neque substantiam habebit a corpore separabilem? Si enim, cum substantiam habeat inseparabilem, nullam sine corpore actionem habebit; postquam a corpore sejuncta fuerit, non habebit, in quod agat, itaque frustra erit. Fieri ergo non potest, ut separabilis substantia nullam habeat sine corpore actionem.

Altera regula hæc est. Omnis substantia, quæ actionem habet a corpore separabilem, ipsa quoque a corpore separabilis sit oportet. Si vero separabilis non fuerit, hinc sequetur, effectum esse causa sua nobilior, et præstantiori excellentius id, quod deterius est: id vero absurdum: semper enim causam re effecta præstantiorem esse oportet, tum et quod natura prius est: fieri ergo non potest, ut a corpore separabilis actio non dimanet a substantia, eaque separabili. Et posteriori quidem regula utemur in explicanda natura animæ ratione præditæ: prior autem ad reliquas conducet. Hæc igitur est de rationabili anima disputatio. Si nulla a corpore inseparabilis substantia separabilem habet

λογικῶν δυνάμεων ἀσώματαί πολλῶν μᾶλλον ἢ λογική, κρείττων οὐσα πολλῶν. Ὅτι γὰρ καὶ αὐτὴ ἀσώματος, δέδεικται μὲν καὶ διὰ τῶν καινῶν λόγων. Λέγομεν δὲ καὶ ἴδιαι ἐπὶ αὐτῆς οὕτως. Οὐδὲν τῶν σωμάτων αὐτὸ ἑαυτὸ γινώσκει, οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸ ἐπιστρέφεται. Οὐ γὰρ οἶδεν ἑαυτὴν ἢ χεῖρ, ἢ ἄλλο τι τῶν σωμάτων· ἀλλ' οὐδὲ αἱ ἄλογοι δυνάμεις, καίτοι ἀσώματοι οὔσαι, ἑαυτὰς ἴσασιν. Οὐ γὰρ οἶδεν ἑαυτὴν ἢ ὄψις ἢ ἡ ἀκοή· ἢ ἀπλῶς αἴσθησις· οὐδὲ ζητεῖ ποίας ἐστὶ φύσεως, ἀλλ' ὁ λόγος ἐστὶν ὁ περὶ αὐτῶν ζητῶν, ἢ μὲν τοι ψυχὴ ἢ λογική, αὐτὴ ἑαυτὴν γινώσκει· αὐτὴ γὰρ ἐστὶν ἡ ζητούσα, αὐτὴ ἡ ζητούμενη· αὐτὴ ἡ εὐρίσκουσα, αὐτὴ ἡ εὐρίσκομένη· ἢ γινώσκουσα καὶ γινωσκομένη· ἀσώματος ἄρα ἐναργῶς ἀποδέδεικται. Ἐτι αἱ ἐν ὑποκειμένῳ τῷ σώματι δυνάμεις, συνακμάζουσι τε τῷ σώματι καὶ συναμαυροῦνται. Γοιαῦται γοῦν αἱ αἰσθήσεις, θυμὸς, ἐπιθυμία. Ἡ δὲ λογικὴ ψυχὴ τὸ ἐναντίον, μαραινομένου τοῦ σώματος αὐτὴ ἀκμάζει· οὐκ ἄρα ἐν ὑποκειμένῳ ἐστὶ τῷ σώματι.

Ἐτι οὐδὲν τὸ ἑαυτοῦ σπουδάζει φθεῖραι ὑποκειμένον. πάντα γὰρ τοῦ εἶναι ἐρίεται. Ἡ δὲ λογικὴ ψυχὴ καταφρονεῖ τοῦ σώματος· τοῖς τε δι' ἀρετὴν πόνοις αὐτὸ δαμάζουσα, καὶ τὸ σύνολον πολλακίς προειμένη· οὐκ ἄρα ἐν ὑποκειμένῳ τῷ σώματι τὸ εἶναι ἔχει. Ἐπὶ τούτοις δεῖ δεῖξαι, ὅτι ἡ μὲν λογικὴ ψυχὴ ἐξηρημένην ἔχει τὴν οὐσίαν παντὸς σώματος· αἱ δὲ λοιπαὶ ἐν σώματι τὸ εἶναι ἔχουσι· καὶ ἐν μὲν τῷ πνεύματι ἡ ἄλογος· ἡ δὲ φυτικὴ ἐν τούτῳ. Ὅτι κανόνα παραδίδωσιν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ περὶ ψυχῆς, τοῖς τε ἄλλοις πᾶσι, καὶ τοῖς θνητῶν νομίζουσιν αὐτὴν συναρίσκοντα. Ἔστι δὲ ὁ κανὼν οὗτος. Δεῖ, φησὶν, ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τὰς οὐσίας κρίνειν· ἐπειδὴ καὶ ἐκάστη οὐσία ἀσσοιχὸν ἔχει τὴν ἐνέργειαν. Πῶς οὖν, φησὶν, οὐσία, μηδεμίαν ἔχουσα ἐνέργειαν χωριστὴν σώματος, ἐξ ἀνάγκης οὐδὲ τὴν οὐσίαν ἔξει χωριστὴν σώματος; Εἰ γὰρ χωριστὴν ἔχουσα τὴν οὐσίαν, μηδεμίαν ἐνέργειαν ἔχει χωρὶς σώματος· ἐπειδὴν χωρισθῆ σώματος, οὐκ ἔξει περὶ ὃ ἐνεργήσει· ὥστε μάτην ἔσται. Οὐκ ἄρα δυνατόν τὴν χωριστὴν οὐσίαν μηδεμίαν ἔχειν ἐνέργειαν χωρὶς σώματος.

Πάλιν ἕτερος κανὼν οὗτος. Πᾶσα οὐσία ἔχουσα ἐνέργειαν χωριστὴν σώματος, ἐξ ἀνάγκης καὶ αὐτὴ χωριστὴ ἔσται σώματος. Εἰ δὲ μὴ εἴη χωριστὴ, συμβήσεται τὸ αἰτιατὸν τοῦ αἰτίου κρείττον εἶναι, καὶ τοῦ κρείττονος τὸ καταδέεστερον κρείττον· ὑπερᾶτοπον. Ἄει γὰρ δεῖ τὸ αἴτιον κρείττον εἶναι τοῦ αἰτιατοῦ, καὶ τὸ τῆ φύσει πρότερον· ἀδύνατον ἄρα ἐνέργειαν χωριστὴν σώματος, μὴ ἀπ' οὐσίας προέρχεται, καὶ αὐτῆς χωριστῆς. Τῶν τοίνυν εἰρημένων κανόνων, χρησιμεύσει ὑμῖν ὁ μὲν ἕστερος εἰς τὸν περὶ τῆς λογικῆς ψυχῆς λόγον· ὁ δὲ πρότερος εἰς τὸν περὶ τῶν λοιπῶν. Ὁ μὲν οὖν περὶ τῆς λογικῆς ψυχῆς ἐστὶ τοιοῦτος. Εἰ μηδεμίαν ἀχώριστος σώματος οὐσία, ἔχει χωριστὴν τὴν ἐνέργειαν, δεῖξομεν δὲ ἐπὶ

τῆς ψυχῆς χωριστὴν ἐνέργειαν σώματος, πᾶσα ἀνάγκη καὶ αὐτὴν χωριστὴν εἶναι. Ὅταν τοίνυν σκοπῆ περιτῶν νοητῶν ἢ ψυχῆ, καὶ τὰς περὶ Θεοῦ ἐννοίας προχειρίζεται· δῆλον ὅτι χωριστὴν παντὸς σώματος ἔχει τὴν ἐνέργειαν. Ὁμοίως καὶ ὅταν ἐαυτὴν ζητῆ οὐδαμοῦ γὰρ ἐν τούτοις οὐδὲ συνεργῶ χρεῖται τῷ σώματι, οὐδὲ οὕτῃ, περὶ σῶμα ἐνεργεῖ, ὥστε πάντῃ κεχωριστὴν σώματος ἢ τοιαύτη ἐνέργεια, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς φαντασίας. Εἰ δὲ ἐνέργεια χωριστὴ, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἡ οὐσία αὐτῆς χωριστὴ ἔσται. Εἰ δὲ χωριστὴ ἡ οὐσία, κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην, καὶ αἰδῖος· τοῦτο γὰρ κοινῶς πάντες ὁμολογοῦσιν, ὅτι πᾶσα χωριστὴ τοῦ σώματος οὐσία χωριστὴ καὶ αἰδῖος ἐστὶ. Σκόπει γὰρ, εἰ χωριστὴ οὐσία μὴ ἐστὶν αἰδῖος, ἀλλὰ γεννητὴ καὶ φθαρτὴ, πρὶν γενέσθαι, ἢ ἠδύνατο γενέσθαι, ἢ οὐκ ἠδύνατο. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἠδύνατο, οὐκ ἂν ἐγένετο· τὸ γὰρ ἀδύνατον οὐκ ἂν ἐγένετο. Εἰ δὲ ἠδύνατο, ὕλικὴ πάντως ἦν· τοῦτο γὰρ, τὸ δύνασθαι ποτε εἶναι ἢ μὴ εἶναι. Εἰ δὲ ἄυλα τὰ χωριστὰ τῆς ὕλης οὐκ ἔσονται ἐκ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργεῖν εἶναι· ἀλλ' αἰ ἐνεργεῖν ἔσονται, καὶ ἄλλως πᾶν τὸ φθειρόμενον, κατὰ δύο τρόπους φθείρεται, ἢ τὸν τῶν σωμάτων τῆ εἰς τὰ στοιχεῖα ἀναλύσει, ἢ τὸν τῶν περὶ τὸ σῶμα ἀποσβεννυμένου τοῦ εἶδους, τῆ ἀναρμονίᾳ τοῦ ὑποκειμένου, ἐν ᾧ τὸ εἶναι ἔχει. Κατ' οὐδέτερον δὲ τῶν εἰρημένων τρόπων ἐνδέχεται φθαρῆναι τὴν λογικὴν ψυχὴν· ἀσώματος γὰρ ἐστὶ, καὶ τὸ εἶναι ἔχει οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ σώματι, ὡς δέδεικται· ὥστε αἰδῖος ἡ λογικὴ ψυχὴ. Ὅτι δὲ ἡ ἀλογος, καὶ ἡ φυτικὴ τοῦ ἐν ᾧ εἰσι σώματος ἀχώριστοι εἰσι, δῆλον ἐκ τοῦ λοιποῦ κανόνος. Πᾶσα τοίνυν αὐτῶν ἐνέργεια ἐν σώματι καὶ περὶ σῶμά εἰσι. Καὶ γὰρ ἡ ὀρεπτικὴ, καὶ αὐξητικὴ, καὶ γεννητικὴ καὶ ἐν σώματι εἰσι, καὶ διὰ σώματος ἐνεργοῦσι, καὶ περὶ σώματα· ὥστε τῶν σωμάτων ἀχώριστοι. Ἔτι μὴν καὶ ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία· κινεῖ γὰρ ὁ μὲν τὸ περικάρδιον αἷμα, ἡ δὲ τὸ ἔπαρ τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε διατίθησιν. Ἐν σώματι μὲν οὖν καὶ αὗται, καὶ διὰ σώματος, καὶ περὶ σώματα. Ἡ γὰρ βρωμάτων, ἢ χρημάτων, ἢ ἀπλῶς σωματικῶν πραγμάτων ὄρεξις ἐστὶν ἡ ἐπιθυμία· καὶ ὁ θυμὸς, εἰς τὸ ἀντιλυπῆσαι τὸν εἰς τι τούτων βλάψαντα· ὥστε αἱ ἐνέργειαι τούτων οὐκ ἄνευ σώματος ἐξ ἀνάγκης· εἰς τί δὲ χωρισθεῖσαι ἐνεργοῦσι, τί θρέψουσιν, ἢ αὐξήσουσιν, ἢ γεννήσουσι; τίνα δὲ καὶ ἀντιλυπήσουσιν; Ἀλλ' οὐδὲ ἡ ἐπιθυμία ἰσχύσει τι τῶν ἡδέων, τῶν κινούντων αὐτὴν εἰς ὄρεξιν· ὥστε μάρτην ἔσονται, ὅπερ ἐστὶν ἀδύνατον· ἀχώριστος ἄρα ἡ οὐσία σωμάτων, ἐξ ἧς αἱ τοιαῦται πρόεισιν ἐνέργειαι. Ἀλλ' εἰ μὲν φυτικὴ τοῦ παχέος ἐστὶν ἀχώριστος, καὶ συμφείρεται αὐτῷ· καὶ δῆλον ἐξ ὧν εἰσιν αἱ δυνάμεις αὗται, καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς, ἐν οἷς πνευματικὸν σῶμα οὐ θεωρεῖται. Δείκνυνται δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐξοδὸν τῆς ψυχῆς ἐτι διαμένουσαι βραχὺν τινα χρόνον ἐν τούτῳ τῷ σώματι· ὄνοχες τε γὰρ καὶ τρίχες τοῦ νεκροῦ σώματος αὖξονται. Ἀλλὰ μὴ ποτε οὐκ ἀληθῆς ὁ λόγος οὗτος· οὐ γὰρ αὖξεται, φασί, ταῦτα, ἀλλὰ τελομένων καὶ μειουμένων τῶν περὶ αὐτὰς σαρκῶν, μάλλον ἀπογυμνοῦσθαι, καὶ διὰ τοῦτο καὶ μείζω καὶ ἠδύνημένα δοκεῖν φαίνεσθαι. Ἀλλὰ

A actionem, et in anima separabilem aliquam a corpore actionem ostendere possumus; omnino necesse fuerit hanc quoque separabilem esse. Cum igitur res eas quæ intellectu præcipiuntur et Dei notiones sibi proponit anima, tum actionem habere ab omni corpore secretam manifestum est, tum etiam cum in se ipsa descendit investigando; tunc enim, neque ministerio utilitur corporis, neque ipsa in corpus agit, ita ut omnino sit a corpore semota ejusmodi actio, imo et ab ipsis objectis speciebus. Si autem actio separata est, omnino ejus quoque substantia separabilis erit. Sin autem separabilis substantia, penitus necesse est, ut immortalis quoque sit. Id enim apud omnes in confesso est, omnem a corpore separabilem substantiam immortalem pariter esse. Nam attende: si separabilis substantia non est immortalis, sed generationis et corruptionis capax, antequam fieret, vel fieri poterat, vel non poterat. Si ergo non poterat, nunquam fuisset: quod enim fieri non potest, nunquam fuerit: ut si poterat, plane materiata erat; id enim est posse esse; et non esse. Si autem immateriata non erunt, quæ a materia separari possunt, non ideo quod re ipsa esse possint; sed re ipsa semper erunt. Et aliunde, quodcumque corrumpitur, duobus modis corrumpitur; vel corporum resolutione in elementa, vel extincta forma eorum quæ sunt in corpore, soluta nempe et turbata ejus subjecti in quo est, temperie atque contentu. At neutro corrumpitur anima rationis potens, quippe quæ incorporea est, et in corpore tanquam in subjecto non existit, ut demonstratum est. Itaque æterna est anima rationis compos: sed et brutorum, et plantarum animam, ab eo, in quo sunt, subjecto separari non posse, ex posteriori regula manifestum fiet. Omnes igitur illarum actiones in corpore et circa corpus sunt; alitrix enim, et auctrix, et generatrix, et in corpore sunt, et per corpus agunt, et circa corpora: ita non possunt a corporibus separari. Ita itidem et concupiscentia. Illa enim sanguinem, qui circa cor est, commovet: illa jecur hoc illo modo afficit: in corpore igitur illæ quoque sunt, et per corpus, et circa corpora. Ciborum enim vel pecuniarum, vel denique rerum corporis appetentia est vis concupiscendi: irascens vero, cupiditas vindicandi in eum, qui in istorum aliquo nobis offecerit. Harum itaque actiones sine corpore esse nequeunt, at in quid agent se junctæ? quid alent, vel augebunt, vel progignent? quem ulciscuntur? sed neque cupiditas ulla re potietur earum quæ illi appetitum commovent. Frustra igitur erunt: quod sane fieri nequit. Separari ergo a corporibus non potest ea substantia, ex qua tales prodeunt actiones. Sed si vegetans a crasso corpore sejungi non potest; et una cum eo corrumpitur: id ex his clarum est, ex quibus sunt hæ potestates, etiam in plantis, in quibus spiritale corpus non cernitur. Sed et post excessum animæ paulum temporis in hoc corpore manere videntur. Ungues enim et pili mortui cor-

poris augentur. Sed verum id non est: nec enim hæc augentur, inquit, sed tabefactis et imminutis carnibus, renudantur magis, ob eamque rem majora et auctiora apparent. Verum de his peculiari ratione quærendum est. Si auctricis facultatis vestigium aliquod in corpore, quemadmodum et alicuius, post mortem remanet (nam propter incrementum alimenta sumuntur) hinc manifestum est, eas facultates in corpore esse. Sin autem hæc, generatrix quoque; ejusdem enim est generis et ordinis.

Hujus vero aliquod etiam vestigium in mortuo corpore, videri possint quæ inde erumpunt, animalia, vespæ, dædæ, ex equinis, apes, ex taurinis, vermes ex humanis cadaveribus, et similia, verum, inquit, brutorum anima non jam existit in corpore; permanet enim post discessum, etiam ea quæ subjectum habet corpus spirans, quod ipsum ex his quoque constat elementis, sed ab aere, qui in eo exsuperat, appellatur: quemadmodum et crassum terrestre corpus a terra, quæ in eo exsuperat, similiter dicitur. Verum hæc opinio Græcæ potius est vanitatis quam veritatis: quæ si probare nititur brutorum animam et rationis expertem hoc corpus spirans necessario habere, post discessum, inquit, ab hoc corpore ad orcum devenit anima, et vitæ non honeste transactæ pœnas persolvit. Non enim id tantum curat Providentiæ, ut simus, sed ut bene simus. Quare non negligitur anima, etsi a naturæ suæ lege exciderit, sed congrua cura administrator. Et postquam per hilaritatem et effusam lætitiæ peccavit, necessario per dolorem expurgabitur. Cum vero incorporea sit, dolorem non sentiet, neque infernis illis carceribus et tormentis punietur. Ab ea igitur suum corpus pendere necesse est, quod immodice secretum, vel immoderate ardore et ustione concretum, animam, quia cum illo patitur, excruciat. Sed responderi potest ad illam argumentationem: Si a crasso corpore sejuncta anima, per spiritale corpus pati et cruciari consuevit, nihil obstaro quominus ab illo abstracta patiat; quandoquidem prorsus ad patientiam natas habet facultates, per quas a spiritali corpore pati solet. Quemadmodum enim aerium hoc corpus, inferni cruciatus attinent, et per id animam: ita etsi nullum intercedebat corpus medium, nihil erat impedimenti, quominus dolores animam attingerent. Sive enim sine corpore esse dixerint, facile animam attingent; sive in corpore, per corpus anima pateretur: conjunctio enim nihilo magis eam facit, ut patiat. Verum hæc diffusiora sunt, quam ut collectanea deceat. Sed et his probare se confidunt, spiritale quoque corpus esse: nec ab eo etiam post mortem, humanam animam separari posse: atque in eo, ut in subjecto, et iram esse et concupiscentem dicunt, nec ab eo sejungi posse; post mortem enim ira et cupiditas permanent, quæ in subjecto spiritali corpore insunt. Si enim simul ac e corpore egressa est anima, ab omni fieret cruciatus et noxa immunis, pura esset penitus, et a generatione libera: ab omni autem

περὶ μὲν τούτων, καὶ ἰδίᾳ θεωρητέον. Πλὴν εἰ ἔστι τι τῆς αὐξητικῆς ἕχθρος καὶ μετὰ θάνατον ἐν τῷ σώματι, ὥστε καὶ τῆς θρεπτικῆς· διὰ γὰρ τὴν αὐξήσιν καὶ ἡ τροφή. Ἐνταῦθα ἄρα δῆλον ὅτι ἐν τῷ σώματι τὸ εἶναι ἔχουσιν αἱ δυνάμεις αὐταί. Εἰ δὲ αὐταί, καὶ ἡ γεννητικὴ· τῆς γὰρ αὐτῆς ἐστὶ συστοιχείας.

Ἴδοι ἂν τις καὶ ἕχθρος τι ταύτης ἐν τῷ νεκρῷ σώματι, τὰ γινόμενα ζῶα· σφῆκας λέγω καὶ μελίσσας καὶ σκόληκας καὶ τὰ ὄμυια. Ἡ μὲν τοι ἄλογος, φασίν, οὐκ ἔτι ἐν τῷ σώματι ἔχει τὸ εἶναι· ἐπιδιαμένει γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἐξόδον καὶ ὑποκαίμενον ἔχουσα τὸ πνευματικὸν σῶμα. Ὅπερ ἐστὶ μὲν καὶ αὐτὸ ἐκ τῶνδε. Λέγεται δὲ ἐκ τοῦ πλεονάζοντος ἦτοι τοῦ ἀέρος· ὡς περὶ καὶ τὸ παχὺ γήινον ἐκ τοῦ πλεονάζοντος ὡσαύτως. Αὕτη μὲν οὖν ἡ δόξα Ἑλληνικῆς ἐστὶ μᾶλλον μυθολογίας ἢ ἀληθείας. Εἰ δὲ καὶ κατασκευάζειν πειράται, ἐξ ἀνάγκης ἔχειν τὴν ἄλογον ψυχὴν τὸ πνευματικὸν τοῦτο σῶμα, φασίν, ἦτι μετὰ τὴν ἐκ τούτου τοῦ σώματος ἐξόδον, εἰς ἄδου ἀφικνεῖται ἡ ψυχὴ, καὶ ποινὰς ἐκείσε τῶν οὐ καλῶς βεβιωμένων παρέχει. Οὐ γὰρ μόνον τὸ εἶναι ἡμῶν φροντίζει ἡ πρόνοια· ἀλλὰ τὸ εἶναι. Διὸ οὐκ ἀμελεῖται ἡ ψυχὴ εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐξολισθήσασα, ἀλλὰ τυγχάνει τῆς προσηκούσης ἐπιμελείας· καὶ ἐπειδὴ τὸ ἀμαρτάνειν αὐτῇ διὰ γλυκυθυμίαν ἐγένετο, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ καθαρθῆναι δι' ἀλγύσεως αὐτῇ γενήσεται. Ἄσώματος δὲ οὖσα, οὐκ ἂν ἀλγύνοιτο, οὐδὲ τοῖς ὑπὸ γῆν διακαιωτηρίοις καλᾶζοιτο. Οὐκ οὖν ἀνάγκη σώματι ἐξῆρθαι αὐτῆς· ὃ διακρινόμενον ἀμέτρως, ἢ συγκρινόμενον ὑπὸ φλέξεως ἢ καύσεως ἀμέτρου, ἀλγύνει τὴν ψυχὴν διὰ τὴν συμπάθειαν. Ἀλλὰ γὰρ ἔραϊ τις πρὸς τὴν πιθανολογίαν ταύτην. ὡς εἰ πέφυκεν ἡ ψυχὴ χωριζομένη τοῦ παχέος σώματος, πάσχειν διὰ τοῦ πνευματικοῦ σώματος καὶ ἀλγύνεσθαι· οὐδὲν κωλύει αὐτὴν καὶ χωρὶς ἐκείνου τὸ πάθος ἀναδέχεσθαι· εἴπερ ἄλλως καὶ παθητικῶς ἔχει δυνάμεις, δι' ὧν καὶ πάσχειν ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ σώματος πέφυκεν. Ὅσπερ γὰρ τοῦ ἀερώδους τούτου σώματος τὰ ἐν ἄδου πάθη ἀπτεται· διὰ δὲ τούτου καὶ τῆς ψυχῆς οὕτω καὶ εἰ μὴ μέσον παρελαμβάνετο τὸ σῶμα, οὐδὲν ἦν ἐμποδίων, ἀπτεσθαι τὰ πάθη τῆς ψυχῆς. Ἄν τε γὰρ ἀσώματον ὑποθῶσιν, εὐχερῶς ἰφάψεται τῆς ψυχῆς. Ἄν τ' ἐν σώματι, διὰ τοῦ σώματος ἐπάσχειν ἡ ψυχὴ· ἡ γὰρ ἔνωσις οὐδὲν μᾶλλον παθητικὴν ποιεῖ τὴν ψυχὴν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τῆς ἐκλογῆς μείζω. Πλὴν διὰ τοῦτο, οἴονται καὶ τὸ πνευματικὸν κατασκευάζειν ὅτι ἐστὶ σῶμα, καὶ ὅτι ἀχώριστος αὐτοῦ καὶ μετὰ θάνατον ἡ λογικὴ ψυχὴ. Ἐν τούτῳ δὲ ὡς ἐν ὑποκειμένῳ, καὶ τὸν θυμὸν φασί, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν εἶναι, καὶ ἀχώριστα αὐτοῦ τυγχάνειν· καὶ γὰρ μετὰ τὸν θάνατον ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία διαμένει ἐν ὑποκειμένῳ, ἔχοντα τὸ εἶναι, ἐν τῷ πνευματικῷ σώματι. Εἰ γὰρ ἅμα τῇ ἐξόδῳ τοῦ σώματος ἀπηλλάττετο τῶν παθῶν τούτων ἡ ψυχὴ, καθαρὰ ἂν ἦν πάντως, καὶ γενέσεως ἀπηλλαγμένη. ἀπηλλαγμένη δὲ οὖσα καὶ τῶν παθῶν καὶ τῆς γενέ-

σειας, ἀνήκτο ἄν, καὶ οὐκ ἄν τοῖς ὑπὸ γῆν δικαιο-
τηρίοις παρεδίδοτο. Ἐὰ δὲ δικαιοτήρια ἐπιστρέφου-
σιν αὐτὴν πρὸς ἑαυτὴν, ὥστε λοιπὸν καταγνοῦσα
ἐκυτῆς, οἰκεία ὀρμῇ καθαρθῆναι. Αὐτὰ μὲν γὰρ τὰ
δικαιοτήρια οὐκ ἀνάγει αὐτὴν, ἀλλὰ καθαίρει· καθ-
αιρομένη δὲ ἐπιστρέφεται, καὶ αὐτὴ ἐκυτὴν ἀνέχει
γενέσεως ἀπαλλαγείσα. Τότε τοῖνον καὶ τὸν θυμὸν
καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἀποτίθεται μετὰ τούτου τοῦ ὀχλή-
ματος, τοῦ πνευματικοῦ λέγω· ὡς εἶναι τι καὶ μετὰ
τοῦτο ἄλλο τι αἰδίως αὐτῆς ἐξημμένον σῶμα οὐρά-
νιον, καὶ διὰ τοῦτο αἰδίον, καὶ ὡς φασιν, ἀγγοειδὲς
ἢ ἀστροειδὲς. Τῶν γὰρ ἐγκοσμίων οὖσαν, ἀνάγκη
πάντως ἔχειν τινὰ κληρὸν, ὃν διοικήσει μέρος ὄντα
τοῦ κόσμου, καὶ εἰ ἀεὶ ἀκίνητός ἐστι, καὶ δεῖ αὐτὴν
ἐνεργεῖν, δεῖ αὐτὴν ἔχειν αἰδίως ἐξημμένον τι σῶμα.
Ἄλλὰ ταῦτα μὲν οἱ Ἑλληνικοὶ καὶ Πλατωνικοὶ μῦ-
θοι.

Ὅτι, φασί, τοῦ μὲν πνευματικοῦ σώματος ὁ θυ-
μὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία ἀχώριστα. Δῆλον δὲ καὶ ὅτι
ὡσπερ αἱ ζωτικαὶ αἱ θρεπτικαὶ τῆς ἀλόγου δυνά-
μεως, ἐν τῷ πνεύματι ἴδρουνται, οὕτω καὶ αἱ γνω-
στικαί. Εἰ γὰρ αἱ χεῖρους αὐτῶν τούτου τοῦ παχέος
σώματος εἴσι χωρισταί, πολλῶ μᾶλλον αἱ κρείττους·
κρείττους δὲ αἱ γνωστικαί. φαντασία λέγω καὶ αἰ-
σθησις. Ἄλλ' εἰ καὶ ἐν ἐκείνῳ ἔχουσι τὸ εἶναι· αἱ
ἄλογοι τῆς ψυχῆς δυνάμεις· ἀλλ' οὖν φοιτῶσιν ἴχνη
τινὰ ἀπ' ἐκείνου καὶ ἐπὶ τὸ παχὺ τοῦ σώματος·
ὡσπερ καὶ ἀπὸ τοῦ νοῦ ἐλέγομεν φοιτῶν ἐπὶ πάσας
τὰς κοινὰς ἐννοίας. Ὅτι γὰρ καὶ μέχρι τούτου τοῦ
σώματος ἐλλάμψεις φοιτῶσι τῆς ἀλόγου ζωῆς, δῆλον·
ὁ μὲν γὰρ θυμὸς κινεῖ τὸ περικάρδιον αἷμα, καὶ ζέ-
σιν τινὰ αὐτοῦ ποιεῖ· ἡ δὲ ἐπιθυμία τὸ ἦπαρ τοιῶσδε
ἢ τοιῶσδε διατίθησι πρὸς τὰς ἑαυτῆς κινήσεις. Αἱ
αἰσθήσεις τε πᾶσαι τῷ ἐγκεφάλῳ ἐλλάμπονται· ἐξ
ἐκείνου γὰρ ἐπὶ τὰ αἰσθητήρια διὰ τῶν νευρῶν χορη-
γεῖται ἡ δύναμις ἡ αἰσθητικὴ καὶ πεπονθότος τι,
ὡς ἱετροὶ δεικνύουσι. Τοῦ γὰρ καλουμένου μῆνιγγος
φύλακος ἐπιτεθέντος, εἰ ἐπισυμῶν τι τῷ μῆνιγγι
ἀναίσθητον καὶ ἀκίνητον τὸ ζῶον γίνεται. Ἔστι δὲ ὁ
μῆνιγγς, ὑμῖν τις σκέπων τὸν ἐγκέφαλον, καὶ νο-
τιαίου μέρους πεπονθότος, τὸ μὲν ἀνωτέρω μέρος
τοῦ παθόντος ἀπολαύει αἰσθήσεως· τὰ δὲ κάτω
ἀναίσθητα γίνεται, διὰ τὸ μὴ χορηγεῖσθαι ἔτι ἀπὸ
τοῦ ἐγκεφάλου τὴν αἰσθητικὴν δύναμιν, τοῦ ὀργάνου
λέγω δὴ τοῦ νεύρου πεπονθότος. Καὶ εἰ δεξιῆ δὲ
νεῦρον πάλιν, ἀναίσθητον μὲν τὸ κάτω μέρος γίνεται,
τὸ δὲ ἀνω μένει αἰσθητικόν. Δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρη-
μένων, ὅτι τέ ἐστι πνευματικὸν σῶμα καὶ τούτου ἀχώ-
ριστα θυμὸς καὶ ἐπιθυμία.

Ὅτι, φασίν, ἡ εἰδήσις τρίτη· ἡ γὰρ ἐπιστήμη
λέγεται εἰδήσις, ὡς φησιν ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι.
Τὸ γὰρ εἰδέναι τοῦτό ἐστι, τὸ λαβόντα πῶς ἐπιστή-
μην ἔχειν καὶ μὴ ἀποβεῖλῃσθαι, ἢ ἡ ὀλοσχεροτέρη
γνώσις, ἢ ἀπλῶς ἢ κοινοτέρα καὶ τούτων ἑκάτερον
περιέχουσα, ὡς φησιν Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς φυσικοῖς,
ἐπειδὴ τὸ εἰδέναι καὶ τὸ ἐπίστασθαι περὶ πάσας τὰς
ἐπιστήμας. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰδέναι τὴν ὀλοσχερῆ
γνώσιν σημαίνει· διὰ δὲ τοῦ ἐπίστασθαι τὴν ἀκριβῆ,

A perurbatione et generatione soluta, dimissa esset,
neque infernis suppliciis addicta, quæ ipsam ad
se convertunt, ut semel demum ipsa dampans,
propria vi purgetur. Nam pœnæ illæ non eam
tollunt, sed purgant : purgata vero ipsa conver-
titur, et ipsa sese attollit a generatione liberata.
Tunc igitur et iram et cupiditatem abjicit cum
hoc vehiculo, spiranti dico corpore, ut sit postea
aliud quodammodo sempiternum ex ipsa depen-
dens corpus cœlestē, atque adeo æternum, atque,
ut loquuntur, pellucidum et sidereum : cum enim
e rerum natura sit, necesse est sortem et condi-
tionem aliquam habeat, quam, ut partem mundi,
administret : et si semper immota est, eamque
agere oportet, corpus etiam aliquod æternum sibi
devinctum habeat oportet. Sed hæc sunt Græcæ et
B Platonicæ fabulæ.

Iram et cupiditatem a spiritali corpore separari
non posse, nonnulli affirmant : at certum est,
quemadmodum vitales et auctrices vires irrationa-
bilis facultatis, in spiritu silæ sunt, sic etiam co-
gnoscentes. Si enim quæ sunt ipsis deteriores, ab
hoc crasso corpore separabiles sunt, multo magis
præstantiores ; at nobiliores sunt cognoscentes,
phantasia, dico, et sensus. Sed etsi rationis ex-
perles animæ potestates, in illo habent ut sint, ab
illo tamen in crassum hoc et compactum corpus
vestigia prodeunt, ut a mente, in communes notio-
nes prodire dicebamus. Ad hoc enim corpus,
scintillam quamdam vitæ brutorum, pervenire
constat. Nam ita sanguinem cordi circumfusum
C movet, facitque ut quodammodo ebulliat. Cupi-
ditas vero, jecur hoc vel illo modo afficit ad suas
motiones, et disponit. Et omnes sensus in cerebro
elucescunt. Ab illo enim in instrumenta sensuum,
sentiendi vis per nervos diffunditur, etsi illæsum
non sit, ut medici demonstrant. Cum vero involu-
erum cerebro seu [membrana veluti custos appo-
sita sit ; hæc si læsa fuerit, sensus sit et motus
expers animal. Est autem mening pellicula quæ-
dam cerebrum involvens et protegens, cujus si
posteriora percussa fuerint, pars quidem anterior
sensem retinet, at inferior amittit : quod non am-
plius a cerebro vis sentiendi suppeditetur, læso
nimirum et affecto instrumento sensus qui nervus
est. Et rursus, si nervus vincialur, pars inferior
D sensu privatur, in superiore sensus viget. Ex
his liquet, hæc esse corpus aliquod spiritale, et ab
eo, irascentem et concupiscentem segregari non
posse.

Triplex quæpiam, aiunt, notio est : scientia
enim notitia dicitur, ut ait in Phædone Plato.
Nam scire est, postquam scientiam susceperis,
eam retinere nec amittere ; vel plena et consum-
mata cognitio, vel communis et interjecta quædam
harum utramque continens, ut scribit Aristoteles
in physicis. Quia certo scire et cognoscere, ad om-
nes scientias pertinent. Nam per illud, certo scire,
plenam perfectamque cognitionem significat : per

hoc vero, cognoscere, accuratam vel eam quæ de omni cognitione usurpatur, notitiam, et hic et in altioris philosophiæ tractatione, intellexit.

Duobus modis, alteram altera certiorum et accuratiorum scientiam dijudicari affirmat Aristoteles de demonstratione: primo, cum una, alterius principia probat et demonstrat. Sic physica, medicina certior est: geometria item machinatrice, Arithmetica musica, ob eam causam exploratior. Secundo, alia est alia certior scientia quæ rem non materialiam contemplatur, ut geometria, ars numerorum, et theologia, seu prima philosophia, his quæ in rebus materialibus occupantur. Quare Aristoteles in metaphysica rerum quæ intellectu percipiuntur, contemplationem et facillimam et difficilem esse affirmat; facillimam quidem, quia de rebus est statis et fixis, et eodem semper modo habentibus. Dei enim rerumque divinarum immotam esse substantiam, virtutem et actionem, planissimum est. Sic itaque facillima est. Impedita vero et difficilis, propter nostram imbecillitatem. Non enim quia in corpore sumus, et perturbationibus obnoxii ad rerum divinarum lumen attendere possumus: sicuti neque noctuæ solem intueri,

Plato immortalem animam cum immortalibus nomine tantum convenire inde colligit, quod proprie ac per se immortale, immotæ sit et substantiæ et actionis: at animæ quidem immortalis substantiam agnoscit, non vero actionem. Ad eum modum res cælestes seu cælos nomine tenus immortales esse dixeris: mutantur enim, etsi non substantia, loco tamen.

Animæ verissima cognitio ad universam philosophiam magnopere conducit, ad disciplinam morum dico et theologiam seu primam philosophiam et physicam. Ad doctrinam, inquam, de moribus, quia mores suos nemo conformare, neque recte instituire potest, nisi qui animæ facultates perspectas habuerit. Ad theologiam vero, quia de mente, quæ in nobis est, quærimus, et statuimus esse ipsam immortalis: quia vero mens rerum est intellectualium, mens earum est rerum quæ inter se referuntur. At relatorum unum qui novit, et aliud noverit: ad theologiam igitur mentis nostræ consideratio plurimum facit: nihilo minus ad physicam: siquidem ejus est de corporibus agere, deque eorum cum formis, tum facultatibus. Nam formarum omnium, quæ in corporibus sunt, pulcherrima est anima.

Quare ut de reliquis, sic de anima quoque querendum est, quodnam ad genus revocanda sit. Quidam enim ad substantiam, alii ad quantitatem reducunt, ut Xenocrates. Numerus enim, inquit, seipsum movens, anima est. Alii ad qualitatem, ut medici, qui nos animam esse dicunt. Quibus annumerandi sunt, qui talem entelechiam ipsam esse existimant. Alii rationem elementorum eam esse

A ἢ τὴν κοινῶς ἐπὶ πάσης γνώσεως λεγομένην. Καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν τοῖς μετὰ τὰ φυσικὰ παρέλαβεν.

Ἐπιφάνειαν Ἀριστοτέλης ἐν τῇ ἀποδεικτικῇ, κατὰ δύο τρόπους κρίνεσθαι ἐπιστήμην ἐπιστήμης ἀκριβεστέραν. Καθ' ἓνα μὲν ὅταν ἡ ἑτέρα τῆς ἑτέρας τὰς ἀρχὰς ἀποδεικνύει, οἷον ἡ φυσιολογία ἰατρικῆς ἀκριβεστέρη ὡσαύτως καὶ ἡ γεωμετρία, μηχανικῆς. Διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν ἀκριβεστέρη καὶ ἀριθμητικῆ ἀρμονικῆς. Καθ' ἕτερον δὲ λόγον ἀκριβεστέρη ἐστὶν ἐπιστήμη ἐπιστήμης, ἡ αὐτὸν ἔχουσα τὸ ὑποκείμενον, ὡς γεωμετρία, ἀριθμητικὴ τε καὶ θεολογία, τῶν ὑποβαλλομένων τὰ ὑλικά ὑποκείμενα. Διόφησι καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς μετὰ τὰ φυσικὰ, ὅτι ἡ τῶν νοητῶν θεωρία καὶ βέλτερος ἐστὶ καὶ χαλεπή. Βέλτερος μὲν, διότι περὶ ἐστῶτων ἐστὶ πραγμάτων καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντων: φανότατα γὰρ τὰ θεῖα ὡς ἀμετάβλητα καθάπερ, κατ' οὐσίαν, κατὰ δύναμιν, κατ' ἐνέργειαν. Βέλτερος μὲν οὖν διὰ τοῦτο χαλεπή δὲ διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν. Οὐ γὰρ ἐξισχύομεν ἐν σώματι, καὶ ἐμπαθεῖς ὄντες, εἰς τὸ ἐκείνων φῶς ἀτενίσαι ὅπερ πάσχουσι καὶ αἱ νυκτερίδες πρὸς τὸν ἥλιον.

Ἐπιφάνειαν Πλάτων ἀθάνατον λέγων, τὴν ψυχὴν, ἀθανάτοις ὁμῶνυμεν εἶναι ἐπιφέρει: διότι τὸ μὲν κυρίως ἀθάνατον καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατ' ἐνέργειαν ἐστὶν ἀμετάβλητον: τὴν δὲ ψυχὴν κατ' οὐσίαν μὲν οἶδεν ἀθάνατον, οὐκέτι δὲ καὶ κατ' ἐνέργειαν. Οὕτως δ' ἂν εἴποις καὶ τὰ οὐράνια ἀθανάτοις ὁμῶνυμα: μεταβάλλει γὰρ καὶ αὐτὰ, εἰ καὶ μὴ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τόπον.

Ἐπιφάνειαν περὶ ψυχῆς ἀληθεστάτη γνώσις, πρὸς πᾶσαν φιλοσοφίαν συμβάλλεται: πρὸς δὲ τὴν ἠθικὴν λέγω καὶ τὴν θεολογικὴν καὶ τὴν φυσικὴν. Πρὸς μὲν οὖν τὴν ἠθικὴν, ἔτι ἀδύνατον ἡμᾶς τὰ ἑαυτῶν κατασκευάσαι ἔθνη τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς μὴ ἐπισκεψάμενους: πρὸς δὲ θεολογίαν, ὅτι ζητοῦμεν περὶ τοῦ νοῦ τοῦ χωριστοῦ τοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι καὶ αὐτὸς ἀθάνατος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ νοῦς νοητῶν ἐστὶ, νοῦς τῶν πρὸς τί ἐστὶ. Τῶν δὲ πρὸς τι ὁ τὸ ἐν εἰδῶς, καὶ τὸ λοιπὸν εἴσεται, ὁ ἄλλο ὅτι ἡ θεωρία τοῦ ἡμετέρου νοῦ καὶ εἰς θεολογίαν μεγάλη συμβάλλεται. Συμβάλλει δὲ ἡμῖν καὶ πρὸς τὴν φυσικὴν. Εἰ γὰρ φυσικῆς μὲν ἐστὶν ἔργον, τὸ περὶ σωμάτων διαλεχθῆναι, καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῶν, καὶ τῶν δυνάμεων: τῶν δὲ ἐν σώματι εἰδῶν τὸ κάλλιστον ἡ ψυχὴ.

Ἐπιφάνειαν δεῖ, φησὶ, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ζητῆσαι, ὑπὸ ποῖον γένος αὐτὴν ἀνάξομεν. Καὶ γὰρ οἱ μετ' αὐτὴν ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἀνάγουσιν: οἱ δὲ ὑπὸ τὸ ποσόν: ὧν ἐστὶ καὶ Ξενοκράτης (2). Αριθμὸς γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἡ ψυχὴ κινῶν ἑαυτὴν. Οἱ δὲ ὑπὸ τὸ ποιόν, ὧν εἴσι καὶ ἰατροὶ, ἡμᾶς (3) εἶναι λέγοντες αὐτὴν. Τοιοῦτοι δ' ἂν εἴεν καὶ οἱ ἐντελέχειαν αὐτὴν νομίζοντες τοιαύτην. Ἄλ-

(2) Id Pythagoræ potius tribuit Gregorius Nyssenus in libro *De Anima*.

(3) Lego αἷμα sanguinem.

λοι λόγον αὐτὴν τῶν στοιχείων λέγουσιν, οἱ δὲ φησὶν ὅτι ὑπὸ τὸ πρὸς τι ταύτην ἀνάγουσι. Τὸ γὰρ διπλάσιον ἢ ἡμιόλιον τῶν πρὸς τι. Ἀμφίβολον οὖν τέως τὸ γένος. Ἐπειδὴν δὲ εἴρωμεν ὅτι οὐσίαν, πάλιν ζητεῖν δεήσει, πότερον σῶμα ἢ ἀσώματον, καὶ εἰ σῶμα ἀπλοῦν ἢ σύνθετον καὶ εἰ ἀσώματον χωριστὸν ἢ ἀχώριστον. Καὶ πότερον μία ἐκ ἐκάστῃ ψυχῇ, ἢ πολλαί· καὶ εἰ μία, μονοειδῆς ἢ πολυδύναμος· καὶ τίς ἡ τῶν δυνάμεων διαφορὰ, καὶ εἰ πολλαί· πότερον τῷ ἀριθμῷ πολλαί, ἢ καὶ τῷ εἶδει· πότερον καὶ τῷ γένει, ἢ οὐ. Τὰ γὰρ τῷ εἶδει διαφέροντα, οὐ πάντως καὶ τῷ γένει ὡς ἄνθρωπος καὶ ἵππος. Τὰ μέντοι τῷ γένει διαφέροντα, ἐξ ἀνάγκης καὶ τῷ εἶδει, ὡς λίθος καὶ ζῶον. Ταῦτα τοίνυν καὶ τούτων πλείονα, πρὸς τὸ λαβεῖν τὸν ὀρισμὸν τῆς ψυχῆς, ζητητέον.

Ὅτι Ἀριστοτέλης ὑπὸ διαίρεσιν τὸν λόγον ἀνάγειν τὸν περὶ ψυχῆς, φησὶν, ἢ δυνάμει ἐστὶν ἢ ἐντελέχεια, ἀντὶ μὲν τοῦ σώματος χρησάμενος τῇ δυνάμει, ἀντὶ δὲ τοῦ ἀσώματος τῇ ἐντελεχείᾳ· καὶ γὰρ τῶν σωματίων τὰ μὲν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ δυνάμει ἐστὶ, καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ ποιότητα, καὶ τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον μεταβολὴν δυνάμει μὲν γὰρ ἐσμὲν ἄνθρωποι ἐν τῇ σπέρματι καὶ ἐν τῇ καταμηνίῳ· καὶ δυνάμει παῖδες ὄντες, ἔχομεν τὸ τοῦ ἀνδρὸς μέγεθος. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ποιοῦ· δυνάμει ψυχροὶ θερμοὶ ὄντες, καὶ δυνάμει κινούμεθα καθήμενοι. Τὰ δὲ τε οὐράνια ἐν τῇ κατὰ τόπον μεταβολῇ μόνον ἔχουσι τῇ δυνάμει. Ἀνατέλλων γὰρ ὁ ἥλιος, δυνάμει μισουρανεῖ· καὶ μεσουρανήων δυνάμει δόνει· καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης αὐτοῦ κινήσεως καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων, ὡσαύτως ἐν τῇ κατὰ τόπον μεταβολῇ, τὸ δυνάμει ἐστὶ θεωρεῖν. Ἀλλὰ τί δήποτε ἐπὶ τοῦ σώματος ἐν δυνάμει τάξας, ἐπὶ τοῦ ἀσώματος οὐκ εἶπεν ἐντελεχείᾳ κατὰ δοτικὴν πτώσιν, ἀλλ' ἐντελέχειαν κατ' εὐθείαν; Λέγομεν οὖν ὅτι ἄλλο ἐστὶ δυνάμει, καὶ ἄλλο ἐν δυνάμει, καὶ ἄλλο ἐντελέχεια, καὶ ἄλλο ἐντελεχεία. Ἡ μὲν γὰρ ὕλη μόνως ἐστὶ δυνάμει πάντα, καὶ ἐστὶ δυνάμει, ἐνεργείᾳ δὲ οὐδέν. Τὸ δὲ εἶδος μόνως ἐντελέχεια· τὸ δὲ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους καὶ ἐν δυνάμει, τοῦτό ἐστὶ καὶ ἐντελεχεία. Συντρέχουσι γὰρ πάντα ταῦτα ἅμα· καὶ ὅπερ ἐστὶ καὶ ἐν δυνάμει, τοῦτό ἐστὶ καὶ ἐντελεχεία. Καὶ γὰρ πάντα τὰ εἶδη, δυνάμει ἐν τῇ ὕλῃ ἐστὶν, ἥτις ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκείνο γίνεται ἐνεργείᾳ. Νῦν μὲν γὰρ ἄνθρωπος οὐσα δυνάμει, ἄλλοτε γίνεται ἐνεργείᾳ ἄνθρωπος· μᾶλλον δὲ ἅμα ἔχει καὶ τὸ δυνάμει καὶ τὸ ἐνεργείᾳ. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδέποτε ἐστὶ γυμνὴ εἶδους, ἐκείνου τοῦ εἶδους, ἐνεργείᾳ μὲν οὖν ἐστὶ τόδε, τῇ δυνάμει δὲ ἄλλο. Ἐπεὶ οὖν ἐν οἷς τὸ δυνάμει ἐστὶν, ἐν τούτοις καὶ τὸ ἐνεργείᾳ, ὡς ἐπὶ τῶν ἐνύλων εἴρηται σωματίων· ἐπὶ δὲ τῶν θείων καὶ ἀσωμάτων οὐκ ἐστὶ τὸ δυνάμει· ἐπεὶ μηδὲ ὕλη· καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τὸ ἐνεργείᾳ. Οὐ γὰρ εἰσιν ἐνεργείᾳ τόδε τι, ἀλλ' αὐτοενεργεῖαι εἰσιν ἤδη ὄντα καθαρὰ ἀνευ ὕλης. Διὰ τοῦτο ἀντιδιαστέλλον τῇ ὕλῃ καὶ συνθέτῃ φύσει, τὴν ἄϋλον καὶ ἀσώματον, ἐσήμανε διὰ τοῦ δυνάμει· τὴν δὲ διὰ τοῦ ἐντελέχεια.

Ὅτι δυνατὸν φησὶ καὶ μίαν ψυχὴν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου λέγειν καὶ πλείους· πλείους μὲν ὅτι διαφέρου-

A dicunt, qui eam nempe in relatorum ordinem cogunt. Duplum enim et sextuplum relata sunt. Dubium igitur et controversum est ejus genus. Sed ubi invenerimus substantiam esse, rursus quaerendum erit an corpus an sine corpore, an corpus simplex, an compositum: si sine corpore, an separabilis, an inseparabilis; et, sitne una in singulis corporibus anima, vel plures: et si una est, an unius speciei, vel plurimarum facultatum; quodnam sit earum inter se discrimen: tum sint ne plures hae; an numero, an specie plures: an genere, necne. Num quae specie differunt, non omnino etiam genere; ut homo et equus. Quae vero genere differunt, omnino et specie discrepant, ut lapis et animal. Haec et plura ad percipiendam animae definitionem, quaerenda sunt.

B Aristoteles disputationem de anima dividens, vel potestate, inquit, est, vel vis ex se movens: ubi pro corpore, dixit, potestate; pro incorporeo, vis ex se movens: corporum enim, alia in generatione et corruptione, potestate sunt, et secundum substantiam et qualitatem et mutationem e loco in locum: nam potestate sumus homines in semine et menstruo: et cum pueri simus, viri magnitudinem potestate habemus. In qualitate similiter, cum frigidi sumus, potestate calidi sumus et potestate moveamur, cum sedemus. Caeli autem ad solam loci mutationem, potestatem habent. Sol enim oriens, potestate medius est; meridie vero, potestate occidit: et in caeteris ejus, et aliorum siderum motibus, mutatio ad locum, potestate attenditur. Sed cur, cum potestate, pro corpore posuisset, pro incorporeo non dixit, entelechia in sexto casu, sed entelechiam, in recto? Quia nimirum aliud est, potestas, aliud, potestate; et aliud entelechia, aliud entelechia. Sola enim materia, est potestate omnia, actu vero nihil. At forma, actus tantum: quod vero ex materia et forma, etiam potestate, illud est actu. Una enim hae omnia concurrunt, et quodcumque est in potestate, illud etiam est actu. Omnes enim formae, virtute sunt in materia, quae modo hoc, modo illud sit actu. Nunc enim cum homo sit potestate, alias fiet homo actu: imo vero habet ut simul sit potestate et actu. Quippe quoniam nunquam forma vacat, cum hanc formam suscepit, actu quidem, hoc est, virtute, aliud. Quia igitur in quibus est, virtute, in his est, et actu, sicuti de materiatis corporibus dictum est: at in divinis et incorporeis, nihil est virtute, quia in iis neque materia est; ob eamque rem neque actu: non enim actu sunt tale quippiam. Sed ipsi actus, ab omni materia puri. Propterea cum a materia, et composita natura, immaterialam, et sine corpore contra discernit: illam, potestate, hanc voce, entelechia, significavit.

Unam esse in homine animam, et plures dicere licet: plures quidem, quia inter se specie differunt,

vegetatrix, brutorum, et humana et a se separantur. Unam vero, propter earum mutuam concen- tum et consensionem. Nam a ratione, ad vegetan- tem, actiones proficiscuntur, et harum motus et vitæ, rationem in se quodammodo constituunt et adornant. Una igitur etiam est hominis anima.

Qui unam specie animam in cunctis animalibus esse dicunt, temperamentum eam esse autumant; nam eam ad singulorum propriam temperaturam mutari dicunt: unde multa absurda consequuntur: primum, quia effecta nobiliora faciunt causis; corpus enim inanimatum, animæ causam faciunt; secundo, vivens vita, immotum movente, rationis expers ratione prædita, antecellere, et cætera hu- jusmodi incommoda sequerentur.

Diversorum animalium animas specie differre censet Aristoteles, quia non est, inquit, commune genus animarum, quare nec earum communis de- finitio dari potest quemadmodum animantis. Non est autem commune genus quia in illis prius et posterius cernitur, quod in iis esse non potest, quæ sub eodem genere continentur: deinde vege- tans, natura prior est, reliquæ posteriores; et tol- lit ista reliquas, nec una cum iis tollitur, et cum illis introducitur, at non eas inducit, quod ejus est, quod natura prius est. Ubi enim est rationalis, ibi brutorum et plantarum anima est: at non ubi vegetatrix, ibi etiam reliquæ: vel ubi irrationalis, ibi et rationis potens. Hæc itaque natura prior est rationis expers, et ablata vegetante, simul et aliæ de subjecto auferuntur. Est igitur inter illas, na- tura prius et posterius: ideoque quod de illis communiter dicitur, hoc est anima, non est genus: sed voce tantum consentiunt, ut quæ ab uno, et ad unum referuntur.

Cum tria sint in rebus physicis, forma, materia, et causa per quam forma est in materia, ad istas quinque docendi viæ pertinent; physica, ars particu- laris, disserendi facultas, mathematica et prima philosophia. Physicæ porro est de illis omnibus agere, de materia, inquam, et rebus naturæ, de forma denique et de causa: puta cælorum mate- riam non esse quatuor elementa, sed quintum aliud quoddam corpus. Tum quæ sit forma, esse orbicu- lato, et cur hæc eorum figura sit. Quia capacis- sima figurarum, est in plano quidem circulus, in solidis vero globus. Quamobrem rotundum esse cælum Plato in Timæo tradit. Sed et naturalem figuræ cæli causam affert Aristoteles. *Ei enim, quod æterno in motu erat futurum, huic motui congruens figura conveniebat.* Sed et Plotinus, ex eorum quæ ipsum antecunt affectione atque habitu ejus rei rationem profert. Nam proxime supra cælum sunt intelligentes substantiæ: effectum autem, finitimæ sibi causæ assimilari ut plurimum oportet, ejusque imaginem atque imitationem re-

Α σιν ἀλλήλων τῶ εἶδει, ἢ φυσικῆ καὶ ἡ ἄλογος καὶ ἡ λογικῆ, καὶ χωρίζονται ἀλλήλων. Μίαν δὲ διὰ τὴν συμφωνίαν τούτων καὶ τὴν συμπάθειαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκ τοῦ λόγου ἐνέργειαι διαβαίνουσι μέχρι τῆς φυσικῆς, καὶ αἱ τούτων κινήσεις καὶ ζωαί, οἷον εἰ συνδιατιθέασιν ἐν αὐταῖς τὸν λόγον. Οὐκοῦν καὶ μία.

Ἔτι οἱ μίαν λέγοντες ψυχὴν τῶ εἶδει ἐν πᾶσι τοῖς ζώοις, κράσιν εἶναι αὐτὴν δοξάζουσιν· ἐξαλλάττε- σθαι γὰρ αὐτὴν πρὸς τὴν ἐν ἐκίστω ἰδιότητα τῆς κράσεως τίθενται· οἷς ἔπεται πολλὰ ἄτοπα· ἐν μὲν ὅτι τὰ αἰτιατὰ, κρείττω ποιοῦσι τῶν αἰτίων. Τὸ γὰρ ἄψυχον σῶμα ψυχῆς αἴτιον ποιοῦσι. Δεύτερον, τὸ ζῶον τῆς ζωῆς, τὸ ἀκίνητον τοῦ κινητικοῦ, τὸ ἄλογον τοῦ λόγου, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Β Ἔτι τὰς ἐν τοῖς διαφόροις ζώοις ψυχὰς Ἀριστο- τέλης διαφόρους εἶναι λέγει τῶ εἶδει. Ἔτι φησὶν οὐκ ἔστι κοινὸν γένος τῶν ψυχῶν, διόπερ οὐδὲ ἐνδέχεται εἶνα κοινὸν αὐτῶν ὄρον ἀποδοῦναι, καθάπερ τυχὸν τοῦ ζώου. Οὐκ ἔστι δὲ κοινὸν γένος, διότι ἐν αὐταῖς τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον θεωρεῖται· ὅπερ ἀδύνατον ἐν τοῖς τελευτῶσιν ὑπὸ τὸ αὐτὸ καθορᾶσθαι γένος. Ἐν- ταῦθα δὲ πρότερον μὲν ἡ φυσικὴ τῇ φύσει, δεύτερον δὲ αἱ λοιπῆς. Καὶ συναναιρεῖ μὲν τὰς ἄλλας, οὐ συναναιρεῖται δὲ αὐταῖς, καὶ συνεισφέρεται μὲν ἐκεί- ναις, οὐ συνεισφέρει δὲ, ὅπερ ἴδιον, τοῦ φύσει προ- τέρου. Ὅπου γὰρ ἡ λογικῆ, ἐκεῖ καὶ ἡ ἄλογος καὶ ἡ φυσικῆ· οὐ μὲν τοι ὅπου ἡ φυσικῆ, ἐκεῖ καὶ αἱ λοι- παί· ἢ ὅπου ἡ ἄλογος, ἐκεῖ καὶ ἡ λογικῆ· διὸ καὶ ἡ ἄλογος φύσει πρότερα τῆς λογικῆς· καὶ ἀναιρε- θεῖσα ἡ φυσικῆ, συνανεῖλεν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου καὶ τὰς λοιπὰς. Ἔστι ἐστὶν ἐν αὐταῖς τὸ πρότερον τῇ φύσει καὶ τὸ ὕστερον. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ κοινῶς αὐ- τοῖς κατηγορούμενον οὐκ ἔστι γένος, τοῦτ' ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὁμώνυμά ἐστιν ἀλλήλοις, ὡς τὰ ἀφ' ἐνὸς καὶ πρὸς ἓν.

Γ Ἔτι τριῶν ὄντων τῶν ἐν τοῖς φυσικοῖς πράγμασιν, εἶδους, ὕλης καὶ τῆς αἰτίας καθ' ἣν ἐστὶ τὸ εἶδος ἐν τῇ ὕλει, καταγίνονται φασὶ περὶ ταῦτα μέθοδοι πέν- τε, ἡ φυσικῆ, ἡ κατὰ μέρος τέχνη, ἡ διαλεκτικῆ, ἡ μαθηματικῆ, ἡ πρώτη φιλοσοφία. Ἔστι δὲ φυσικῆς μὲν περὶ πάντων εἰρημένων διαλεχθῆναι· τῆς τε ὕλης φημί, τῶν φυσικῶν πραγμάτων, καὶ τοῦ εἶδους καὶ τῆς αἰτίας· οἷον ὅτι τῶν οὐρανίων ὕλει, οὐχὶ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἀλλὰ πέμπτον ἕτερον τὸ σῶμα; Πάλιν τι τὸ εἶδος, ὅτι σφαιρικῆ καὶ διατὶ σφαιρικῆ· ὅτι πολυχωρητότατον, ἐν ἐπιπέδῳ μὲν τῶν ἄλλων σχημάτων ὁ κύκλος, ἐν στερεοῖς δὲ ἡ σφαῖρα, ὡς καὶ ὁ Πλάτων, ἐν Τιμαίῳ διὰ τοῦτο σφαιρικὸν γενέ- σθαι τὸν οὐρανὸν ἀποδέδωκεν. Ἀποδίδωσι δὲ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (4) φυσικὴν αἰτίαν τοῦ σχήματος τοῦ οὐρανοῦ. Τῶ γὰρ αἰδίῳ φησὶν ἐσομένῳ. Ἀποδέ- δωσι δὲ καὶ ὁ Πλωτῖνος αἰτίαν ἐκ τῆς σχέσεως ἣν ἔχει τὰ πρὸ αὐτοῦ. Προσεχῶς δὲ εἰσιν ὑπὲρ τὰ οὐ- ράνια αἰνοῦνται οὐσαί· δεῖ δὲ τὸ αἰτιατὸν ὅτι μάλ- λεν ὁμοιωθεῖται τῶ προσεχῆι αἰτίῳ, καὶ τούτου εἰκόνα καὶ μίμημα φέρειν. Διὰ τοῦτο οὖν, φησὶ, κύκλιον κι-

(4) Vide Aristot. De cælo.

νεῖται ὁ οὐρανός, ὅτι νοῦν μιμεῖται· ἴδιον γὰρ τοῦ νοῦ, τὸ πρὸς ἑαυτὸν συννεύειν. Αὐτὸς γὰρ ὁ ὄρων, αὐτὸς ὁ δρώμενος· ὄρων γὰρ τὰ εἶδη, ἑαυτὸν δρᾶ, καὶ αὐτὸν δρῶν, τὰ εἶδη τεθεύεται. Πλήρωμα γὰρ ἐστὶ τῶν εἰδῶν, καὶ εἶδος εἰδῶν. Ἐχει οὖν οὐρανός τὸ μὲν σφαιρικὸν σχῆμα, διὰ τὴν κύκλῳ κίνησιν· ταύτην δὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν νοῦν ἑξομοίωσιν. Καὶ ἄλλως μιμεῖται τὸν νοῦν ἀμερῶς πανταχῆ ὅτινα· καὶ γὰρ τὸ οὐράνιον σῶμα πανταχῆ γίνεται. Τὸ οὖν πανταχῆ γίνεσθαι, τὸ πανταχοῦ ὄν μιμεῖται. Τελείωσις γὰρ τῶν χειρόνων, ἢ πρὸς τὰ ὑπέρτερα ἐπιστροφή τε καὶ ἑξομοίωσις. Οὕτω μὲν ὁ φυσικὸς πάντων τῶν φυσικῶν ἀποδῶσει καὶ τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην καὶ τὸ αἴτιον, καὶ διὰ τοῦτο τὸν ὀρισμὸν ἐκ δὲ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους καὶ τῆς αἰτίας ἀποδῶσει. Ὁ δὲ κατὰ μέρος τεχνίτης, καὶ αὐτὸς μὲν περὶ τῶν αὐτῶν διαλαμβάνει. Διαφέρει δὲ τοῦ φυσικοῦ, ὅτι περὶ μερικόν τι καταγίνεται πρᾶγμα· οἷον ὁ ἰατρὸς, περὶ τὰ ἀνθρώπινα σώματα, ὁ τέκτων περὶ λίθους καὶ ξύλα. Ἀποδῶσει δὲ καὶ οὗτος τὸν ὀρισμὸν, παραλαμβάνων καὶ τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην καὶ τὴν αἰτίαν.

Ὅτι ἡ ἀληθὴς Ἀριστοτέλους περὶ τῶν τριῶν τοῦ νοῦ σημασιῶν διάληψις, ἣν ἐπικρίνει καὶ Ἀμμώνιος. Τοιαύτη ἐστὶ. Πρῶτον τοίνυν ἐστὶ σημασιόμενον, ὁ νοῦς ὁ δυνάμει εἰδῶς τὰ πράγματα. Ὡς περὶ ἐπὶ τῶν παιδῶν ἐστὶ. Δεύτερον σημασιόμενον ὁ νοῦς ὁ καθ' ἑξὶν εἰδῶς τὰ πράγματα, ὡς περὶ ἐπὶ τῶν τελείων· τῶν ἐπισταμένων μὲν τὸ πράγματα, ἡρεμούντων δὲ καὶ μὴ ἐνεργούντων κατὰ ταῦτα. Τρίτον σημασιόμενον ἐστὶν· ὁ νοῦς οὐχ ὁ θύραθεν εἰσὶδών, ὡς ἐκεῖνοι οἴονται· ἀλλ' ὁ καθ' ἑξὶν ἅμα καὶ ἐνεργεῖαν, ὡς περὶ ὁ τῶν τελείων νοῦς τῶν εἰδῶν τὰ πράγματα, καὶ προχειριζομένων τὴν εἰδησίαν, καὶ ἐνεργούντων κατ' αὐτήν. Καὶ τὰ μὲν σημασιόμενα τοῦ νοῦ, κατὰ Ἀριστοτέλην ταῦτα, ὅτι Πλάτωνος λέγοντος τὴν ψυχὴν τόπον εἰδῶν, ὁ Ἀριστοτέλης τρόπον μὲν τινα πρὸς δόγμα ἀποδέχεται, τρόπον δὲ διαβάλλει. Ἀποδέχεται μὲν ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι δέχεται ἡ ψυχὴ τὰ εἶδη τῶν νοητῶν, καὶ οὕτως ἐνεργεῖ· καὶ διὰ τοῦτο εἶπεν αὐτὴν τὸν Πλάτωνα τόπον εἰδῶν. Μέμφεται δὲ εἰς δύο τινά. Πρῶτον μὲν ὅτι πᾶσαν ψυχὴν ὁ Πλάτων λέγει τόπον εἰδῶν, καὶ οὐ μόνον τὴν λογικὴν· καίτοι τε τὴν λογικὴν ἐκεῖνος μόνος ἔλεγε τόπον εἰδῶν καὶ ψυχὴν, τὰς δὲ ἄλλας ἐμψυχίας. Δεύτερον δὲ, ὅτι ἐνεργεῖα λέγει ἐν τῇ ψυχῇ τὰ εἶδη, καὶ οὐ δυνάμει. Ὁ γὰρ Ἀριστοτέλης ἀγράφῳ γραμματικῶς αὐτὴν εἰκάζει, καὶ κυρίως λέγει μάθησιν. Ὁ μὲν τοι Πλάτων ἐγγράφῳ γραμματικῶς, καὶ τὴν μάθησιν ἀνάμνησιν λέγει. Ὅτι διττῆς οὕσης ἐν ἡμῖν τῆς γνώσεως τῆς μὲν ἀλόγου οἷον αἰσθήσεως, τῆς δὲ λογικῆς οἷον τοῦ νοῦ, διττὰ ἐστὶ καὶ τὰ γινωσκόμενα· τὰ μὲν ἔνυλα, καὶ τὰ αἰσθητά· τὰ δὲ ἄϋλα. Ζητεῖ οὖν διὰ τούτων ὁ Ἀριστοτέλης, πότερον ἐκάστη γνώσις νό οἰκεῖον γινώσκει, οἷον ἡ μὲν ἄλογος τὰ ἔνυλα, ἡ δὲ λογικὴ τὰ ἄϋλα μόνον· ἢ ἡ μὲν ἄλογος τὰ ἔνυλα οἶδε μόνον· ἢ δὲ λογικὴ ὡς κρείττων οὕσα, οὐ μόνον τὰ ἄϋλα οἶδεν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔνυλα. Καὶ τοιαύτης οὕσης τῆς ἀπορίας, ἐπικρίνει λέγων, ὅτι ἡ λόγι-

terre. Ob id igitur causæ, inquit, cœlum in circum orbemque convolvitur, quia mentem imitatur, mentis enim proprium est ad se respicere et in se vergere: ipsa enim est quæ videt, ipsa est quæ videtur. Videns enim formas seipsam videt, et seipsam intuens, formas intuita est. Formarum enim complementum est. Habet igitur cœlum orbicularem figuram propter motum in circumulum, hunc vero propter illam mentis imitationem. Alia quoque ratione, cœlum mentem imitatur, quæ indivise ubique est: nam cœleste corpus ubique est. Itaque quatenus ubique est, id quod ubique est, imitatur. Deteriorum enim perfectio est, ad superiora conversio, et cum iis similitudo. Ad hunc modum physicus a rerum naturalium forma, materiam et causam ostendet, sicque definitionem, cauque ex materia, forma et causa videlicet. Artifex autem particularis in iisdem rebus versatur, sed a physico differt, quia in particulari quapiam re; ut medicus in humanis corporibus curandis, circa lapides et ligna cœmentarius et materiarius: quæ tamen etiam definitionem, assumpta forma, materia et causa, dabit.

Vera est Aristotelis, de tribus mentis significatis sententia, cui etiam subscribit Ammonius. Hæc autem est. Primus significatus mentis est, ut potestate res cognoscat, qualis in pueris est. Secundus significatus, mens est, quæ habitu res novit, ut in adultis, qui res quidem sciunt, at quiescunt, neque secundum eas agunt. Tertius significatus, mens est, non quæ extrinsecus advenit, ut isti arbitrantur, sed quæ habitu simul est et actione, qualis est perfectorum, qui res sciunt et cognitionem expriment, et juxta eam agunt. Hæ sunt mentis apud Aristotelem significationes, cum animam formarum locum nominet Plato, id quidem Aristoteles aliquo modo probat, aliquo reprobat et refellit. Probat quidem, quia dixit animam rerum intellectibilem, species recipere, sicque operari, idque esse quamobrem ipsam Plato formarum conceptaculum vocat. Duplici vero nomine reprehendit: primum quia omnem animam Plato formarum locum appellat, neque solam ratione præditam, quam solus ille et animam et formarum receptaculum vocat; cæteras in anima comprehensas. Secundo reprehendit Platonem, quia in anima formas, actu, non potestate esse dicit. Illam enim Aristoteles nudæ ac puræ labule similem facit, et aliquid addiscere ipsam affirmat: at Plato prescriptæ chartæ animam comparat, et discere vocat reminisci. Cum duplex sit in nobis cognitio, cum ratione, qualis est mentis, et sine ratione, cujusmodi est sensus, duplex quoque est genus eorum quæ cognoscuntur: alia materialia et quæ sensibus objiciuntur; alia immaterialia. Querit ideo Aristoteles, an proprium objectum quælibet facultas cognoscat, ut rationis expertis, materialia, rationabilis immaterialia tantum. An vero irrationalis sola immaterialia norit: at rationis compos, ut præstantior,

non solum materiata novit, sed etiam immate-
riata. Atque in re non parum implicata sic sta-
luit, rationabilem non solum nosse, quæ a ma-
teria secreta sunt, sed etiam materiata. Qui enim
præstantiora novit, deteriora multo magis. At
immateriata cognoscit. Plane igitur et his igno-
biliora considerabit, hoc est materiata. Si enim
mens, quæ cum ratione cognitio est, sola imma-
teriata novit, neque tamen materiata, mens erit
quodammodo non mens. Quæ enim materiata non
intelliget, erit in ipsis non mens. Sed absurdum
est, mentem aliquo pacto amentem esse: non igitur
sola immateriata novit, sed etiam materiæ
immersa. Hæc Aristoteles. Itaque res materiatas
mentem nosse hinc perspicere licet: nisi enim ex
materia concreta sciret, quomodo sensum corri-
geret, qui remum videt in aqua fractum, sicut so-
lem pedali magnitudine? Quanquam et alia nobis
supplet regula, quia quod rerum differentiam
novit, res ipsas multo magis. At discrimen eo-
rum, quæ sine materia sunt, cum materialis,
novit: ergo et materiata. Sed fortasse dixeris,
minus apte dici, mentem res extrinsecas scire; id
enim sensus est, res materiales et particulares
cognoscere: generales enim tantum, et quæ uni-
versæ sunt, mens novit: sensus autem est nosse
singularia, quæque sunt materiata. Sed responderi
ad hoc potest, mentem subjecto usam esse, ra-
tione vero diversam. Mens enim vel per se tan-
tum agit: et tunc, quæ universa sunt tantum
novit: vel cum sensu operantur, eo usa tanquam
instrumento, sicque materiata et particularia co-
gnoscit. Quemadmodum enim recta ipsa linea,
subjecto eadem est, at ratione diversa; quæ enim
nunc recta est, incurvari et inflecti potest: sic
etiam mens eadem est subjecto. Recta item men-
tem representat: quæ per se agit ipsa, et imma-
teriata novit: interdum inflectitur recta; et mens
ad sensum inflectitur, eoque pro instrumento uti-
tur, cum materiata novit. Hic primus est nodus,
ejusque solutio. Secunda difficultas cum hac
sumptione proponitur: quod a potestate, sit actu,
omnino mutatur: at mutatio, affectio est. His sic
præsumptis, reliquam difficultatem subiicit. Si
mens materiata cognoscit, aliquid ab iis patitur a
cognitione, quæ potestate fuerat, ad cognitionem
actu deducta. Quod vero a potestate ad actum
deducitur, id mutatur. Quod vero mutatur, id
patitur. Ergo mens a materialis patitur, et quia
nihil pati potest ab eo, quod dissimiles est materiæ;
planum est igitur, mentem ejusdem esse materiæ
cum materialis, et eandem esse materialiam et
incorruptam. Ea est difficultas, quam dissolventes,
dicimus male assumptum esse, ubicunque est
agens, ibi et quod patitur: id enim falsum est.

Α κή οὐ μόνον τὰ αἴδια οἶδεν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐνούλα, ὅ
γὰρ εἰδῶς τὰ κρείττονα, πολλῶν πλέον καὶ τὰ χείρονα
ἴδεν τὰ αἴδια. Σκοπήσει πάντως (5) καὶ τὰ χείρονα
τῶν αἰδίων· ἃ ἐστὶ τὰ ἐνούλα. Εἴ γὰρ ὁ νοῦς ὁ ἐστὶν
ἡ λογικὴ γνῶσις, μόνον οἶδεν τὰ αἴδια, μὴ γινώσκει
δὲ καὶ τὰ ἐνούλα, ἔσται ὁ νοῦς κατὰ τι ἄνοος· τὰ γὰρ
ἐνούλα μὴ νοῶν, ἄνοος ἐστὶ κατ' αὐτά· ἀλλὰ μὲν
ἄτοπον τὸν νοῦν κατὰ τι ἄνοον εἶναι. Οὐκ ἄρα τὰ
αἴδια μόνον οἶδεν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐνούλα. Καὶ ταῦτα μὲν
ὁ Ἀριστοτέλης. Ὅτι δὲ καὶ τὰ ἐνούλα οἶδεν ὁ νοῦς
ἐντοῦθον ἐστὶ συνιδεῖν. Εἴ γὰρ μὴ ἠπίστατο τὰ ἐν-
ούλα, πῶς ἐπιδηρωθῆναι τὴν αἴσθησιν, ὁρῶσαν τὴν
κώπην ἐν ὕδατι κεκλασμένην, καὶ τὸν ἥλιον ποδιαῖον;
ἄλλως τε δὲ ἔχομεν κανόνα, ὅτι τὸ ἐπιστάμενον δια-
φορὰν πραγμάτων, πολλῶν μᾶλλον αὐτὰ τάδε· (6) τὴν
διαφορὰν τῶν αἰδίων πρὸς τὰ ἐνούλα, οἶδεν ἄρα καὶ
τὰ ἐνούλα. Ἄλλ' ἐρεῖς ἴσως ὅτι ἄτοπον ἐστὶ τὸ νοῦν
τὰ ἐξω εἶδέναι· ταῦτα γὰρ αἰσθησέως ἐστὶ τὸ τὰ
ἐνούλα καὶ τὰ κατὰ μέρος γινώσκειν· ὁ μὲν γὰρ νοῦς
τὸ καθόλου οἶδεν μόνον· τῆς δὲ αἰσθησέως ἐστὶ τὸ εἰ-
δέναι μερικῶς, ἃ τινὰ ἐστὶν ἐνούλα. Ἔστι δὲ εἰπεῖν
πρὸς τοῦτο, ὅτι ὁ νοῦς τῶ μὲν ὑποκειμένῳ εἰς ἐστὶ,
τῶ δὲ λόγῳ διάφορος. Ὁ γὰρ νοῦς ἢ καθ' ἑαυτὸν μόνον
ἐνεργεῖ, καὶ τότε τὸ καθόλου μόνον οἶδεν· ἢ
μετὰ αἰσθησέως ἐνεργεῖ, ὄργανον αὐτῆ κεχρημένος·
καὶ τότε τὰ ἐνούλα καὶ μερικῶς οἶδεν. Ὡσπερ γὰρ ἡ
αὐτῆ εὐθεῖα, τῶ μὲν ὑποκειμένῳ ἢ αὐτῆ ἐστὶ, τῶ δὲ
λόγῳ ἰάφορος. Ἡ γὰρ νῦν εὐθεῖα οὕσα δύναται
κλασθῆναι καὶ ἐπικαμπῆς γενέσθαι· οὕτω καὶ ὁ νοῦς
ὁ αὐτός ἐστὶ τῶ ὑποκειμένῳ· ἄλλοτε εὐθεῖα ἀναλο-
γεῖ, ὁ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐνεργεῖ καὶ τὰ αἴδια οἶδεν,
C ἄλλοτε δὲ κεκλασμένη εὐθεῖα, ἐπικαμπόμενος (7)
πρὸς τὴν αἴσθησιν, καὶ ὄργανον αὐτῆ κεχρημένος,
ὅτε καὶ τὰ ἐνούλα οἶδεν. Τοῦτε μὲν οὖν ἐστὶ τὸ πρῶτον
ἄπορον καὶ ἡ λύσις αὐτοῦ. Δεύτερον ἄπορον, ὅν καὶ
λήμμα προλαμβάνεται, τοιοῦτον, ὅτι τὸ ἀπὸ τοῦ
δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργεία γενόμενον, πάντως ἀλλοιοῦ-
ται, ἢ δὲ ἀλλοιοῦσι πάθος ἐστὶ. Τοῦτου προληφθέν-
τος πρόεισι λοιπὸν τὸ ἄπορον. Εἰ γινώσκει ὁ νοῦς τὰ
ἐνούλα, δῆλον ὅτι πάσχει ὑπ' αὐτῶν, ἀπὸ τῆς δυνάμει
γνώσεως εἰς τὴν ἐνεργεία γνῶσιν (8). Τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ
δυνάμει ἀγόμενον εἰς τὸ ἐνεργεία ἀλλοιοῦται. Τὸ δὲ
ἀλλοιοῦμενον, πάσχει. Ὁ νοῦς ἄρα πάσχει ἀπὸ τῶν
ἐνούλων· καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν ἐκ τοῦ ἀνομούλου πάσχει,
δῆλον ἄρα ὅτι ὁμόλογός ἐστὶν ὁ νοῦς τοῖς ἐνούλοις. Καὶ
ἐστὶ καὶ αὐτός ἐνούλος καὶ ἀρθρατός. Αὕτη ἡ ἀπορία,
D ἣν ἐπιλυσόμενοι φάμεν, ὅτι κακῶς εἰληπται, ὅτι ποῦ
ποιῶν καὶ πάσχει· οὗτος ὁ λόγος ψευδής ἐστὶ. Τότε
γὰρ τὸ ποιῶν ἀντιπάσχει, ὅτε ὁμόλογός ἐστὶ τῶ
πάσχοντι. Ἐπειδὴ οὖν ὁ νοῦς οὐκ ἐστὶν ὁμόλογός τοῖς
ἐνούλοις, οὐκ ἀνάγκη πάσχειν αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἐνούλων
ὅτε γινώσκει αὐτά. Ποιεῖ γὰρ καὶ ὁ δημιουργός,
ἐνεργετῶν ἡμᾶς· καὶ ὅμως οὐκ ἀντιπάσχει ὑφ'
ἡμῶν· ὥστε ἐκεῖνα μόνον τῶν ποιῶντων ἀντιπάσχει,
ὅσα ὁμόλογά ἐστὶ τοῖς πάσχουσιν. Ὅτι ἴδιόν ἐστὶ τῶ

(5) Hiatum sic replere videor, ἀλλ' οἶδεν τὰ αἴδια. Σκοπήσει οὖν πάντως.

(6) Deest ἀλλ' οἶδεν τὰ ἐνούλα, etc., aut quidpiam hujusmodi.

(7) Forle legendum, καὶ ὁ νοῦς, ἐπικαμπόμενος.

(8) Subesse pulo, ἀγομένην.

νοῦ, καὶ τὸ τῆ οὐσίᾳ ἐνεργεῖν. Καὶ γὰρ ὁ ἐπιστήμων οὔτε ἐπιστήμη μόνον ἐστίν, οὔτε ψυχὴ, ἀλλὰ κρᾶμα ἐξ ἀμφοτέρων· σύγκειται γὰρ ἐκ ψυχῆς καὶ ἐπιστήμης, καὶ ἀναλογεῖ, ἡ μὲν ψυχὴ ὕλη, ἡ δὲ ἐπιστήμη εἶδει. Καὶ ἐπειδὴ παντὸς πραγματος μᾶλλον ἐστὶν οὐσία τὸ εἶδος τῆς ὕλης· εἰ μᾶλλον οὐσία τὸ εἶδος τῆς ὕλης· φασὶ δὲ Ἕλληνας ἀρχὴν τῶν ὄλων θεὸν, καὶ ὕλην· τὸν θεὸν ὡς εἶδος λέγοντες· οὐσίαν ἄρα φασὶ τὸν θεὸν τῆς ὕλης μᾶλλον, καὶ αὐτὰ εἶδη θεὸν· εἴπερ οὐδεμία ὕλη ἐν τοῖς οὖσιν ἀνείδεος, ὅπερ ὡς λίαν ἀσεβὲς παραιτητέον· οὐσία ἄρα ἐστὶ τοῦ ἐπιστήμονος ἢ ἐπιστήμη· καὶ εἰ ὁ ἐπιστήμων κατὰ τὴν ἐπιστήμην ἐνεργεῖ, αὐτὴ δέδεικται οὐσία τοῦ ἐπιστήμονος οὐσα. Κατὰ τοῦτο ἄρα λέγεται τῆ οὐσίᾳ ἐνεργεῖν, διὰ τὸ τὴν ἐπιστήμην οὐσίαν εἶναι τοῦ ἐπιστήμονος. Οὔτε γὰρ κατὰ τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο καὶ ἐπηρμένον θεώρημα ὅτι ὡς ἐπὶ θεοῦ, ἡ αὐτὴ ἐστὶν οὐσία τῆ ἐνεργείᾳ· ἐπὶ γὰρ τῶν ψυχῶν, καὶ τῶν ἄλλων οὐσιῶν, χωρὶς τῆς πρώτης αἰτίας, καὶ οὐσία ἐστὶ καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια. Τῆ οὖν οὐσίᾳ λέγεται ἐνεργεῖν, διὰ τὸ τὴν ἐπιστήμην οἰοῦναι οὐσίαν λέγεσθαι τῆς ψυχῆς. Ἐκ τοῦ κρείττονος οὖν ἰσχύοντος τὸν νοῦν Ἐπειδὴ γὰρ τῆ ἐνεργείᾳ ἐνεργεῖ ὁ νοῦς, καὶ ὧν ἐνεργεῖα ἐνεργεῖ· κρείττον δὲ ἐν πᾶσιν ἢ ἐνέργεια καὶ ἡ οὐσία· διὰ τοῦτο θέλων εἰπεῖν ὅτι τῆ ἐνεργείᾳ ἐνεργεῖ, εἶπε τῆ οὐσίᾳ, ὡς ἀπὸ κρείττονος, ὡς περ ἀπὸ γενους τιμιωτέρου τὸ πᾶν δηλούμενος· ὡς Τεῦκρε, φίλη κεφαλῆ. Καὶ τοῦτο οὖν ἀρμόττει, τῆ ἐνεργείᾳ νῦν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνέργεια γὰρ ὧν, νοεῖ· ὁ δὲ θύραθεν, αὐτόθεν ἐνέργειά ἐστὶ, καὶ τὸ τρίτον δὲ ἀρμόζει αὐτῆ, ὅτι ὁ νοῦς αἰεὶ νοεῖ, οὐχ ὡς ὁ Ἡλωτίνος οἰεταί, ὅτι αἰεὶ διαπαντός ὁ αὐτὸς νοεῖ. Οὐ γὰρ τὸν ἓνα τῶν ἀριθμῶν νοῦν λεγόμενον αἰεὶ νοεῖ· ἀλλ' ὅτι ὁ ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ ἀνθρωπικὸς νοῦς αἰεὶ νοεῖ. Κἄν γὰρ ἐγὼ μὴ νοῶ, ἀλλ' οὖν ἄλλος νοεῖ καὶ τῆ διαδοχῆ γίνεται τὸ αἰεὶ· ἵνα μὴ ἐπιλείψῃ ἢ ἔλλαμψις πρὸς ἡμᾶς ἢ τοῦ θεοῦ, ἢ αἰεὶ νοεῖν λέγεται, ἐπειδὴ αἰεὶ δύναται νοεῖν. Ὁ γὰρ ἔχων τὸν νοῦν, ἐν οὐαδὲ ποτε ὡρα βούλεται, νοεῖ, ὡς περ τῆ ἀνθρωπίνῃ νῦν τοῦτο ὑπάρχει. Ὁ γὰρ θύραθεν νοῦς ὁ εἰς κατὰ ἀριθμῶν, πάντα νοεῖ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τούτοις. Ὅτι ἐν τῷ ἐνὶ μὲν ἀνθρώπῳ, φύσει τὸ δυνάμει ἐστὶ πρότερον τοῦ ἐνεργείᾳ· οὐκ ἐν τῷ ὄλῳ δὲ κόσμῳ· ἐν γὰρ τῷ ὄλῳ κόσμῳ, φασὶ τινες, οὐ δεύτερον τοῦ ἄλλου οὐδὲ πρότερον οὔτε τὸ δυνάμει τοῦ ἐνεργείᾳ· οὔτε τὸ ἐνεργείᾳ, τοῦ δυνάμει. Εἰ γὰρ αἰδίδιος ὁ κόσμος κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, οὐδὲν ἕτερον θατέρου πρότερον, ἀλλ' ὁμόχρονα ἐστίν. Ὅτε μὲν τοι χωρισθῆ ὁ νοῦς καὶ γένηται κατ' ἐνέργειαν, τότε γίνεται ὅπερ ἐστὶ, τούτέστι κυρίως νοῦς. Καὶ τοῦτο μόνον, ἀδύνατον (8) καὶ αἰδίδιον. Ἢ δὲ ἄλογος ψυχὴ καὶ ἡ φυτικὴ ἀθάνατος μὲν, οὐκ αἰδίδιος δέ. Ἀθάνατος δ' ἂν λέγεται κἄν φθαρτὴ καὶ οὐκ αἰδίδιος δοξάζεται, ἐπειδὴ οὐ κατὰ ψυχὴ φθείρεται, ἀλλὰ καθὸ ἐν σώματι ἐστὶ. Διὸ καὶ Πλάτων λέγει, πᾶσαν ψυχὴν ἀθάνατον, τοῦτο λέγων καὶ ἐπὶ φυτικῆς καὶ ἐπὶ ἀλόγου. Ἢ δὲ ὕλη τὸ ἀνάπαλιον, αἰδίδιος μὲν, οὐκ ἀθάνατος δέ· διὸ

A Tunc enim agens contra patitur, cum ejusdem est materiæ cum patiente. Quando igitur mens non est ejusdem materiæ cum materiatis, nihil necesse est, ut patiatur a materiatis, cum ea cognoscit: agit enim opifex Deus cum nobis benefacit, nihil tamen a nobis vicissim patitur. Quare illa tantum agentia invicem patiuntur, quæ sunt ejusdem materiæ cum patientibus. Menti etiam proprium est ut substantia agat: sciens enim, neque scientia tantum est, neque anima, sed temperamentum ex utroque; ex anima enim et scientia coalescit; et respondet materiæ quidem anima, formæ vero scientia. Et quoniam in omni re forma magis est substantia, quam materia; si quidem forma magis est substantia, quam materia: et rerum omnium principium Deum Græci prædicant et materiam, Deum tanquam formam agnoscentes: Deum ergo magis esse substantiam quam sit materia, dicunt et ipsas substantias Deum esse, si quidem nulla materia in rebus est sine forma. Quod dogma ut impium respuendum est. Essentia igitur scientis est scientia. Et si sciens secundum scientiam operatur, ostensum est eam scientis esse essentiam. Idecirco igitur essentia operari dicitur, quia scientis essentia est scientia; non enim secundum magnam et excelsam illam propositionem, tanquam in Deo, ipsam substantiam actu esse: in animis enim et secretis a materia substantiis, præter primam causam, et essentia est, et potestas, et actio. Essentia ergo agere dicitur, quia scientia, quasi essentia dicitur animæ. A potiore igitur parte mentem appellavit: quia enim actu sive efficacia operatur mens, et cum sit actus, operatur, præstat autem in omnibus actio et substantia; eam ob rem, cum significare vellet, actu mentem agere, dixit essentia, a potiori tanquam a genere præstantiore totum designans, ut *Teucer charum caput*. Hoc igitur convenit menti humanæ, quæ actus est. Cum enim actus sit, intelligit; et quæ foris, inde actus est, et tertium ipsi convenit, quia mens semper intelligit, non ut Plotinus arbitratur, quia semper, in omnibus, omnimodis ipsa intelligit. Non enim unum numerorum, qui mens dicitur, semper cogitat: sed quia humana, quæ in universo mundo est mens, semper intelligit. Etsi enim ego non cogito, alius tamen cogitat, et successione ac vicibus sit cogitatio intellectione sempiterna, ne Dei apud nos splendor deficiat, qui semper intelligere dicitur, quia semper intelligere potest: qui enim mente seu intellectu præditus est, qualibet hora intelligit. Hoc itaque humanæ menti inest: mens enim quæ foris, numero una et singularis omnia intelligit. Sed de his hæcenus. In uno homine, potestate natura, prius est actu, at non in toto mundo: nam in toto mundo, ut quidam aiunt, non est posterius alio neque prius; neque quod est potestate, eo quod actu; neque quod

(8*) Lego ἀθάνατον.

actu, eo quod est potestate. Si enim, ut sensit Aristoteles, mundus est æternus, nullus est alio prius, sed ejusdem temporis sunt omnia. Cum igitur separata mens et secundum actum fuerit: tunc fit id quod est; hoc est propria mens: idque solum et immortale et æternum est. At anima brutorum et plantarum perpetua quidem, sed non æterna. Immortalis vero seu perpetua dicitur, etsi corruptibilis et non æterna censetur, quia non quatenus anima est corrumpitur, sed quatenus est in corpore: quare et Plato omnem animam immortalem dicit: quod de vegetante et sentiente dicit. E diverso, materia æterna est, at non immortalis quare mens æterna dicitur, ut et immortalitas. Ait præterea a sensu et intelligentia discrepare phantasiam, quia hæc interjecta est, illæ vero utrinque se habent: a sensu enim phantasie principium est: huic enim sensus initium dat, huic vero intelligentiæ. Nam sine phantasia, non potest intellectus agere; hocque est phantasie, cum sensu et intellectu discrimen. Opinionis præterea et phantasie differentiam proponit, quia informare nobis cum libet et quodlibet possumus. Trium enim vel viginti cubituum hominem cogitare et fingere possumus; tum et tragelaphum et hippocentaurum: at opinari quæ libet, plane non possumus. Nam bis duo, decem dicere possumus: existimare autem non possumus, ut in uostra potestate sit phantasia, non item opinio. Sed si verum amamus, neque nostri est arbitrii phantasia: nam quæ nobis eveniunt dormientibus, non est nostræ spontis; non enim quæ volumus ea in somnis imaginamur: quid autem in somnis? sed neque vigilantibus nobis, omnis est in nostra potestate phantasia: cum enim ea, quæ sunt, ut quæ sunt cogitamus, non possumus, nisi ut sunt ea cogitare. Ut si nobis Socratem informemus, lepidum, album et comatulium nobis ipsum informare non possumus, sed calvum, nigrum et obeso ventre, quod accuratum discrimen est.

Cum id omne, inquit, quod movetur, in loco esse, affirmat Aristoteles, cælum inerrantium stellarum moveri fatetur; at in loco esse negat, vel quia etsi non totum, ut totum, sed quia partes ipsius in loco, non quia natæ sint non contineri, sed quia supra ipsas nullum est corpus, ut et totum cum ipso in se concludatur. In anima vero nihil est ejusmodi, sed ejus natura est, non contineri loco.

Anima per se immota est: ex accidenti vero dici possit seipsam movere, idque solo motu ad locum: quando enim ipsa corpus movet, et in ipso sunt: quæ moventur, moto corpore, cum eo movebitur. Itaque secundum accidens seipsam movet, quia corpus, in quo est; at per se et se secundum substantiam, neque movetur, neque in loco est: motu igitur ad locum ex accidenti movere se anima dici potest, alio præterea nullo. Neque enim mutato corpore immutatur, sed nec augetur, nec minuitur.

Brutorum et plantarum animam quoque sæpe numero vocat Aristoteles, et cum rationali comprehendit. Sæpe vero solam hanc animam vocat, interdum etiam mentem animam appellat, rursus

ὁ νοῦς αἰδῖος λέγεται, ὡς καὶ αἰδῖος καὶ ἀθάνατος. Ἔτι φησὶ διαφέρειν φαντασίαν αἰσθήσεως καὶ διανοίας, καθὼς ἡ μὲν μέση τούτων ἐστὶ, τὰ δὲ παρ' ἐκάτερα ἄρχεται μὲν γὰρ ἡ φαντασία ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως ἄρχας γὰρ ἡ αἰσθησις δίδωσι τῇ φαντασίᾳ ἐκείνη δὲ τῇ διανοίᾳ ἄρχας δίδωσιν. Ἄνευ γὰρ φαντασίας οὐ δύναται ἡ διάνοια ἐνεργῆσαι. Καὶ ταύτη διαφέρει φαντασία αἰσθήσεως καὶ διανοίας. Πρὸς τούτοις λέγει δόξης καὶ φαντασίας διαφορὰς ὅτι φαντασθῆναι μὲν ὅτε καὶ θέλομεν δυνάμεθα. Καὶ γὰρ τριπήχυν καὶ εἰκοσάπηχυν ἄνθρωπον φανταζόμεθα καὶ δυνάμεθα ἀναπλάσασθαι καὶ τραγέλαφον καὶ ἵπποκένταυρον. δοξάζει δὲ ἃ θέλομεν, οὐ πάντως δυνάμεθα. Τὸ γὰρ δις δύο εἰπεῖν μὲν θέκα δυνάμεθα, δοξάζει δὲ οὐ δυνάμεθα, ὥστε ἡ μὲν φαντασία ἐφ' ἡμῖν, ἡ δὲ δόξα οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Εἰ δὲ δεῖ ταληθῆ εἰπεῖν, οὐδὲ φαντασία ἐφ' ἡμῖν ἐστίν ἡ γὰρ ἐν τῷ καθεύδειν γινόμενη, οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Οὐ γὰρ ἃ θέλομεν ἐν τοῖς ὕπνοις φανταζόμεθα καὶ τί λέγω ἐν τῷ καθεύδειν; ἀλλ' οὔτε πᾶσα ἐν τῷ ἐγρηγορέναι. Ὅτε γὰρ τὰ ὄντα ὡς ὄντα φανταζόμεθα, οὐ δυνάμεθα, εἰ μὴ ὡς ἔχουσι, φαντάζεσθαι αὐτά. Ὅσον τὸ Σωκράτην εἶ προθῶμαι (9) φαντάζεσθαι, οὐ δυνάμεθα αὐτὸν φαντασθῆναι ἀστεῖον καὶ λευκὸν καὶ κομῶντα, ἀλλὰ πάντως φαλακρὸν καὶ μέλανα καὶ προγάστορα, ὥστε ἡ ἀκριβῆς διαφορὰ αὕτη ἐστίν.

Ὅτι πως φησὶ, λέγων Ἀριστοτέλης, πᾶν τὸ κινούμενον ἐν τόπῳ μὲν εἶναι, αὐτὸς τὴν ἀπλανῆ, κινουμένην μὲν ὁμολογεῖ, ἐν τόπῳ δὲ μὴ εἶναι ἢ ὅτι κἂν μὴ ὕλη ὡς ὅλη, ἀλλ' ὅτι τὰ μέρη αὐτῆς ἐν τόπῳ οὐχ ὅτι πέφυκε μὴ περιέχεσθαι ἄλλ' ὅτι μὴ ἐπέκεινα αὐτῆς σώμα ἐστίν ἵνα καὶ τὸ πᾶν αὐτῇ περικοιλινηται ἐν αὐτῷ. Ἐπὶ δὲ ψυχῆς οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ φύσις αὐτῆς ἐστὶ τὸ μὴ τόπῳ περιγράφεσθαι.

Ὅτι ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτὴν ἀκίνητός ἐστι κατὰ συμβεβηκός δὲ ἑαυτὴν κινεῖν λέγοιτ' ἂν καὶ τότε μόνην τὴν κατὰ τύπον κίνησιν. Ἐπειδὴ γὰρ κινεῖ μὲν αὕτη τὸ σῶμα ἐστὶ δὲ ἐν αὐτῷ κινουμένα κινουμένου δὲ τοῦ σώματος συγκινηθήσεται αὐτῷ ὥστε κατὰ συμβεβηκός ἑαυτὴν κινεῖ τῷ τὸ σῶμα, ἐν ᾧ ἐστὶ καθ' ἑαυτὴν δὲ, καὶ κατ' οὐσίαν οὔτε κινεῖται, οὔτε ἐν τόπῳ ἐστὶ. Τὴν οὖν κατὰ τύπον κίνησιν λέγοιτ' ἂν μόνον κινεῖν ἑαυτὴν ἡ ψυχὴ κατὰ συμβεβηκός, ἄλλην δὲ οὐδεμίαν. Οὔτε γὰρ ἀλλοιοῦται τοῦ σώματος ἀλλοιογμένου, οὔτε ἀύξεται ἢ μειοῦται.

Ὅτι πολλάκις ὁ Ἀριστοτέλης ψυχὴν καλεῖ, ἅμα καὶ τὴν ἄλογον καὶ τὴν φυσικὴν, συλλαμβάνων τῇ λογικῇ. Πολλάκις δὲ μόνον τὴν λογικὴν ἐστὶ ὅτε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν νοῦν ψυχὴν ὀνομάζει, ἐπονομάζει δὲ

(9) Leg. προθῶμεθα.

πάλιν ἰδιαζόντως τὴν ψυχὴν τὴν ἄλογον καὶ τὴν φυ-
τικὴν. Πολυσήμου τοίνυν τῆς ψυχῆς παρὰ Ἀριστο-
τέλους λαμβανομένης, δεῖ ἑκάστη σημαίνουσα τὰ
οἰκεία ἀφορίζειν καὶ ἀπονέμειν· καὶ μὴ συγγεῖν διὰ
τῆς ὁμωνυμίας τῆς φωνῆς καὶ τῶν πραγμάτων τὸ
διηρημένον καὶ ἀσύγχυτον. Ὡς περὶ γὰρ τὸ φαίνειν
τυχὸν τοῦ ζώου ἐστὶ κατὰ τὸ σῶμα· οὕτω καὶ τὸ
διανοεῖσθαι τοῦ ζώου ἐστὶ κατὰ ψυχὴν. Διὸ τοῦ ζώου
φθειρομένου, οὐδὲν τούτων ἔχει ἡ ψυχὴ, ἄπερ ἐκ τῆς
συμπλοκῆς τῆς πρὸς τὸ σῶμα αὐτῇ ἐπεγένετο· ὥστε
οὐδὲ μνημονεύει. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα μὲν παρὰ βρέουσα
ἐστὶν ἡ γνῶσις αὐτῆς, καὶ δεῖται μνήμης εἰς κατο-
χὴν τῶν ἐγνωσμένων. Μετὰ δὲ τὸ σῶμα, ἄτε ἐστῶσαν
ἔχουσα τὴν γνῶσιν, καὶ αὐτοῖς προσβάλλουσα τοῖς
πράγμασι, μνήμης οὐ δεῖται· μνήμη γὰρ ἐστὶν ἡ τῶν
πάλαι ἐγνωσμένων.

Ὅτι φησὶν Ἀριστοτέλης, ὅταν μὴ ἄρχῃ ὁ νοῦς,
ἀλλὰ παρὰ φύσιν ἔχει ὁ ἄνθρωπος, τότε τῆς τάξεως
ἀντιστραφείσης, ἔπονται ταῖς κράσεις τοῦ σώματος
αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις. Ὅταν δὲ ὁ νοῦς ἄρχῃ, τότε
κατὰ φύσιν ἔχοντας τοῦ ἀνθρώπου, οὐκέτι ταῖς κράσεις
τοῦ σώματος ἀκολουθοῦσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις,
ἀλλ' ἔπεται τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα.

Ὅτι τὴν Θαλοῦ δόξαν περὶ ψυχῆς ἀνατρέπων, ὅστις
ἔλεγε παντὶ σώματι μεμίσχθαι τὴν ψυχὴν ὡς παρεῖ-
ναι σῶμα ἐμψυχον. Πρῶτον μὲν, τί δή ποτε, φησὶν,
ἐν παντὶ σώματι οὐσίας ψυχῆς, τὰ μὲν ἐστὶ ζῶα, τὰ
δὲ οὐ; εἶτα, διατί τῶν ἀπλῶν οὐδὲν ἐστὶ ζῶον; καὶ
τοὶ ἔδει μᾶλλον ταῦτα. Ἐν γὰρ πυρὶ οὐσα, καὶ ἐν
ἀέρι, ἄτε καθαρωτέροις καὶ λεπτομερεστέροις σώμασιν
οὐσα, βέλτιον ἂν εἴη ἐν τούτοις ἡ ψυχὴ, τῶν συνθέτων,
ὅθεν καὶ μᾶλλον διαφαίνεσθαι ἑαυτῆς ὄφειλον αἱ ἐνέρ-
γειαί. Καὶ ἄλλα δὲ πλείω συνεπάνει τῇ ὑπολήψει ταύ-
τη ἐπόμενα ἄτοπα.

Ὅτι ἐπεὶ πλείους καὶ διάφοροι τῆς ψυχῆς ἐνέρ-
γειαί, ζητεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, πότερον μιᾶς οὐσίας καὶ
ἀμερίστου τῆς ψυχῆς, κατ' οὐσίαν ἐκ ταύτης αἱ διά-
φοροι δυνάμεις καὶ ἐνέργειαί προέρχονται· ὡς τὴν
αὐτὴν εἶναι κατ' οὐσίαν, καὶ μίαν τῶ ἀριθμῶ, καὶ
θρεπτικὴν, καὶ ἀξητικὴν, καὶ γεννητικὴν, καὶ λο-
γικὴν, καὶ θυμικὴν, καὶ ἐπιθυμητικὴν. Καὶ καθά-
περ ἡ τοῦ πυρὸς οὐσία μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐστὶν ἐξ ἧς
ἡ καυστικὴ τε καὶ ξηραντικὴ, καὶ φωτιστικὴ
πρόεισι δυνάμεις τε καὶ ἐνέργειαί, ἢ τις ἄλλη δυνάμεις
ψυχικῆ, ἢ μεριστὴ ἐστὶν ἡ ψυχὴ, καὶ κατὰ ἄλλο καὶ
ἄλλο μόνιον αὐτῆς ἑκάστη τῶν ἐνεργειῶν τούτων
γίνεται. Φησὶ δὲ ὁ Ἀριστοτέλης οὐκ ἀρεσκόμενος τῶ
δόγματι, ἀλλ' ἐγκαλῶν τῶ Τιμαίῳ παρὰ τὰ μόνια
τοῦ σώματος διαιροῦντι καὶ τὴν ψυχὴν. Καὶ γὰρ οὐδ'
αὐτὸς βούλεται μίαν οὐσίαν εἶναι τῆς ψυχῆς. ἀλλ'
ἐκ διαφόρων μὲν οὐσιῶν συγκεῖσθαι ταύτην ἠνωμέ-
νων δὲ ἀλλήλαις καὶ συνεχῶν οὕτως, ὡς μίαν γίνε-
σθαι αὐτῶν συμπάθειαν. Διαβαίνει γὰρ τι καὶ ἐκ
τοῦ λόγου εἰς τὰ πάθη, καὶ ἐξ ἐκείνων εἰς τὸν λό-
γον. Τότε γὰρ ὑποτετάχθαι τὰ πάθη, καὶ εἶκειν τῶ
λόγῳ, ἄνωθεν ἐκ τῆς τοῦ λόγου συλλήψεως αὐτοῖς
ἐφήκει. Τότε πρὸς τὰς οἰκείας ἐνεργείας ἐμποδίζε-
σθαι τὸν λόγον, ἐκ τῆς πρὸς τὰ πάθη σχέσεως αὐ-

A proprie animam irrationalem et vegetantem no-
minat. Cum ergo multiplici in significato animam
accipiat Aristoteles, cuilibet significato quod pro-
prium est, definiendum et attribuendum est: ne-
que vocum, nominum et rerum similitudine com-
miscendum, quod discretum et non confusum est.
Quemadmodum enim texere, puta, animalis est
secundum corpus: sic intelligere, animalis est,
per animam. Quare animali corrupto, nihil eorum
habebit anima, quæ ex conjunctione corporis ha-
bebat. Sed neque meminit. Hinc enim affluit
ejus cognitio, et memoria indiget, ad retinenda
quæ cognovit: at soluta corpore, ut stabilem
habens cognitionem et res ipsas attingens, nihil
eget memoria, nam antea cognitorum memoria
est.

B Cum mens non imperat, ait Aristoteles, sed
præter naturam se habet homo, tunc ordine per-
verso temperaturam corporis animæ potestates
assectantur. Cum vero mens imperat, tunc homine
secundum naturam affecto, non jam temperiem cor-
poris sequuntur animæ facultates, sed animam
corpus ipsum sequitur.

C Thaletis Milesii opinionem de anima convellit
qui omni corpori esse immistam animam commen-
tus est, ut sit corpus vivens. Primum enim, cur,
inquit, cum in omni corpore sit anima, hæc ani-
malia sunt, illa non sunt? Deinde, cur nullum ele-
mentorum animal est? tametsi ea magis oportebat
animalia esse. Si enim in igne et in ære fuisset,
melius in his, utpote prioribus et subtilioribus
corporibus fuisset, quam in compositis; unde
ipsius actiones clarius eluxissent. Iis deinde alia
connectit absurda quam plurima, quæ ex Thaletis
opinionem sequuntur.

D Cum multæ sint et differentes animæ actiones
quærit Aristoteles, utrum cum una sit et indivisa
anima secundum substantiam, ex ipsa differentes
illæ potestates et actiones proficiscantur, ut eadem
sit substantia et numero una, alitrix, auctrix, gene-
ratrix, rationalis, irascens et concupiscens: quem-
admodum ignis substantia una et eadem est, ex
qua urendi, exsiccandi et illuminandi vis et actio
promanat: vel alia est animæ potestas, vel anima
dividi potest, et secundum aliam et aliam ipsius
partem quælibet harum operationum fit. Id porro
dicit Aristoteles, nequaquam illi doctrinæ assen-
tiens, sed Timæum reprehendens, qui ad partes
corporis animam quoque dividebat: nam neque
ipse unam esse vult animæ substantiam, sed ex di-
versis eam substantiis concretam verum inter se
coalitis, et ita cohærentibus, ut una sit earum af-
fectio. A ratione quippe in illas affectiones, et ab
illis in rationem aliquid transit: interdum enim
perturbationibus, ut subjiciantur et rationi pareant,
ex rationis comprehensione accidit: aliquando in
suis operibus rationem impediri ex habitu ipsa-
rum et nexu cum perturbationibus, contingit. Sic
igitur anima una est substantia, ut et totum homi-

nem unius esse substantiæ dicimus, et quæcumque ex materia et forma constant: quia quod neque irrationalis anima omnis unius est substantiæ, ostendit inter se sæpe dissidere perturbationes, iram dico et cupiditatem: at nihil horum pugnat. Sæpenumero igitur ad rationem magis ira pertinet, ut ei affinior propter ambitionem. Obsistit autem et renititur cupiditas, quia secundum accidens, inquit, in similibus partibus anima dividitur: quod enim in corpore dividantur, ipsa quoque una dividitur, ut in plantis et insectis.

Irrationalis anima et vegetans, vis ex se movens corporis dici potest, ut forma in materia, et tanquam substantia sua subjectum perficiens, et ab ipso inseparabilis. Cujus enim perfectio erit vegetans anima, si a corpore separaretur? Entelechia quoque rationalis anima dici potest, non quod substantia perficiat subjectum, sed quod actione: ut gubernator navem perficit et regit, qua re ab ipso separari potest. Verum et aliquo modo rationalis etiam anima dici potest a corpore inseparabilis, qua est entelechia. Nam actiones, per quas animal perficit ipsum movens hoc vel illo modo, habet a corpore inseparabiles: ubi enim ex ipso excesserit, non his amplius utetur. Has enim ex habitu ad corpus, habuit. Itaque hoc pacto, qua entelechia est, hoc dico, secundum hasce actiones, a corpore separari non potest. Quemadmodum gubernatoris, ut gubernator est, actiones a navi separari non possunt, et separatur homo. Ut gubernator quidem, etsi agat, simul a navi se junctus est, corruptas habet ejusmodi actiones.

Omniū vegetantis animæ potestatum nobilissimam aiunt esse vim generandi, secundam auctricem, tertiam altricem: nam speciem conservare altricis opus est: tandiu enim vivimus, quandiu alimur. Auctricis autem est, ad perfectum et naturalem modum deducere ad quem cum evaserint animalia et plantæ, ad præstantissimum naturæ finem, hoc est, ad generandi potestatem, pervenerunt. Is enim est naturæ ultimus et perfectissimus scopus propter æternitatis et immortalitatis in genitis animalibus cupiditatem, quæ successione comparatur. Auctrix itaque rationem habet materiæ ad generandi vim, ad auctricem vero

altrix. Ad Aristotelis animum, in eis entelechia corporis dici potest: ideoque ab eo separari nequit, non substantia, neque omnibus suis actionibus, sed iis tantum, quas ex habitu et affectione ad corpus, habet. Quarum præcipuæ sunt effectivæ, hæ autem actiones separari a corpore non possunt: nam simul ac corruptum est corpus, una quoque pereunt hæ mentis actiones, quas ex conjunctione corporis habebat: et quemadmodum gubernator, qui navis motio est, quia non tantum gubernator, sed etiam homo est, et qua homo est, manens actus seu mo-

των περιγίνεται. Οὕτως οὖν μία οὐσία ἡ ψυχὴ, ὡς καὶ τὸν ὅλον ἄνθρωπον μιᾶς εἶναι φαμεν οὐσίας, καὶ ἀπλῶς, τὰ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους: ἐπεὶ ὅτι γε οὐδὲ ἡ ἄλογος ψυχὴ πᾶσα μιᾶς ἐστὶν οὐσίας, δεικνύει τὸ μάχεσθαι ἀλλήλοις πολλάκις τὰ πάθη, θυμὸν λέγω καὶ ἐπιθυμίαν: οὐδὲν δὲ αὐτῶν μάχεται. Πολλάκις γοῦν πρὸς τοῦ λόγου μᾶλλον ὁ θυμὸς, μᾶλλον γίνεται, ὡς συγγενέστερος διὰ τὸ φιλότιμον. Ἀνθέλκει δὲ ἡ ἐπιθυμία. Ὅτι κατὰ συμβεβηκός, φησὶν, εἰς ὁμοιομερῆ διαιρεῖται μέρη ἡ ψυχὴ: τῷ γὰρ τοι ἐν τῷ σώματι διαιρεῖσθαι, καὶ αὐτὴ συνδιαιρεῖται, ὡς ἐπὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ἐντόμων.

Ὅτι ἡ μὲν ἄλογος ψυχὴ καὶ ἡ φυτική, ἐντελέχεια λέγεται ἐν τοῦ σώματος, ὡς εἶδος ἐν ὕλῃ, καὶ ὡς οὐσία τελειοῦσα τὸ ὑποκείμενον, καὶ ἀχώριστος ἐπάρχουσα αὐτοῦ. Τίνος γὰρ ἐστὶ τελειότης ἡ φυτικὴ ψυχὴ χωρισθεῖσα τοῦ σώματος; Ἐντελέχεια δὲ καὶ ἡ λογικὴ ψυχὴ λέγεται ἐν, οὐχ ὡς τῇ οὐσίᾳ τελειοῦσα τὸ ὑποκείμενον, ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ. Καὶ ὡς ὁ κυβερνήτης τὸ πλοῖον τελειοῖ καὶ τάττει διὸ καὶ χωριστὴ ἐστὶν αὐτοῦ. Δύναται μὲν τοι κατὰ τινὰ τρόπον λέγεσθαι καὶ ἡ λογικὴ ψυχὴ ἀχώριστος εἶναι τοῦ σώματος, καθὼς ἐστὶν ἐντελέχεια. Τὰς γὰρ ἐνεργείας καθ' ἃς τελειοῖ τὸ ζῶον, κινουσα αὐτὸ τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε, ἀχώριστως ἔχει τοῦ σώματος. Ἐξεληθούσα γὰρ αὐτοῦ, οὐκέτι ταύτας ἐνεργήσει: εἶχε γὰρ αὐτὰς ἐκ τῆς σχέσεως τῆς πρὸς τὸ σῶμα: ὥστε ταύτη καθὼς ἐντελέχεια ἐστὶ, λέγω δὲ κατὰ τὰσδε τὰς ἐνεργείας, ἀχώριστος ἐν εἶη τοῦ σώματος: ὥσπερ καὶ τοῦ κυβερνήτου αἱ ὡς κυβερνήτου ἐνεργεῖαι τοῦ πλοίου εἰσὶν ἀχώριστοι, καὶ χωρίζεται μὲν ὁ ἄνθρωπος. Ὡς μὲν τοι κυβερνήτης ὢν ἐν ἐνεργείᾳ ἅμα τε κεχώρισται τῆς νεῶς, καὶ ἐφαρμόμενος ἔχει τὰς τοιαύτας ἐνεργείας.

Ὅτι κρείττων, φασὶ, πασῶν καὶ τιμιωτέρα τῶν τῆς φυτικῆς ψυχῆς δυνάμεων ἡ γονητικὴ: δεύτερον δὲ ἡ αὐξητικὴ, καὶ τρίτον ἡ θρεπτικὴ. Τῆς μὲν γὰρ θρεπτικῆς ἔργον ἐστὶ τὸ σῶζειν τὸ εἶδος: μέχρι γὰρ τοσοῦτου σωζόμεθα, ἕως ἂν τρεφώμεθα. Τῆς δὲ αὐξητικῆς, τὸ εἰς τὸ τέλειον καὶ κατὰ φύσιν μέτρον ἀγαγεῖν, εἰς ὃ γινόμενα τὰ τε ζῶα καὶ τὰ φυτὰ, ἐπὶ τὸ σκοπιμώτατον τῆς φύσεως τέλος, λέγω δὲ τὴν γεννητικὴν δύναμιν, παραγίνεται. Οὗτος γὰρ τῆς φύσεως ὁ τελικώτατος σκοπὸς διὰ τὴν ἔφειν τῆς ἀϊδιότητος τῆς ἀθανασίας τοῖς γεννητοῖς ζώοις, ἐπισκευαστῆς τῇ διαδοχῇ γινομένης: ὥστε ἡ μὲν αὐξητικὴ ὕλης ἐπέχει λόγον πρὸς τὴν γεννητικὴν. Πρὸς δὲ τὴν αὐξητικὴν ἡ θρεπτικὴ.

Ὅτι ὁ νοῦς κατὰ Ἀριστοτέλην δύναται ἐντελέχεια τοῦ σώματος λέγεσθαι, καὶ κατὰ τοῦτο ἀχώριστος ἐστὶ τοῦ σώματος, οὔτε τῇ οὐσίᾳ, οὔτε πάσαις αὐτοῦ ταῖς ἐνεργείαις. ἀλλὰ ταύταις, ἃς ἴσχυι ἐκ τῆς σχέσεως τῆς πρὸς τὸ σῶμα, ὢν μάλιστα εἰσὶν αἱ πρακτικαί. Αὗται δὲ ἐνεργεῖαι ἀχώριστοι εἰσὶ τοῦ σώματος: ἅμα γὰρ τῷ φθαρῆναι τὸ σῶμα, συμφθεῖρονται καὶ αἱ τοιαῦται τοῦ νοῦ ἐνεργεῖαι, ἃς ἐκ τῆς σχέσεως ἔσχε τοῦ σώματος. Καὶ ὥσπερ ὁ κυβερνήτης, ἐντελέχεια ὢν τῆς νεῶς, ἐπειδὴ δὲ ὁ μόνον κυβερνήτης ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὡς

δὲ ἄνθρωπος μένων ἐντελέχεια τῆς νεῦς, ταύτη καὶ ἀχώριστός ἐστιν· οὕτω καὶ ἡ ἡμετέρα ψυχὴ, ἐντελέχεια οὖσα τοῦ σώματος, ταύτη ἄνευ σώματος οὐκ ἂν εἶη. Ἐπειδὴ δὲ ἔχει τινὰς καὶ χωριστὰς σώματος ἐναργείας, τὰς περὶ τῶν νοητῶν φημι, εἰς ἃς οὐ μόνον οὐ συμβάλλεται τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ ἐμποδίζει· πρόδηλον δὲ καὶ τὴν οὐσίαν ἔχει χωριστὴν νοῦς τότε οὖσα καὶ λεγομένη, οὐκέτι μὲν τοι ψυχὴ εἰ μὴ δυνάμει· ὡσπερ καὶ ἐν σώματι οὖσα, οὐ δυνάμει ἐστὶ νοῦς.

Ὅτι τὰ ζῶα, φησὶ, μετέχει τῆς θρεπτικῆς καὶ αἰσθητικῆς δυνάμεως· διὰ δὲ τὴν αἰσθητικὴν καὶ τῆς ὀρεκτικῆς, καὶ κατασκευάζει, ὅτι πάντως ἔνθα κἂν μία αἰσθησις ᾖ, ἀνάγκη εἶναι ἐπιθυμίαν καὶ ὄρεξιν. Διὰ τοῦτο οὖν τὰ ζῶα αἰσθησιν ἔχει πάντα· ἐν πᾶσι γὰρ πάντως ἐστὶν ἡ ἀφή, κἂν μὴ τις ἄλλη τῶν αἰσθήσεων. Ἡ δὲ αἰσθησις τοῦ ἡδέος καὶ τοῦ λυπηροῦ ἀντιλαμβάνεται· ἔνθα δὲ τὸ ἡδὺ, ἐκεῖ πάντως καὶ ἡ ἐπιθυμία καὶ ὄρεξις. Ἡ γὰρ ἐπιθυμία τοῦ ἡδέος ἐστὶν ἔφεσις· ἔνθεν, καὶ τὰ μόνης τῆς ἀφῆς μετέχοντα, ὀρῶνται διαχεόμενα προσιόντων τῶν ἡδέων· συστελλόμενα δὲ, λυπηροῦ τινος προσπελάσαντος. Ὀρίζει δὲ τὴν ὄρεξιν, ἐπιθυμίαν, θυμῶν, βουλήσει· ἕκαστον γὰρ τούτων ὄρεξις τίς ἐστὶ. Δῆλον δὲ ὅτι ἀπλῆ μὲν ὄρεξις τῷ αἰσθητικῷ ἀπλῶς ὑπάρχουσα φαίνεται. Οὐ πᾶσα δὲ ὄρεξις παντὶ αἰσθητικῷ τοῖς μὲν γὰρ τὴν ἀφήν μόνην ἔχουσιν ἡ κατ' ἐπιθυμίαν ὑπάρχει ὄρεξις· τοῖς δὲ πάσας τὰς αἰσθήσεις, καὶ ἡ κατὰ θυμόν. Ὀρῶνται γὰρ τὰ τοιαῦτα ἀμυντικὰ ὄντα. Ἡ δὲ βούλησις μόνου ἐστὶ τοῦ λόγου, ὥστε δμωνύμως ἡ ὄρεξις, καὶ ἡ ἐπιθυμία δὲ ὡσαύτως. Καὶ γὰρ ἡ ὄρεξις λέγεται μὲν καὶ κοινῶς, ἐπὶ τε θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας, καὶ τοῦ λόγου· καὶ γὰρ τῶν θείων ὀρέγεσθαι φημεν, καὶ ἐπιστήμης ὀρέγεσθαι. Ἔστι δὲ καὶ ἰδικώτερον λεγομένη ὄρεξις, ἐπὶ τῶν φυσικῶν κινήσεων, ἀντιδιαστελλομένη πρὸς τὸν λόγον. Καὶ ἐπιθυμία ὡσαύτως, ἡ μὲν ἐστὶ κοινὴ, ἡ δὲ ἀντιδιαστελλομένη πρὸς θυμόν, καὶ τὸν λόγον.

Ὅτι οὐ λέγουσι τὸ φῶς σῶμα· ἐπεὶ δὲ λέγουσι τινες τὸ φῶς σῶμα εἶναι, λέγουσι σφαῖραν τινα φωτὸς προῖεναι ἐκ τοῦ ἡλίου. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ ἥλιος σφαιρικὸς· ἐστὶ δὲ σφαιρικὸς καὶ ὁ ἀήρ· ἀνάγκη πᾶσα τὴν τοῦ φωτὸς σφαῖραν προῖούσαν πρὸς ἡμᾶς, ἢ ὠθεῖν τὴν σφαῖραν τοῦ ἀέρος· καὶ οὕτω τὸν τόπον αὐτῆς καταλαβούσαν, φωτίζειν τὸν περὶ ἡμᾶς τόπον. Εἰ καταλαμβάνει, ἔσται κενὸν ἀέρος τὸ πεφωτισμένον ἡμισφαίριον, ὅπερ ἀδύνατον. Εἰ δὲ μὴ ὠθεῖ, οὐδὲ φωτίζει, ὥστε μὴ ἀφικνούμενον εἰς ἡμᾶς· εἰ δὲ χωρήσει δι' αὐτῆς, ἔσται σῶμα διὰ σώματος κενωρηκός· ὃ τι περ ἀδύνατον. Εἰ δὲ λέγουσι τινες, ὡς ἄλλο σῶμα δύναται χωρῆσαι διὰ σώματος· μάλιστα μὲν ὁ λόγος ἀδύνατος. Οὕτω γὰρ ἡμελλεν ὁ οὐρανὸς ἐν κέγχρῳ δύνασθαι λέγεσθαι. Ἐπειτα εἰ διὰ τὸ ἄυλον εἶναι, δύναται χωρῆσαι διὰ τοῦ σώματος, ἐχώρησεν ἂν οὐ μόνον δι' ἀέρος, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλου ὁτουοῦν. Τίς γὰρ ἡ ἀποκλήρωσις εἶη, ἄυλον σῶμα διὰ σώματος εἶναι χωροῦν, μὴ καὶ διὰ παντὸς χωρεῖν; ὥστε ἔδει καὶ διὰ τῶν στερεῶν σωμάτων χωρῆσαι τὸ φῶς· διὰ γῆς λέγω, καὶ τῶν ὁμοίων. Διατί

tio navis : sic etiam ab eo non quit separari, ita etiam animus noster, qui animæ motio est, hoc pacto sine corpore esse nequit, sed quoniam aliquas habet a corpore separabiles actiones, de rebus intellectilibus dico, ad quas non conducit corpus, sed eas etiam impedit, manifestum est mentis separabilem fore substantiam, quæ tunc et mens est, et dicitur, at non anima nisi potestate : quemadmodum etiam cum est in corpore, non est mens potestate.

Animalia, inquit, alendi et sentiendi vim habent, et per sentiendi potestatem, etiam appetendi. Quod sic probat, quia ubi vel unus sensus fuerit, ibi cupiditatem et appetentiam esse necesse est. Quare animalia omnia sensum habent : in omnibus enim omnino est tactus, etsi nullus sit alius sensus. At sensus jucundum et molestum percipit : ubi vero jucundum, ibi cupiditas et appetentia sit oportet : cupiditas enim jucundi est appetitus : et quæ solum habent tactum animalia, diffundere se videntur si jucunda accesserint ; contrahi vero si quid molesti appropinquet. Appetentiam autem cupiditate, ira et voluntate delinit ; horum enim quodlibet appetentia est : simplex vero appetitus in instrumento sentiendi prorsus inesso videtur. At non omni sensui, omnis inest appetitus. Iis enim, quæ solum habent tactum, secundum cupiditatem appetitus inest. At quæ omnibus sensibus prædita sunt, iis etiam ad iram propensio est. Hæc enim ad ulciscendum comparata videntur. At voluntas solius est rationis, ut et appetitus æquivoce, itemque cupiditas communiter : item de ira et concupiscente et ratione dicitur appetitus : nam et divinas res dicimur expetere, tum et scientiam. Sed proprie ac presse magis dicitur appetitus de naturalibus motibus rationi oppositus. Itemque cupiditas alia communis est, alia irascenti et rationi opposita.

Lucem non vocant corpus : quia vero lucem nonnulli corpus esse dicunt, sphaeram quamdam luminis oriri ex sole asserunt. Quoniam vero et sol rotundus est, tum etiam aer, prorsus necesse est, sphaeram luminis, quæ ad nos venit, vel sphaeram aeris expellere : sicque occupato ejus loco circumjectum nobis locum illuminare. Si occupat, aere vacua erit dimidia sphaera, quæ illuminata est, quod absurdum : at si non expellit, neque item illuminat, ut quæ ad nos perventura non sit. At si eam penetrabit, corpus a corpore penetrabitur, quod fieri non potest. Sin vero dicent aliqui posse a corpore penetrari corpus, absurdissimum id profecto est. Sic enim posset in milii grano cælum contineri. Deinde, si quod materia sit expertis lux, corpus penetrare potest, penetrasset non solum aerem, sed aliud quodlibet corpus : nam quæ illa conditio esset, et immateriatum corpus, corpus penetraret, nec omne corpus ? Itaque oporteret etiam lucem solida quoque corpora penetrare, terram dico et similia. Quidni ergo, cum sol sub

terra est, non eum supra terram videmus, luce
 terram quoque penetrante? Deinde, si lux corpus,
 aërem corpus penetret, illum oporteat densiorem
 et crassiorem fieri, contra quam experimur: te-
 nuior enim fit aer illustratus, quemadmodum si
 aquam terra capiat, et major fiat ex utrisque locus,
 omnino necesse est corpus ex utrisque densius
 fieri: sic aërem cum lux accesserit crassiorem
 fieri necesse est: nunc vero multo secus tenuior
 enim et subtilior fit.

(10) Forte καὶ εἰ γῆ.

οὐν μὴ καὶ ὑπὸ τὴν γῆν ὄντος τοῦ ἡλίου δρῶμεν ὑπὲρ
 τὴν γῆν, τοῦ φωτός καὶ διὰ τῆς γῆς χωροῦντος,
 Ἐπειτα εἰ σῶμα ὄν τὸ φῶς, χωρεῖ διὰ σώματος τοῦ
 ἀέρος, ἔδει καὶ τὸ ὅλον πυκνότερον καὶ παχύτερον
 γίνεσθαι. Νῦν δὲ τούναντίον· λεπτομερέστερος γὰρ
 ὁ ἀήρ φωτιζόμενος γίνεται, ὡς περ καὶ ἐν γῆ (10)
 χωρήσει ὕδωρ· καὶ μείζων ὁ ἐξ ἀμφοῖν γίνεται τό-
 πος, Ἀνάγκη πᾶσα τὸ ἐξ ἀμφοῖν σῶμα παχύτερον
 γίνεσθαι. Οὕτω δὲ καὶ τὸν ἀέρα ἀνάγκη παχύτερον
 γενέσθαι, γενομένου τοῦ φωτός· νῦν δὲ τούναντίον
 λεπτομερέστερος γίνεται.

ΨΕΛΛΟΥ

ΟΤΙ ΤΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΕΟΙΚΑΖΙ ΤΑΙΣ ΤΩΝ ΟΥΡΑΝΙΩΝ ΚΙΝΗΣΕΣΙ.

PSELLI

QUOD ANIMÆ MOTUS COELESTIBUS MOTIBUS SIMILES SINT.

Τῶν πρωτοτύπων οὐρανοῦ κινήματων
 Καὶ τῶν ἐν αὐτῷ προσφυῶν παθημάτων
 Εὐρῆς παρ' ἡμῖν εἰκόνας κεκρυμμένας.
 Ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν, οἷα λαμπρὸς φωσφόρος,
 Τὸν ἡλιὸν πως εἰκονίζει πανσόφως·
 Τῆς δ' αὖ σελήνης ἐστὶν ἡ ψυχὴ τύπος.
 Ὁ μὲν γὰρ, ὡς κάλλιστος, ὡς φωστὴρ μέγας,
 Ὅλος διαυγῆς ἐστὶν ἀστραπηβόλος·
 Ψυχὴ δὲ, προσπεσοῦσα σώματος φύσει,
 Ἐξ ἡμισείας ὡς περ ἀγάζει μόνον.
 Τὸ μὲν γὰρ, εἰς νοῦν προσφυῶς ἀνηγμένον,
 Φωτὸς μετέσχευεν, ὡς περ ἐκ πρώτου φάους·
 Τὸ δ' αὖ γε, πρὸς αἰσθησὶν ἐμπεσὼν κάτω,
 Καὶ φωτὸς ἡμοίρησε καὶ σκότους γέμει.
 Ὁ μὲν γὰρ ἀκούτησε τῶν ἄνω λόγων,
 Βρῦει διαυγεῖ γνωστικῶς λαμπηδόνι·

Primitivorum cœli motuum, et earum quæ ipsi
 innatæ sunt passionum, invenias apud nos recon-
 ditas imagines. Mens enim nostra, ut splendidus
 lucifer, solem quodam modo sapientissimo repræ-
 sentat. Lunæ autem est et anima representatio.
 Ille quidem, ut pulcherrimum et magnum luminare,
 totius splendidus et fulgura jaciens. Anima autem
 quæ in corporis naturam incidit, tanquam dimidia
 parte tantum splendet. Quod enim in mentem apte
 adductum est, luminis est particeps tanquam ex
 prima luce; quod autem ad sensus infra decidit,
 luminis exors est, et tenebris plenum. Altera qui-
 dem audiit superna verba et referta est splendida

B Ἡ δὲ, πρὸς αὐτῇ τῇ σκίᾳ καθημένη,
 Ἐκεῖθεν ἡμαύρωσεν αὐτῆς τὴν φύσιν
 Καὶ πως σκοτώδης, ἀγλῦς πεπλησμένη,
 Ὑποδραμοῦσα τὸν νοητὸν φωσφόρον,
 Συνέσχευεν αὐτοῦ τὰς διαυγεῖς λαμπάδας.
 Κάκει μὲν ἐστὶ γῆ, σελήνη, φωσφόρος,
 Ψυχὴ δὲ καὶ σὰρξ ὡδὲ καὶ νοῦς προσφύως.
 Ἐν οὖν πρὸς ἓν πως ἀντίθετος, πλὴν εὐλόγως,
 Πρὸς ἡλιὸν νοῦν, σῶμα πρὸς γῆν εὐθέτως,
 Τὴν ψυχικὴν δὲ πρὸς σελήνην οὐσίαν·
 Ὁ μὲν γὰρ αὐτόχρημα φωτὸς οὐσία·
 Τὸ σῶμα λαμπρότητος ἐστερημένον·
 Ψυχὴ δὲ, τυγχάνουσα μέση τῶν δύο,
 Τὸ μὲν τέτευχε φωτὸς, ὡς νοῦ πλησίον,
 Τὸ δ' οὐ τέτευχε, ἐγγὺς αἴσα σωμάτων.

secundum scientiam claritate; altera vero, juxta
 ipsam umbram sedens, inde obscuravit suam na-
 turam. Et quodam modo tenebroso, caligine re-
 pleta, intelligibilem lucem præter currens, splen-
 didos illum radios coarctavit. Et est quidem illic
 terra, luna, splendor, animæ ibi vero, et caro et
 mens similiter. Unum igitur alteri quodam modo
 opponit, cæterum probabiliter. Soli mentem, cor-
 pus terræ, animale substantiam lunæ. Mens qui-
 dem omnino lucis substantia, corpus splendore
 caret; anima vero, inter ea media, lumen sortita
 ut menti propinqua, aliunde non sortita est, cum
 corporibus vicina sit.